

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**YENİ ASSUR İMPARATORLUĞUNUN DOĞU
AKDENİZ SEFERLERİ VE ASSUR
SANATINDAKİ YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

İbrahim Tayfur AŞKAR

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün COŞKUN

Hatay-2019

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**YENİ ASSUR İMPARATORLUĞUNUN DOĞU
AKDENİZ SEFERLERİ VE ASSUR
SANATINDAKİ YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İbrahim Tayfur AŞKAR**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün COŞKUN**

Hatay-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde dönem projesinde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(...../...../2019)

İbrahim Tayfur AŞKAR

ÖNSÖZ

Akademik yaşamın ilk aşaması olan bu yorucu ve sıkıntılı ancak o kadar da zevkli ve çok sevdiğim mesleğime yeni bir şeyler kattığım bu süreçte deneyimsizliklerin getirdiği acemilikler ile pek çok sorun karşıma çıkmıştır. Burada beni yönlendiren, gerek akademik anlamda bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım gerekse manevi olarak yanımda olan ve çalışmanın her aşamasında sabırla ve özveriyle emeğiyle yol gösteren, çok kıymetli danışman hocam Nilgün COŞKUN'a kelimelerin ifade edemediği sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kıymetli zamanlarını ayırarak sadece bir hoca olarak değil bir arkadaş gibi teknik anlamda yol gösteren ve gerektiğinde kaynak temininde yardımcı olan, manevi olarak desteklerini esirgemeyen Arş. Gör. Metin DORA'ya, Arş. Gör. Serdar BAĞLIBEL'e ve Öğr. Gör. Ahmet GÖRMÜŞ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmam süresince manevi anlamda desteklerini esirgemeyen hem meslektaşlarım hem arkadaşlarım İbrahim ULU, Filiz DOLĞUN, Memik KEREÇİ, Fevziye KONCALAR'a ve değerli arkadaşım Hakan ÇİTANAK'a teşekkürlerimi sunarım.

Çok değerli tez danışmanım, kıymetli hocalarımla ve dostlarımla yanımda olduğu bu süreçte eğitim hayatımın ilk aşamalarından bu yana beni destekleyen, hayata bakışı ve yaşam dolu enerjisiyle beni motive eden, maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan kıymetli anne ve babama, aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

YENİ ASSUR İMPARATORLUĞUNUN DOĞU AKDENİZ SEFERLERİ VE ASSUR SANATINDAKİ YANSIMALARI

İbrahim Tayfur AŞKAR

Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Danışman: Dr.Öğr. Üyesi Nilgün COŞKUN

ÖZET

Orta Demir Çağı'nda Yakın Doğu'nun en etkin siyasal aktörü Assur İmparatorluğu Basra Körfezi'nden Mısır sınırına kadar geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir. Bu dönemde Assur kralları yönünü batıya çevirmiş ve en yoğun politik ve kültürel ilişkiler Doğu Akdeniz coğrafyası ile yaşanmıştır. Bu bölgeye başta ekonomik nedenlerle sürekli askeri seferler düzenleyen krallar bunları yazılı olarak kayıt altına almışlardır. Assur kralları bu yazılı belgelerin yanında gücünü ve görkemini yansıtmak için inşa ettirdiği sarayları kabartmalarla süsleyerek görsel bir kayıt alanı oluşturmuştur. Assur'un ideolojisini ve gücünü yansıtan eserler sarayın denetiminde, sanatçının kendi estetik duyguları dışında belli bir taslakta işlenmiştir. Bunun yanında Doğu Akdenizli etkilerin yoğun görüldüğü eserler fildişilerdir. Fildişi ürünlerde, Assur'un kendi stilistik özellikleri ile birlikte Suriye ve Fenike Sanatı'nın stilistik özellikleri ve motifleri görülmektedir. Assur İmparatorluğu'nun siyasal gücünün zirvesinde olduğu bu dönemde buna paralel olarak sanatta da doruğa ulaşmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Yeni Assur Sanatı, Doğu Akdeniz, Taş Kabartmalar, Metal Eserler, Fildişi Eserler.

EASTERN MEDITERRANEAN CAMPAIGNS OF NEO ASSYRIAN EMPIRE AND THEIR EFFECTS ON ASSYRIAN ART.

Master's Thesis, İbrahim Tayfur AŞKAR

Archaeology Department, 2019

Supervisor: Asst. Prof. Nilgün COŞKUN

ABSTRACT

In the Middle Iron Age, the most influential political actor Assyrian empire of the Near East ruled a vast geography from the Persian Gulf to the Egyptian border. In this period, the Assyrian kings turned their direction to the west and the most intense political and cultural relations were experienced with the Eastern Mediterranean geography. The kings, who organized continuous military campaigns for economic reasons, had recorded them in writing. The Assyrian kings were constructed to reflect the splendor of these written documents and created a visual record space that decorated the palaces with reliefs. The works reflecting the ideology and feature of the Assyrian were carried out under the control of the palace, in a certain draft outside of their aesthetic senses. In addition to this, the artifacts in which the effects of the Eastern Mediterranean are intense are ivory. In ivory products, along with Assyrian stylistic features, the stylistic features and motifs of the art of Syria and Phoenician are seen. At the height of the political power of the Assyrian Empire, it reached its peak in art.

KEY WORDS

Neo Assyrian Art, East Mediterranean, Reliefs, Metal Works, Ivory Works

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
RESİMLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
HARİTA LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1
AMAÇ.....	3
KAPSAM.....	4
YÖNTEM.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. COĞRAFİ SINIRLAR.....	6
1.1.1. Kuzey Levant	7
1.1.2. Güney Levant	9

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. DOĞU AKDENİZ SEFERLERİ VE POLİTİK İLİŞKİLER	12
2.1.1.II. Aşşur-nasir-apli(M.Ö 883-859).....	12
2.1.2. III. Şulmanu-aşerid(M.Ö 858-824).....	13
2.1.3. III. Adad nirari(M.Ö 810-783).....	16
2.1.4. III. Tukulti-apil-eşarra(M.Ö 745-727).....	18
2.1.5. V. Şulmanu-aşerid(M.Ö 726-722).....	22
2.1.6. II. Şarru-kin(M.Ö 721-705)	22
2.1.7. Sin-ahhe-riba(M.Ö.704-681)	27

2.1.8. Aşşur-ahha-iddin(M.Ö.680-669)	33
2.1.9. Aşşur-ban-apli(M.Ö 668-627)	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ASUR SANATINDAKİ DOĞU AKDENİZ YANSIMALARI	39
3.1.1. TAŞ ESERLER.....	40
3.1.1.1. Ortostatlar.....	40
3.1.1.1.1. III. Tukulti-apil-eşarra	42
3.1.1.1.1.1. Kalhu Orta Saray Kabartmaları	43
3.1.1.1.1.2. Kalhu-Güneybatı Sarayı Kabartmaları	48
3.1.1.1.2. II. Şarru-kin	51
3.1.1.1.2.1. Durşarrukin (Khorsabad)	51
3.1.1.1.3. Sin-ahhe-ariba	56
3.1.1.1.3.1. Ninive-Güneybatı Sarayı	56
3.1.1.1.4. Aşşur-ban-apli	61
3.1.1.1.4.1. Ninive-Kuzey Sarayı Kabartmaları	61
3.1.1.2. Steller	64
3.1.1.2.1. Siyah Obelisk	64
3.1.1.2.2. Zincirli Steli.....	65
3.1.2. METALESERLER	67
3.1.2.1. Balawat Mamu Tapınağı Tunç Kabartmalar.....	67
3.1.3. FİLDİŞİ ESERLER	72

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

KAYNAKÇA	110
EKLER.....	120
ASSUR KRAL LİSTESİ	120

EKLER.....	122
RESİMLER.....	122
HARİTALAR.....	174

RESİMLER LİSTESİ

- RESİM 1** Arap Seferleri (Barnett ve Falkner, 1962: pl. XIV).
- RESİM 2** Arap seferleri (Barnet ve Falkner,1962: pl. XVI).
- RESİM 3** Arap seferleri (Barnet ve Falkner,1962: pl. XVII).
- RESİM 4** Kadın Esir ve Develer (Arap Seferleri) (Barnett ve Falkner,1962: pl. XXV).
- RESİM 5** Assur askeri ve Bedevi sığırları (Barnett ve Falkner,1962: pl. XXVII).
- RESİM 6** Yakalanan Bedevi hayvanları? (Barnett ve Falkner,1962: pl. XXIX).
- RESİM 7** Kral ve Esir (Barnett ve Falkner,1962: pl. XVIII).
- RESİM 8** Esirler (Barnett ve Falkner,1962: pl. XXIII).
- RESİM 9** Batı Seferleri- Bir Fenike kenti (Barnett ve Falkner,1962: pl. LVI).
- RESİM 10** Batı Seferleri- Bir kentin zaptı (Barnett ve Falkner,1962: pl. LXII).
- RESİM 11** Üç sıra surlu bir kenti kuşatılması (Barnett ve Falkner,1962: pl. XC).
- RESİM 12** Kara ve denizde kereste taşımacılığı(Albenda,1986:pl.21).
- RESİM 13** Kara ve denizde kereste taşımacılığı (Albenda,1986:pl.22).
- RESİM 14** Kara ve denizde kereste taşımacılığı(Albenda,1986:pl.23).
- RESİM 15** İsyançı bir beyin kralın huzuruna çıkarılışı (Albenda,1986:pl.103).
- RESİM 16** Samaria ve Aşdod Kuşatmaları (Botta, Flandin,1849:pl.90).
- RESİM 17** Samaria savaşı ve Aşdodlu tutsaklar (Albenda,1986:pl.97).

- RESİM 18** Krali Park, Av köşkü ve Ziyafet Sahnesi(Albenda,1986:pl.89).
- RESİM 19** Krali Park, Av köşkü ve Ziyafet Sahnesi (Botta, Flandin,1849: pl.115).
- RESİM 20** Krali Park, Av köşkü ve Ziyafet Sahnesi (Botta, Flandin,1849: pl.113).
- RESİM 21** Krali Park, Av köşkü ve Ziyafet Sahnesi (Albenda,1986: pl.90).
- RESİM 22** Deniz Kıyısındaki Halklara Karşı Düzenlenen Sefer (Russell, 1991: fig.33).
- RESİM 23** Batı Seferleri (Layard,1853:pl.18).
- RESİM 24** Batı Seferleri (Barnet,1998: pl: 30-31).
- RESİM 25** Lakiş kenti kuşatması (Layard,1853b:pl: 21).
- RESİM 26** Lakiş kenti kuşatması (Layard,1853b: pl: 22).
- RESİM 27** Lakiş kenti kuşatması (Layard,1853b: pl: 23).
- RESİM 28** Lakiş kenti kuşatması(Layard,1853b: pl: 24).
- RESİM 29** Mısır Seferi (Novotny, 2018: lev: 223).
- RESİM 30** Fenike tipi at başlı tekne ile Dicle’de av sahnesi (Barnett,1976: pl. LIV).
- RESİM 31** Bit Humria (İsrail) Kralı Yehu’nun aman dilemesi ve alınan haraçlar (Siyah Obelisk) (Tubb,2018: fig: 123).
- RESİM 32** Bit Humria (İsrail) Kralı Yehu’nun aman dilemesi ve alınan haraçlar (detay) (Siyah Obelisk) (Tubb,2018: fig: 124).
- RESİM 33** Aşşur-aha-iddin ve esir ettiği iki kral (Zincirli Steli) (Sevin,2014: res: 216).
- RESİM 34** Fenike seferleri (M.Ö 859)- Tyre’den Haraçların Taşınması (King,1915: pl: XIII).

- RESİM 35** Fenike seferleri (M.Ö 859)- Sidon ve Tyre'den haraçlar ve Khazazu'dan esirler (King,1915:pl. XIV).
- RESİM 36** Fenike Seferleri (M.Ö 859)- III. Salmanasser'intribütleri ve Khazazu'dan alınan esirleri huzuruna kabul etmesi (King,1915: pl. XV).
- RESİM 37** Fenike Seferleri (M.Ö 858)- Assur savaş arabaları Fenike'de ve Khazazu'nun kuşatılması (King,1915: pl. XVI).
- RESİM 38** Fenike Seferleri (M.Ö 859)- Asur savaş arabaları ve süvariler ile Khazazu'dan erkeklerin katledilmesi (King,1915: pl. XVII).
- RESİM 39** Fenike Seferleri (M.Ö 859) Asur savaş arabaları ve süvariler ile Khazazu'dan erkeklerin katledilmesi (King,1915: pl. XVIII).
- RESİM 40** Müzisyenler ve bir kraliyet görevlisi ile birlikte kozmetik kutusu parçaları (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 41** Karşı karşıya duran iki figür (Barnet, 1975:pl. X).
- RESİM 42** Assur kralı ile haraç getirenler (Mallowan,1966a:fig.209).
- RESİM 43** Assur askeri ve Assur kralının tribütleri kabul edişi (Mallowan, 1966a:fig.210-11).
- RESİM 44** Yelpaze görevlisi (Mallowan, 1966a:fig.212).
- RESİM 45** Dört taraflı çıplak kadın şeklinde süslenmiş bir kol (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 46** Rozetli diademi ile bir kadın başı (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 47** Hayvanlar Savaşı (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 48** Ağaç desenli sandalye arkalıklığı (Benzel, Graff, Rakic, Watts:fig.22).
- RESİM 49** Lotus tutan savaşçı taht arkalıklığı (<https://www.metmuseum.org>).

- RESİM 50** Lotus tutan savaşçı taht arkalıklığı panel (Mallowan,1966b:fig.392).
- RESİM 51** Güneş kurslu ortada iki savaşçı ve altta yatan aslan ile volütlü palmetli fildişi levha (Mallowan,1966b:fig.394).
- RESİM 52** Lotus tutan savaşçı figürlü taht arkalıklığı paneli (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 53** Lotus tutan savaşçı figürlü taht arkalıklığı paneli (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 54** Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Erkekler ile Kadınlar (Mallowan, Herrmann,1974:pl. LXXVI).
- RESİM 55** Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Duran Erkekler ile Kadınlar(detay)(Panel 1-2)(Mallowan, Herrmann,1974:pl. LXXVIII).
- RESİM 56** Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Duran Erkekler ile Kadınlar(detay)(Panel 3-4)(Mallowan, Herrmann,1974:pl. LXXVII).
- RESİM 57** Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Duran Erkekler ile Kadınlar(detay)(Panel 5-6)(Mallowan, Herrmann,1974:pl. LXXIX).
- RESİM 58** Erkek ve dişi kanatlı perilerin kutsal ağaç ve palmetlerin meyvelerini tutarken Betimlenişi (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 59** Griffon öldüren bir figür (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 60** Sfenks (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 61** Sakallı bir sfenks başı ve ön kısmı (Mallowan,1966b:fig.538).
- RESİM 62** Koç ya da Kartal başlı kanatlı sfenks (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 63** Düşen Asyalıları ezen iki kanatlı sfenks (<https://www.metmuseum.org>).

- RESİM 64** Penceredeki Kadın (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 65** Penceredeki Kadın (Herrmann, Laidlaw, Coffey,2009:pl. H).
- RESİM 66** Lotuslu zemin üzerinde sırt sırta iki griffon(<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 67** Lotuslu zemin üzerinde sırt sırta iki griffon(Herrmann ve diğ., 2009:pl.F G).
- RESİM 68** Kutsal ağaç çevresinde iki firavunik figür (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 69** “Nimrud Mona Lisa” (Fildişi Kadın Başı) (Hermann and Laidlaw, Coffey,2009: pl. U).
- RESİM 70** Nimrud Mona Lisa (Fildişi Kadın Başı) (Detay) (Mallowan,1966a:fig.71).
- RESİM 71** Çirkin Kız kardeş (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 72** Çirkin Kız kardeş (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 73** Aslanın saldırısına uğrayan genç levhası(Herrmann,2004:fig.1).
- RESİM 74** Aslanın saldırısına uğrayan genç levhası (Herrmann,2004:fig.1).
- RESİM 75** Lotus üzerinde oturmuş çocuk Horus (<https://www.metmuseum.org>).
- RESİM 76** Çıplak tanrıçalı at alınlığı (<https://www.metmuseum.org>)
- RESİM 77** Kanatlı Sfenksli at alınlığı (Orchard,1967:pl. XXII/116).
- RESİM 78** İşlemeli süslü kozmetik kutusu(Herrmann, diğ.,2009:l.J-K&44-47).
- RESİM 79** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:l.J-K&44-47).
- RESİM 80** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.2009:l.J-K&44-47).

- RESİM 81** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).
- RESİM 82** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).
- RESİM 83** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K& 44-47).
- RESİM 84** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009: 1.J-K&44-47).
- RESİM 85** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).
- RESİM 86** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).
- RESİM 87** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).
- RESİM 88** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).
- RESİM 89** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).
- RESİM 90** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:1.J-K&44-47).

- RESİM 91** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:l.J-K&44-47).
- RESİM 92** İşlemeli süslü kozmetik kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:l.J-K&44-47).
- RESİM 93** Byblos kralı Ahiram'ın lahitindeki ziyafet sahnesi (Herrmann,2004:fig.3-6).

KISALTMALAR LİSTESİ

ARAB	Ancient Record Assyria and Babylonia
CAH	Cambridge Ancient History
RIMA	The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods
RINAP	The Royal Inscriptions Neo Assyrian Periods
s.	Sayfa

HARİTA LİSTESİ

- HARİTA 1** Levant, Kıbrıs ve Mısır (Tubb,2018: ss.119).
- HARİTA 2** Levant, Kıbrıs ve Nil Deltası (Assyria to Iberia, s.xxiv.)
- HARİTA 3** Kuzey Levant (Suriano, 2014: fig.1,1).
- HARİTA 4** Güney Levant (Suriano, 2014: fig.1,1).
- HARİTA 5** Assur İmparatorluğunun çekirdek bölgesi ve yayılım alanı (Roaf, 1996:s.164,179, 191).
- HARİTA 6** Önasya M.Ö 9-8.yy siyasi görünümü (Witke, Ohlshauseni, Szydlak,2007:fig.017a,014.).
- HARİTA 7** Asurbanipal Dönemi Assur İmparatorluğu (Brereton,2018:fig.101).

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca avcı toplayıcılıktan yerleşik yaşama doğru evrilen süreçte teknolojik ve sosyo-kültürel değişimler meydana gelmiştir. Göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşama geçişte insanlar barınmak amacıyla daha kalabalık gruplarla kalıcı mekânlar oluşturmuştur. Giderek büyüyen bu mekânlar köylerden kentlere, devletlere doğru gelişim göstermiştir. Tunç çağlarının başlarında daha sistemli organizasyonlar kuran topluluklar daha geniş alanları kontrolü altına almaya başlamıştır. Bu sürecin ilk örneklerinin görüldüğü Mezopotamya’da, geçici tek hükümet biçimleri dışında daima bağımsız kent devletleri egemen olmuştur. Çoğu 2.bin yılın ilk yarısı içinde yıkılmış olan bu küçük birimlerin yerini sonunda iki devlet almıştır: Yukarı Mezopotamya’da Assur ve Aşağı Mezopotamya’da Babil. Bu iki siyasal güç, Sümerler’in son devletini kuran III. Ur Sülalesi’nin M. Ö.2020 yılında yıkılışından sonra, batıda Akdeniz kıyıları ve doğuda da Basra Körfezi’ne değin uzanan alanda kurulan Larsa, İsin, Eşnunna ve Mari gibi yeni devletlerle birlikte ortaya çıkmışlardır¹.

M. Ö. 2. bin yılın başlarında Orta Dicle havzasında kurulan Assur Devleti’nin başkenti; Aşağı Zap Nehri’nin DicleNehri ile birleştiği noktanın kuzeyinde, Dicle’nin batı kıyısındaki Assur (Kal’atŞergat) kentidir. Assur Devleti’nin bu ilk başkenti gerek siyasi gerekse dini anlamda önemini devletin yıkılışına kadar sürdürmüştür. Devletin genişlemesine, dönemin politik ve askeri önceliklerinin değişmesine bağlı olarak başkentler değişse de burası tanrı Assur’un kült merkezi olarak varlığını devam ettirmiştir².

M. Ö. 2. binyılın sonlarında Anadolu’da Hitit İmparatorluğu’nun yıkılması ile oluşan siyasi boşluk ve göç dalgaları Yakın Doğu’nun büyük kısmını etkilemiştir. Ege Göçleri Anadolu’yu etkisi altına alırken, Mezopotamya’daArami Göçleri dönemin sosyo-kültürel yapısında belirleyici unsur olmuştur. Sürekli büyük nüfus grupları halinde hareket eden Aramili topluluklar, Assur Devleti’nin ilerlemesini durdurmuştur. Orta Assur Krallığı bu dönemde kendi çekirdek bölgesine çekilmiştir.

¹ Sevin, 1999: s.7.

² Sevin, 1999:s.7

Uzun yıllar bu göçlerle başa çıkmaya çalışan Assur Devleti'ninkargaşalı bu süreçten sonra hızla gelişerek, Yakın Doğu'nun geneline hâkim olan güçlü bir emperyal imparatorluğa doğru yol aldığı dönem, Yeni Assur Dönemi'dir. Bu süreçte politik boşluğu iyi değerlendiren Assur, II. Assur-Nasip-Apli'den itibaren sınırlarını genişletmeye başlamıştır. İmparatorluğun kuruluşu iki gelişim evresine ayrılır; bunlardan ilki Assurluların Orta Assurdöneminde (yaklaşık 1300-1100) elinde tuttuğu Yukarı Mezopotamya'daki "Assur çekirdek bölgesi" olarak tanımlanabilecek alanların toprak haklarını yeniden elde ettiği ve yakındaki bölgeleri kontrolüne aldığı M. Ö. 943'ten M. Ö. 745'e kadar olan dönemdir. İkinci evre ise, Assur'a itibar kazandıran 745'ten 612'a kadar geçen evredir. Bu dönemde Assur İmparatorluğu'nun sınırları oldukça genişlemiştir³. Assur İmparatorluğu'nun bu en parlak döneminde sınırları neredeyse Yakın Doğu'nun tamamına hükmedecek boyutta genişlemiş ve Basra Körfezi'nden kuzeyde Anadolu'nun güneyine, batıda Akdeniz'e, Mısır'a değin toprakları hâkimiyeti altına almıştır(Harita 5). Assur'un kontrol alanında bu dönemde Geç Hitit Beylikleri ve Arami Devletleri de görülür(Harita 6). Bu geniş coğrafyayı kontrol eden Assur'un artan kültürel etkileşim ile beraber sanatında da değişimler ve yabancı kültürlerin izleri varlık göstermiştir. Gerek taş kabartmalarda gerekse metal eserler ve fildişlerinde bu etkileri görmek mümkündür.

³Kuhrt, 2009: s.124.

AMAÇ

Orta Demir Çağ'da Yakın Doğu'nun geneline hükmeden bir güç olan Assur İmparatorluğu, bu genişlemenin bir sonucu olarak pek çok farklı kültürle etkileşime girmiştir. Askeri fetihlerle gidilen bu uzak coğrafyalarda yaşayan halklara ait bir takım kültür öğeleri, Assurlu yöneticilerce beğenilerek kendi ülkelerine döndüklerinde sanat unsurlarında kullanılmıştır. Bununla beraber Mezopotamya'da ilk Sami tabanlı devlet oluşumunu dizayn eden Akkadlar'dan beri görsel sanatlarda, fetih yapılan bölgelere ilişkin topoğrafik özelliklerin, vejetasyonun ve yabancı bölge halkının gündelik hayatına dair detayların vurgulanması bir gelenek halini almıştır. Bu geleneğin bir sonucu olarak Mezopotamya'da resmi sanat öğelerinde, sefer yapılan şehirlerin konumu, mimari biçimleri, kılık kıyafetleri ve hatta kuaför şekilleri dahi betimlenmiştir. Yeni Assur İmparatorluğu da bu bilgilendirici süsleme tarzını, sanat eserleri üzerine yazdığı kısa çivi yazılı notları ekleyerek devam ettirmiştir. Böylelikle yapılan seferler, yıllık kronikler, betimli sanat eserleri üzerindeki notlar ve tasvirli eserler ile örtüşmektedir. Nerdeyse tamamı ekonomik temelli batı seferleri ile de başta Suriye ve Fenike olmak üzere Mısır ile de kültürel ve siyasi bağlar kurulmuş ve bu ilişkiler yazılı belgeler ve görsel eserler ile tanımlanmıştır.

“Yeni Assur İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz Seferleri ve Assur Sanatındaki Yansımaları” başlığıyla ele alınan bu tezde, Assur İmparatorluğu'nun batıya yaptığı seferler sonucu kurulan kültürel ve siyasi ilişkilerin yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri bağlamında birlikte değerlendirilmesi, her iki boyutta da bu ilişkilerin detaylandırılması amaçlanmıştır.

Bu askeri ve siyasi ilişkiler neticesinde kültürel ve sanatsal olarak Assur sanatında yabancı etkiler dikkat çekecek oranda yoğundur. Taş eserler (kabartmalar, steller), metal eserler (Balawat Tunç Kapı Kabartmaları) ve en güçlü yabancı etkinin görüldüğü fildişi eserler incelenerek, ikonografideki kültürel etkileşimin izleri araştırılmıştır.

KAPSAM

“Yeni Assur İmparatorluğu’nun Doğu Akdeniz Seferleri ve Assur Sanatındaki Yansımaları” başlıklı tez çalışmamız dönemsel olarak Yeni Assur Devleti olarak tanımlanan süreci kapsar. Orta Assur’un ne zaman bittiği ve Yeni Assur’un ne zaman başladığına dair değişik öneriler vardır. Bu dönemin Tukulti-apil-Eşarra I (M.Ö. 1114-M.Ö. 1076), Assur-nasir-apli I (M.Ö. 1049-M.Ö. 1031), Assurdan II⁴ (M.Ö. 911-M.Ö. 890) ve bazen ise Tukulti-apil-Eşarra III (M.Ö. 745-M.Ö. 727) ile başlaması gerektiğini öneren bilim insanları vardır. Ama genellikle kabul gören görüş; M.Ö. 1000’den öncesinin Orta Assur, 1000’den sonrasının ise Yeni Assur olarak değerlendirilmesidir⁵. Kronolojik olarak; Yeni Assur Dönemi’nin batı politikalarını belirleyen ve seferlerini yazılı ve görsel kayıt altına alan kralı II. Assur-nasir-apli döneminden Ninive’nin düşmesine yani M.Ö.612’ye kadar olan süreç değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

“Yeni Assur İmparatorluğu’nun Doğu Akdeniz Seferleri ve Assur Sanatındaki Yansımaları” başlıklı tez çalışmamız dört ana bölümde değerlendirilmiştir.

Birinci Bölümde; Doğu Akdeniz Bölgesi’nin coğrafi sınırları, dönemsel siyasi sınırlar göz önünde bulundurularak topoğrafik özellikler ile iklimsel çevre yer almaktadır.

İkinci Bölümde; Yeni Assur Dönemi yazılı belgeleri taranmış, kronolojik olarak Assur krallarının Doğu Akdeniz seferleri ile ilgili kayıtları incelenmiştir. Yazılı belgeler incelenirken birincil kaynaklar kullanılmıştır. Bölüm içerisinde zaman zaman kralların yıllıklarından kendi kayıtları alıntılanarak, orijinal metinlere de yer verilmiştir.

Üçüncü Bölümde; Yeni Assur Sanatı’nın en tipik sanat öğeleri hakkında önce tanımlamalar yapılmıştır, ardından Doğu Akdeniz seferleri, bu eserlerin ikonografileri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bölümde farklı nitelikteki sanat eserleri içinde örnek teşkil edecek oranda eser hakkında araştırma yapılmıştır. Öncelikle Yeni Assur saraylarının vazgeçilmez sanatsal süslemeleri olan kabartmalı taş levhalar araştırılmıştır.

⁴Hausleiter, 1999: s. 128.

⁵ Roaf, 2001:s.357; Sevin,2014: s.13.

Yapım sırasına göre, kronolojik olarak Assur saraylarında bulunmuş olan eserlerin ikonografik tanımları katalogta yer almıştır. Kabartmalı taş levhaların ardından Doğu Akdeniz seferlerinin konu edildiği taş steller, “Taş Eserler” başlığının ikinci grubu olarak ve Balawat tunç kapı levhaları da “Metal Eserler” kapsamında aynı yöntemlerle araştırılmıştır. “Fildişi Eserler” başlığı altında ise değişik alanlarda kullanım görmüş ama tümü fildişinden yapılmış eserler tanımlanmış ve bu eserler üzerinde Doğu Akdeniz kültürel unsurları belirtilmiştir. Burada görsellerde ve ayrıntılarda MetropolitanMuseum ve British Museum katalogları ve yayınları kullanılmıştır. Fildişi eserler stilistik özelliklerine göre karşılaştırmalı olarak ayrıntılı olarak incelenmiştir. Oluşturulan katalogta eserlerin konusu, buluntu yeri, dönemi (hangi krala ait olduğu) tanımı ve kaynakçası yer almaktadır. Orijinal eserlerin yerinde görülmesinin imkanı olmadığından, araştırma literatür çalışmasıyla yapılmıştır.

Dördüncü Bölüm; “Değerlendirme” ve “Sonuç” kısımlarından oluşur. Yeni Assur Devleti’nin Doğu Akdeniz politikası yazılı ve görsel kaynaklar ışığında değerlendirilmiştir.

Assur Devleti’nin resmi sanat anlayışı içinde eserlerin bütünsel değerlendirmesi yapılmıştır. Yanı sıra sanat eserlerinin ikonografilerinde Doğu Akdeniz kültürlerinden etkileşim yoluyla taşınmış unsurlar tartışılmıştır. Çalışmada ortaya çıkan genel sonuçlar, konunun özü ortaya konularak genel bir karşılaştırma ile sonuca gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.COĞRAFİ SINIRLAR

Doğu Akdeniz, kuzeyden güneye doğru uzan sahil şeridini kapsar ve coğrafik olarak Levant Koridoru/Çöküntü alanı olarak geçmektedir

Levant, kuzeyde Toroslar Dağları, batıda Akdeniz Kıyı Şeridi, güneyde Sina Yarımadası ve doğuda Arap Çölleri arasında kalan bölgedir. Yaklaşık olarak kuzeyden güneye 1000 km, doğudan batıya 400 km genişliğindedir(Harita 1-2)⁶.

Günümüz siyasi bölünmesinde kuzeyden güneye doğru Türkiye, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail ve Mısır'ın bir bölümünü kapsar.

Güneybatı Asya'nın bir parçası olan Levant'ın doğu sınırında Orta Fırat Havzası, Palmyra Havzası, Jebel ed-Durzi, Azrak ve El Jafr havzaları yer almaktadır. Topografik olarak Levant, kuzey-güney yönünde az ya da çok hizalı uzun şeritlere bölünmüştür. Kıyı şeridi güneyden kuzeye doğru daralır. Ürdün çöküntü alanı, Eilat Körfezi'nden kuzeye doğru 400 km (bir kısmı deniz seviyesinin 200 ila 400 metrenin altında) boyunca uzanır. Bu çöküntü Asi Nehri'nin yer aldığı Lübnan (Beka) ve Suriye'de devam eder. İç kısımdaki dağ sırası aralıksız devam etmektedir ve Anti-Lübnan dağları hariç (2400-2800 m yükseklikte) genellikle platoya benzeyen bir arazi yapısında doğuya doğru alçalmaktadır. Doğu yamaçları kıyı kesimindeki yamaçlardan daha yüksektir ve dolayısıyla yıllık yağış miktarı daha fazladır. Suriye-Ürdün platosunda, Üst Pleistosen dönemde göllerin bulunduğu bir dizi iç havza oluşmuştur⁷.

İklimsel olarak Levant'ın doğusundakarasal iklim batısında Akdeniz İklimi hâkimdir. Akdeniz İklimin hâkim olduğu bölgelerde yıllık yağışların 400-1200 mm'ye ulaşır ve buralarda Akdeniz ormanları ve bodur dağınık bitki örtüsü gelişmiştir.

⁶ Goring-Morris ve Belfer-Cohen, 2011: s.196.

⁷ Yosef ve Belfer-Cohen, 1989: s.448-450.

Karasal iklimin hakim olduğu doğu kesiminde çalı, step bitki rtüsü (İrano-Turanian) ve ller (Arabistan lleri) yıllık yağış miktarlarının 400 mm'den daha az olduğu alanlardır⁸.

Genel olarak kuzey ve güney Levant olarak iki alt bölgeye ayrılabilir. Bu ayrım da Litani Nehri sınır kabul edilir. Kıbrıs, coğrafi olarak Levant'ın bir parçası değildir; ancak coğrafi önemi, büyüklüğü, doğal kaynakları ve bölgeyle sıkı kültürel bağları ile yakın ilişkilidir. Dolayısıyla, bu bölümün bölgesel dağılımı Kuzey Levant, Kıbrıs ve Güney Levant'tan oluřmaktadır⁹.

1.1.1. Kuzey Levant

Kuzey Levant, Amik Ovası ile modern Türkiye'nin bir bölümünü, batı ve güney Suriye'yi ve modern Lübnan'ın tamamını kapsar. Bu bölgenin doğal sınırları batıda Akdeniz, kuzeyde Amanos ve Toros Dağları ve güneydoğuda Suriye lleridir (Harita 3). Kuzeydoğu sınırını Fırat Nehri oluşturur ve nehrin doğusunda bulunan Jazirah Ovası kuzey Mezopotamya'nın bir parçası olarak kabul edilir. Kuzey Levant'ın kapsadığı alan çok geniş olduğundan, birbirinden farklı topografik unsurları barındırır. Güneyde Lübnan'da, Lübnan Dağları ile başlayan dağ kuşağı, kuzeydoğru alçalarak devam eder. Lübnan Dağları'nın zirveleri 3000 metreyi geçerken, Jebel Nusayriyah sırası 1.575 metre civarındadır. Bu dağ zincirinin doğusu, kuzeyden güneye doğru uzanan ve Toros Dağlarından Doğu Afrika'yadeğin ulaşan büyük çöküntü vadisinin bir parçasıdır. Bu vadinin Lübnan kısmı Beka Vadisi olarak geçmektedir. Baalbek yakınlarında iki önemli nehir oraya çıkmaktadır: Litani Nehri, güneye doğru, Tyre'nin kuzeyinden Akdeniz ile birleşir, Asi Nehri ise Suriye'den kuzeye doğru akar ve Amik Ovası'ndan batıya döndükten sonra Akdeniz'ekarır¹⁰.

Kuzey Levant alçak ve yüksek bölüm olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımı belirleyen Asi Nehri'nin akışı ve dağ sıralarının ykseltileridir. İki farklı birimin birleşme noktasında "Homs Boşluğu" bulunur¹¹. Kuzey Lübnan ve Suriye arasındaki sınır bölgesinde, güney-kuzey dağ sıraları, batıdan doğuya doğru uzanan bir bu kntyle ayrılır; bu da Akdeniz ile İ Suriye bozkırları arasındaki en önemli

⁸ Yosef ve Belfer-Cohen, 1989: s.448-450.

⁹ Suriano, 2014: s.10.

¹⁰ Genz, 2012: s.607.

¹¹ Suriano, 2014: s.10

geçişlerdendir¹². Boşluk, Asi Nehri Vadisi ile Beka Vadisi'nin kuzey-güney kavşağı ile bağlantı kurar.

Lübnan Dağları modern Lübnan'ın yüzölçümünün yaklaşık yarısını oluşturur. Dağların en yüksek noktası, kuzeyde Kurnet el-Savda (3.083 m) tepesidir. Lübnan dağlarının kuzey bölümünde yüksek ve sarp dağ sıraları yer alırken, güney bölümünde daha alçak ve sade bir görünümü vardır. Bu dağlar doğuda Beka vadisine dik olarak inerler. Beka vadisi, doğuda aniden yükselen dağ sıraları ile sınırlanır. Bu dağlar Anti-Lübnan adını alır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan bu dağların zirveleri Suriye-Lübnan sınırını oluşturur. En yüksek noktası 2.184 m ile Hermon dağıdır. Anti-Lübnan Dağları, doğuda Suriye Çölüne doğru yavaş yavaş alçalır¹³. Antik dönemde Lübnan ve Anti-Lübnan Dağları arasındaki boşluk Gılgamış'ın canavar Humbaba ile olan mücadelesinden kaynaklandığı açıklanmıştır¹⁴.

Kuzeybatı dağları topluca Amanos (Nur Dağları), Jebel al-Aqra (Keldağ), Jebel an-Nusayriyah ve Jebel az-Zawiyeh dağ sıralarını kapsayan bir zincirdir. Akdeniz ve Asi Nehri bu dağ sıraları arasında kalan önemli ovaları, çöküntüleri belirler. Alçak bölümde yer alan Nusayriyah ve Zawiyeh dağ sıraları Asi Nehri tarafından ayrılır ve burada Al Ghab adı verilen bir çöküntü alan oluşturur. Nusayriyah, kuzeyden güneye doğru sahil şeridi boyunca uzanmakta ve Jebel Aqra'dan Nahr el-Kabir ile ayrılmaktadır¹⁵.

Amik Ovası, doğuda Kurt Dağları, Afrin Çayı Vadisi ve Suriye Platosu, batı ve kuzeyde Amanos Dağları, Kuzeyde Karasu Vadisi, güneyden ise Antakya-Samandağ grabeni ve Kuseyr Platosu ile çevrelenmiştir¹⁶.

Amanos dağları, Amik Ovası'nı kuzeybatı taraftansınırlayarak güneyde Jebel al-Aqra (Keldağ-Şaphon Dağı) ve Jebel el'Ala ile doğuda Jebel Seman ve Kurt Dağ sıraları karşısında yer alır. Amanos dağ sıraları, Adana Ovaları (Klasik Kilikya) ile güneydeki Amik arasında bir sınır görevi gören, güneybatı-kuzeydoğu yönlü bir dağ kuşağıdır. Amik Ovası üzerinden Anadolu ile Suriye'nin doğu platosu arasındaki ulaşımı kontrol

¹² Bartl, 2012:s.377.

¹³ Özey, 2010:s.92.

¹⁴ Suriano, 2014: s.12-13.

¹⁵ Suriano, 2014: s.10.

¹⁶ Özşahin ve Kaymaz,2014:s.30.

eden bir geçit oluşturmaktadır. Belen Geçidi (Suriye Kapıları), Amik Ovası'nı ve İskenderun Körfezini ve Adana Ovası'na güney kısmından bağlamaktadır. Adana'dan Amik'e bir diğer geçiş ise Amanos'un kuzeyindeki Amanik Kapıları (Bahçe Geçidi)'dir¹⁷.

1.1.2. Güney Levant

Güney Levant günümüz siyasi coğrafyasında İsrail, Ürdün, Filistin'i içine alan ve Kuzey Levant'a göre farklı fiziki çevre koşullarının olduğu bölgedir¹⁸.

Güney Levant kendi içinde Ürdün Nehri ile iki alt bölgeye ayrılır; Cisjordan ve Transjordan¹⁹. Transjordan modern Ürdün ve çevresini içine alırken, Cisjordan bugün Batı Şeria olarak bilinir ancak Cisjordan daha geniş bir coğrafi terimdir. Ovaların, çöllerin yer aldığı geniş bir coğrafyayı tanımlar(Harita 4).

Cisjordan; Güney Levant'ın batı kısmında Akdeniz tarafından sınırlandırılmıştır ve geniş kıyı bölgeleri içerir. Genelde Kenan ülkesi olarak adlandırılan Cisjordan, Demir Çağı'nda İsrail ve Yahuda Krallıkları ile Filistin Kent Devletleri'nin politik ve kültürel alanıdır. Bu bölgede ayrıca bir Fenike varlığından da bahsedilebilir. Bununla birlikte, güney Levant hem kültürel hem de coğrafi olarak çeşitliydi ve Sina Yarımadası hariç Cisjordan jeomorfolojisinde çeşitli bölgeler görülebilir. Cisjordan'ın kültürel ve coğrafi önemi Jezreel Vadisi'ndeki iç kesime girmeden önce sahil alanlarını takip eden bölgeden geçen antik bir karayolunun varlığıydı. 'Uluslararası Sahil Yolu' olarak bilinen bu yol nihayetinde Mısır ve Mezopotamya ile bağlantılıydı²⁰.

Celile'nin Dağları, Celile'nin kuzeyindeki Yukarı Celile ile Aşağı Celile arasında bölünmüştür. Ash-Shagur çöküntüsü olarak bilinen aşınmış bir yükselti olan Beth-hakkerem'in doğu ve batı vadisi, üst kısmı alttan ayırır. Yukarı Celile'nin güney ucu bugün Meron olarak bilinen Jebel Jarmaq'tır. Aşağı Celile batıda kireçtaşı yamaçlardan oluşur. Ok ucu şeklindeki Jezreel vadisi, Celile'nin güney sınırını oluşturmaktadır. Geniş alüvyon ovası, Güney Levant'ta zengin tarım alanlarından birini içerir. Jezreel ayrıca,

¹⁷ Suriano, 2014: s.11.

¹⁸ Bartl, a.g.e.,s.374.

¹⁹ Suriano, a.g.e.,s.15.

²⁰ Suriano, a.g.e.,s.17-20.

batıdaki kıyı düzlemine doğru Suriye-Afrika çöküntüsünden (Harod Vadisi ve Beth Shean yoluyla) erişim sağlar ve Megiddo gibi şehirler vadinin geçitlerini kontrol edecek şekilde büyümüştür²¹.

Vadi el-Far'ah ve Sahal Arrabeh (Dothan Vadisi) gibi vadiler, merkezi dağlık alanların kuzey uzantısını kesmektedir. El Far'ah, Suriye-Afrika çöküntüsünden tepeleri kesen kuzeybatı-güneydoğu yönündeki bir koridordur. El Far'ah, batıda Shechem'in güneyinde başlayan ve kuzeydoğu Beth Shean vadisine uzanan tekne benzeri bir vadiye bağlanır. Tunç çağıında (Orta Tunç-Geç Tunç) Shechem kuzeydeki tepelere komuta ederken, Demir Çağı'nda güç odağı batıdaki İsrail'in kuzey krallığının başkenti Samaria'ya kaymıştır. Orta yaylalar, kuzey ya da güney arasında iki yayladan oluşan bir sırtla ayrılmıştır: Bethel yakınlarındaki daha küçük bir kuzey yayla ve Mizpah, Gibeah ile bir üçgeni kapsayan daha büyük bir yayla Gibeondur (el-Jib). Bu sırt doğudan ve batıdan yaylalara geçiş sağlamıştır ve kuzey ile güney yaylaların orta sırtları arasında geçişe izin verir. Bu platoların güneyinde, Demir Çağı boyunca Yahuda Krallığı'nın merkezi olan ve Hebron'un da güneyinde uzanan merkezi bir havzanın doğusunda Kudüs yer almaktadır²².

Akdeniz'e doğru alçalan kıyı bölgesinde verimli araziler bulunmaktadır. Kıyı kesiminin kuzey bölümü Yafa'dan Karmel Dağı'na kadar uzanarak Şaron Ovası adını alır. Tarıma elverişli bu alandan başka Karmel Dağının doğusunda Kişon Irmağı vadisi boyunca uzanan Esdradelon Ovası yer alır. Ova Taberiye Gölü (Celile Denizi)'ne kadar uzanır. Ürdün Nehri buradan geçerek deniz seviyesinden 394 m aşağıda yer alan Lut Gölü (Ölüdeniz)'ne akar²³. Aphek'teki bir kaynak ise Nahr el-'Auja'yı (modern Yarkon) besler ve nehir batıya doğru küçük Filistin, Tell el-Qasile limanına doğru akmaktadır. Nehrin güneyindeki alan Filistia Ovası olur ancak jeolojik olarak Şaron'a benzemektedir.

²¹ Suriano, 2014: s.17-20.

²² Suriano, a.g.e.,s.17-20.

²³ Özey, 2010:s.102-103.

Demir Çağı'nda, bu ovaya kabaca trapez biçimli bir siyasi harita oluşturan beş Filistin eyaleti hâkim olmuştur. Kıyı boyunca, bunlar Ashdod, Ashkelon ve daha güneyde Gazze, iç kesimlerde Ekron ve Gath vardı²⁴.

Orta dağlık bölgelerin doğu bölgesi güneyde Arabistan ile birleşir ve batıya doğru bu alan Akdeniz'e ve Sina Yarımadası'na kadar uzanan geniş ve kurak bir alanı oluşturur. Bu bölge için modern bir terim Negev (Necef)'dir. Genel olarak bu şekilde tanımlanan Negev (Necef) coğrafi olarak, batıda İsrail ve Mısır (Sina), doğuda İsrail ve Ürdün arasındaki siyasi sınırlar tarafından tanımlanan modern bir yapı, kuzeyde Gazze kıyı ovasından ÖlüDeniz'e uzanan bir coğrafyadır²⁵. Güneyden, Kızıldeniz'den veya Arap Yarımadası'ndan kaynaklanan önemli ticaret yolları, Gazze ve Akdeniz'de sonlanan Arabah ve Negeb'den geçmektedir²⁶.

Bir dizi yayla ve platodan oluşan Transjordan'ın sınır bölgeleri batıda Suriye-Afrika çöküntü vadisi ve doğusundaki büyük çöl kesimidir (Jebel Durzi'nin kuzey eteğinden başlar). Kuzeyde, Başhan Yaylası ve güneyde Kızıldeniz'in Aqabe Körfezi yakınlarında Midian Dağları vardır. Doğu Çölü aslında jeolojik olarak ayırt edilebilen ve kabaca 50-60 km genişliğinde ve 175 km uzunluğunda olan Sirhan Vadisinin geniş çöküntüsünde en belirgin şekilde görülen yükseklikteki ince değişimlerden oluşan karmaşık bir plato dizisidir. Sirhan Vadisi'nin kuzeyi Kara Çölü/Harrat ash-Shaba'nın bazalt platosu ve doğuda kireçtaşı platosu, güneyinde ise Flint Çölü/Ard as-Suwan uzanmaktadır. Doğu Çölü'nün zorlu coğrafyasından kaynaklı TransJordan'daki ana yollar, yaylalar boyunca yer alan kuzey-güney geçitleriydi. En önemlisi, bazen Kızıldeniz'i (Elath ve Ezion-Geber limanları aracılığıyla) ve Arap Yarımadası'nı (Midian yoluyla) kuzey Levant ve Mezopotamya ile Şam yoluyla birbirine bağlayan bir rotadır. Transjordan'ın kuzeyinde, Başhan'ın (bugünkü Golan Tepeleri) devasa bazalt platosu, Hermon'un güney yamaçlarından ortaya çıkar. Midian Dağları'nın sert vadileri güney yaylaları parçalayıp, Kızıldeniz'e ve Ezion-Geber limanına kadar güneyde Suriye-Afrika çöküntüsünü takip eden bir granit sırt oluşturur²⁷.

²⁴ Suriano, 2014: s.17-20.

²⁵ Rosen, 2011: s.3-4.

²⁶ Suriano, a.g.e., s.17-20

²⁷ Suriano, a.g.e., s.20-21.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. DOĞU AKDENİZ SEFERLERİ VE POLİTİK İLİŞKİLER

2.1.1.II. Aşşur-nasir-apli(M.Ö 883-859)

Yeni Assur Dönemi'yle sınırlarını genişletmeye başlayan Assur, yönünü batıya çevirmiş, Suriye ve Doğu Akdeniz üzerine seferler düzenlemiştir. Yeni kurulan görkemli başkentlerin inşası için kereste hammaddesi elde etmek, batının zenginliklerine ulaşmak ve ticaret yollarını kontrol altına almak bu seferlerin ana nedenleridir. Assur, saray ve tapınak yapımında kullanmak için ihtiyacı olan keresteyi Amanoslar, Lübnan Dağları ve Toroslar'dan elde etmekteydi. Bununla beraber Akdeniz ve Kuzey Suriye ticaret yollarını elinde tutmak Assur'a büyük bir zenginlik ve saygınlık kazandırmıştı²⁸.

Yeni Assur İmparatorluğu'nun dış politikasının belirlendiği II. Aşşur-nasir-apli döneminde Kuzey Suriye ve Doğu Akdeniz üzerine seferler düzenlenmiştir. Kuzey Suriye'nin stratejik önemi ve Akdeniz'e geçiş sağlaması itibarıyla Assur'un seferlerinin odağında olmuştur. Bölgenin politik güçleri olan Geç Hitit Beylikleri kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Sefer kayıtlarında kral, Kuzey Suriye üzerine yağdığı seferlerde Fırat Nehri'ni aşp Kargamış'a ilerlediğini buradan da Hattina topraklarına geçtiğini kaydetmiştir. Hattin topraklarında Lubarna'nın krali şehri Kunula'yı ele geçirdiğinden ve oradan ganimetler aldığını belirten kral, daha sonra güneye ilerlediğinden ve Lübnan dağlarına ve Akdeniz'e ulaştığından buradaki Fenike kentlerinden ve aldığı haraçlardan bahsetmektedir:

“Hattina topraklarının Lubarna'sına ait Hazazi kentine yürüdüm. Oradan Apre Nehrini geçtim. Geceyi burada geçirdim. Apre Nehrinden ayrıldıktan sonra Hattina'ya Lubarna'nın krali şehrine yürüdüm. Korkunç silahlarımdan, öfkemden korktu ve hayatını kurtarmak için ayaklarına kapandı. 20 talent gümüş, 1 talent altın, 100 talent demir, 1000 baş sığır, 10000 baş koyun, 1000 adet parlak renkli yün, keten giysiler, kakmalı şimşir kanepeler ve pek çok değerli eşya ve madeni ondan haraç aldım. Hattina ülkesinin savaş arabaları, süvarileri ve piyadeleri ile esirlerini yanıma aldım²⁹.”

“Lübnan dağlarına ve Amurru'nun Büyük Deniz'ine yürüdüm. Büyük Deniz'de silahlarımı yıkadım ve tanrılara kurban adadım. Denizin kenarındaki Tyre, Sidon, Byblos, Malahata,

²⁸ Kurt, 2009: s.329.

²⁹ ARAB I: No.477-478.

Maisa, Kaisa, Amurru ve Arvad halklarından haraç aldım; gümüş, altın, bakır, bakır kaplar, keten giysiler, büyük ve küçük bir maymun, fildişi, şimşir, deniz ürünleri³⁰”.

Kral aynı seferde Amanoslar’ı aştığını ve tapınak yapımı gerekli keresteyi buradan elde ettiğinden de bahsetmektedir:

“Amanos dağına tırmandım ve sedir, servi, ardıç ve am kırışları kestim. Tanrılar için adak adadım ve bir stel diktirdim. Işığın tanrıları Sin ve Şamaş’ın görkemli tapınağı için Amanos dağından sedir kırışları taşıdım³¹”

Ancak kral II. Aşşur-nasir-apli her ne kadar Kuzey Suriye ve Akdeniz’e yönelmiş olsa da burada kalıcı bir egemenlik sağlayamamıştır. Fethettiğı topraklardaki yönetimleri kendine bağlayıp vergilerini düzenli ödedikleri müddetçe siyasal varlıklarına müdahale etmemiştir.

2.1.2. III. Şulmanu-aşerid(M.Ö 858-824)

Babasının izinde onun politikalarının kalıcılığını sağlamak amacıyla kuzey ve kuzeybatıya yönelmiştir. Sistemli sefer politikaları geliştiren ve saltanatı boyunca 34 sefer düzenleyen III. Şulmanu-aşerid, kayıtlarında defalarca Fırat Nehrini aştığından bahsetmektedir. Fırat Nehri’ni aşan kral, Hatti topraklarında pek çok kenti fethettiğinden ve buradan aldığı haralardan bahseder. Kargamış kralı Sangara’nın şehirlerini ele geçiren kral güneye doğru ilerlemiş ve Pattin kralı Qalparunda’dan altın gümüş, fildişi gibi pek çok değerli eşya ve madeni haraç almıştır. Daha sonra Amanos Dağlarına ilerleyen kral buradan sedir kırışları kestikten sonra geri döndüğünden bahseder³².

Bununla beraber kuzeybatıya Kilikya üzerine yönelen ilk Assur kralı olmuştur. Çünkü bu fetih, politik olarak batıya yapılacak yayılmaları belirleyeceğı gibi, ekonomik olarak da Assur’u koruyacak ve Bulgarmaden zenginliklerine geçişinin emniyetini sağlayacaktı³³.

Ovalık ve Dağlık Kilikya’nın birbirine zıt jeomorfolojik yapısı vardır. Assur kayıtları Kilikya’da iki büyük politik birlikten bahseder. Bunlardan Que, Ovalık Kilikya

³⁰ ARAB I: No.479.

³¹ ARAB I: No.479.

³² RIMA 3/2: s.38

³³ Kurt, 2008:s.123-124.

Krallığını tanımlar. Hilakku ise dağlık ülke olarak bilinir ve Tarsus'un batı ve kuzey kısmında bulunur³⁴.

III. Şulmanu-aşerid'in ilk seferlerinden itibaren bölgede yerel krallıklar Assur'a karşı birleşir. Que kralı Kate ve Hilakku'dan Phirim'in yer aldığı ittifakta, Que kralı batıdaki komşusu Hilakku'nun ve doğuda Zincirli civarındaki, Sam'al'ın koruyuculuğunu üstlenmiştir. Daha sonradan Sam'al kralı Gabar'ın oğlu Haianu M.Ö 853'te III. Şulmanu-aşerid ile ittifak yapar ve Assur ile Que Krallığının doğu sınırı Amanoslar olarak belirlenir. M.Ö 839 yılında Assur kralı Amanoslar'ı geçer ve Kilikya kentleri Lusanda, Abarni ve Kisuatni'yi işgal eder³⁵.

22.hâkimiyet yılında kral, Hatti ülkesine ilerlediğini ve buradan Melid ve Timur Dağını aştığını belirtmektedir. Tabal ülkesine inen kral, Tabal'ın şehirlerini yaktığını ve Tabal ülkesinin yirmi kralından hediyeler aldığını anlatmaktadır³⁶. Bu seferin önemi, bölgenin maden kaynakları açısından zengin olmasıdır. Ayrıca Assur'un Kilikya Geçitlerini geçtiğini ve Anadolu'nun kuzeyine yöneldiğini göstermektedir.

III. Şulmanu-aşerid'in M.Ö 833'teki yirmi altıncı hâkimiyet yılında bölgeye yaptığı seferde Tarsus'u işgal ettiğinden bahsetmektedir:

"Hâkimiyetimin yirmi altıncı yılında Amanoslar'ı yedinci defa aştım. Que kralı Kate'nin şehrine dördüncü kez yürüdüm. Tulli'nin şehri Tanakum'u kuşattım (.....). Tanakum'dan ayrıldım ve Lamenas Dağına yürüdüm. İnsanlar korktular ve dağlara kaçtılar. Dağın zirvesini kuşattım ve onları yok ettim. Şehirleri yaktım, yıktım. Tarzi (Tarsus) şehrine yürüdüm. İnsanlar ayaklarına kapandılar ve onlardan altın ve gümüş haraç aldım. Kate'nin kardeşi Kirri'yi onların üzerine egemen olarak görevlendirdim. Geri döndüğümde Amanoslar'a tırmandım ve sedir kerestelerini kestirdim. Ve onları taşıdım³⁷."

Assur'un kuzeybatı yönüne yaptığı seferlerde önemli bir diğer güzergâh Amanoslar'dır. Anıtsal mimaride kullanılan kereste hammaddesini sağlamak bu seferlerin ana temasıdır. Öyle ki Assur bu sebeple Amanoslar, Lübnan Dağları ve Toroslarda bulunan sedir ağacı için seferler yapmıştır. Ayrıca Amanoslar, Que ülkesi üzerine yapılan seferlerde önemli bir geçiş noktası olması açısından da önemli bir güzergâhtır.

³⁴ Casabone, 2007:s.57.

³⁵ Casabone, a.g.e.,s.57.

³⁶RIMA 3/2:s.79.

³⁷RIMA 3/2: s.80.

“Hâkimiyetimin ilk yılında Fırat Nehrini aştım ve Batı denizine yürüdüm. Silahlarımı denizde yıkadım ve tanrılara kurbanlar adadım Amanos dağlarına tırmandım ve sedir, ardıç ağaçlarını budadım. Lallar Dağı’na tırmandım ve oraya krali heykelimi diktim³⁸.”

III. Şulmanu-aşerid, Amanoslar’a sürekli seferler düzenleyip her seferinde sedir ağaçlarını kestiğinden bahsetmektedir. Bu seferleri daha kolay hale getirmek için kabaca yollar açtığından da bahseder:

“Göklere hançer uçları gibi sarp bir şekilde yükselen ve atalarımın hiçbirinin içine giremediği yüce dağların içinde bakırdan çapalarla kabaca yollaraçtırdım³⁹”

“Hâkimiyetimin on yedinci yılında Fırat Nehrini aştım. Amanos Dağını aştım; sedir ağaçlarını budadım⁴⁰.”

“Hâkimiyetimin on dokuzuncu yılında Fırat Nehrini on sekizinci kez aştım. Amanos Dağına tırmandım. Sedir ağaçlarını budadım⁴¹.”

Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Amanos Dağların hem Assur’un kereste ihtiyacını karşılamak hem de Kuzey Suriye ile Kilikya arasında bir güzergâh olduğu için önemlidir.

Kuzey ve kuzeybatıya doğru hâkimiyet alanını genişleten Assur İmparatorluğu, Doğu Akdeniz’e doğru Fenike kentleri üzerine de seferler düzenlemiştir. Bu seferler kralın yıllıkları ile birlikte görsel olarak Balawat Tunç Kapı Kabartmalarında tasvir edilmiştir. Balawat’ta Düşler Tanrısı Mamu Tapınağı’na bu bölgeden temin ettiği sedirlerden yapılmış bir kapı armağan etmiştir. Bu kapıya eklenen tunç kabartmalarda kral seferlerini ve politik ilişkileri, alınan haraçları, esirleri işlemiştir⁴² (Resim 34-39).

III. Şulmanu-aşerid’in seferlerini yazılı ve görsel anlattığı önemli ikinci kaynak olan Siyah Obelisk’te yer alan bir tasvirde İsraili Yehu’nun kraldan aman dilediği ve bu buradan alınan haraçlar yazılıdır. Tasvirin yazıt kuşağında alınan haraçlar belirtilmiştir:

“Humri evinin Yehu’sundan haraç aldım: gümüş, altın, altın kâse, bir altın kova, kalay ve kral için asa ve mızraklar⁴³.”

Ayrıca yine yazıt kuşağında Muşri (Mısır)’dan alınan haraçlarda belirtilmiştir:

³⁸ ARAB I: No.558.

³⁹ Duymuş, 2011: s.63

⁴⁰ ARAB I: No.574.

⁴¹ ARAB I: No.576.

⁴² King, 1915:s.23.

⁴³ RIMA 3/2: s.149.

“Mısır’dan haraç aldım: iki kamburlu deve, su aygırı, gergedan, bir antilop, dişi filler, dişi maymun ve maymunlar⁴⁴.”

İsrail kralının, Assur kralına biat etmesi ve Mısır’dan haraçların alınması bu bölgede gücünü kanıtladığının göstergesidir. III. Şulmau-aşerid, Suriye, Fenike ve daha güneyde İsrail üzerinde hâkimiyet kurması Assur Devleti’nin geniş alanlara hükmeden bir imparatorluk haline gelmesinin ilk aşamalarından sayılır. Ancak III. Şulmanu-aşeriddöneminden sonraki krallar bu coğrafyadaki politikayı iyi idare edememiştir. Gerek Assur’un kendi içindeki sıkıntılardan dolayı gerekse güçlü kralların tahta çıkmaması sonucu Assur’un bölgedeki gücü zayıflamıştır. Assur’a biat eden yerel krallar Assur’u tanımamaya ve kendi hâkimiyetlerini sürdürmeye başlamıştır ve isyanlar devletin hemen her noktasında baş göstermiştir.

2.1.3. III. Adad nirari(M.Ö 810-783)

III. Şulmanu-aşerid döneminden sonra başlayan ve iç karışıklıkların yaşandığı bu gerileme döneminde III. Adad Nirari Suriye ve Doğu Akdeniz’e seferler düzenlemiştir. Ancak kral Güney Suriye üzerinde daha çok yoğunlaşmıştır, burası Assur için Kuzey Suriye’ye göre daha kolay bir hedeftir. Çünkü Urartu Devleti’nin baskıları daha çok Kuzey Suriye üzerinedir. Batıya yapılan seferlerde Lübnan Dağları’ndan anıtsal mimari için kereste taşınmıştır⁴⁵.

“Batıdaki büyük denizde yürüdüm. Denizde bir adada olan Arvad şehrinde efendimin heykelini diktim. Lübnan Dağına çıktım ve sarayın ve tapınaklarımın gereksinimleri için 100 güçlü sedir demetini kestim. Nairi toprağının tüm krallarından haraç aldım⁴⁶”

Batıya seferler düzenleyen kralın yıllıklarında Güney Suriye’de Şam’ın zenginliklerini ve ordan aldığı haraçları belirtmiştir. Bu seferlerde Tyre, Sidon ve İsrail ve Filistin kentlerinden de haraç almıştır.

“Savaş arabamı, silahlı birliklerimi topladım ve Hatti topraklarına yürümeyi emrettim. Bir yıl içinde Amurru ve Hatti’nin bütün topraklarını hâkimiyetime aldım. Onlara sonsuza kadar vergi ve haraç yükledim⁴⁷. “

“Fırat’ın kıyısındaki Hatti topraklarını, batıdaki büyük denize kadar bütün Amurru topraklarındaki Samaria (Bit Humri), Tyre, Sidon, Edom, ve Palastu’yu vergi ve haraca bağladım⁴⁸.”

⁴⁴ RIMA 3/2: s.150.

⁴⁵ Duymuş, 2011:s.171.

⁴⁶ RIMA 3/2: s.211.

⁴⁷ RIMA 3/2: s.211.

“Aram’a (Suriye) karşı yürüdüm, Aram kralı Mari’nin, Şam’daki kraliyet şehrini kuşattım. Efendim Assur’un ihtişamı onu alt etti ve ayaklarıma kapandı. Benim vassalım oldu. 2300 talent gümüş, 20 talent altın, 3000 talent bakır, 5000 talent demir, renkli yünlü ve keten giysiler, fildişi yatak, fildişi bir kanep, işlemeli ve bej renkli mücevherler ve ölçülemez miktarda mal ve mülkünü kraliyet şehrinde sarayından aldım⁴⁹. “

Bu dönemde her ne kadar başarılar elde edilse de Assur Devleti’nin uzak bölgelerdeki hâkimiyeti zayıflamıştır. Yükselme döneminin içinde duraklama sürecine girmiş ve gerilemiştir.

⁴⁸ RIMA 3/2: s.213.

⁴⁹ ARAB I: No.740.

2.1.4. III. Tukulti-apil-eşarra(M.Ö 745-727)

III. Şulmanu-aşerid ile geniş alanlara yayılan Assur İmparatorluğu bu sınırları kontrol altında tutabilmek için politikalar geliştirmiştir. Ancak henüz III. Şulmanu-aşerid hayatta iken başlayan karışıklıklar kralın ölümünden sonra başa gelen güçsüz krallar nedeniyle iyice büyüyerek çözülmez bir hal almıştır. Sonuçta, V.ŞamşiAdad'dan başlayarak III. Tukulti-apil-eşarra'nın tahta geçişine kadarki dönem “çöküş” olarak tanımlanabilir⁵⁰. III. Şulmanu-aşerid'den sonra yükselme içinde çöküş devri yaşayan Assur İmparatorluğu III. Tukulti-apil-eşarra'nın tahta geçmesiylebu dönem son bulur.

II. Şarru-kin ile başlayan ve Assur'un en parlak dönemini yaşadığı Sargonidler Devri'nin temelleri bu dönemde atılmıştır.

III. Tukulti-apil-eşarra dönemi Assur'un “Restorasyon Dönemi⁵¹” olarak da nitelendirilebilir. Öyle ki III. Tukulti-apil-eşarra tahta çıktıktan sonra kısa sürede iç karışıklıkları bastırmış ve askeri seferleri gerileme dönemi öncesi III. Şulmanu-aşerid'in ulaştığı sınırlara ve daha ötelere taşımıştır⁵².

Sistemli fetih politikaları ile batıya seferler düzenleyen III. Tukulti-apil-eşarra tahta geçtiğinde, Urartu kralı II. Sarduri'nin önderliğinde bir koalisyon oluşturulmuş ve bu koalisyonda Que kralı da yer almıştır. Bu koalisyon ve Que kralının desteği, Orta Anadolu ve Assur arasındaki ticaret yolunu kesmiş ve Toros madenlerinin akışına engel olmuştur. III. Tukulti-apil-eşarra, beşinci hâkimiyet yılında Halpa'da koalisyonu dağıtmış ve böylece Tabal ve Que'de III. Şulmanu-aşerid sonrası sarsılmış olan Assur otoritesi yeniden sağlamıştır. Ayrıca III. Tukulti-apil-eşarra dönemi kaynaklarında kralın M.Ö 738 yılında yendiği ve vergiye bağladığı krallar arasında Que kralı Urikki'nin adı geçmektedir⁵³. Bu gelişmeler Assur'un, Orta Anadolu'yu idare etmesinde Que Ülkesinin önemini göstermektedir. Öyle ki Assurlular, Que'yi hâkimiyet altına alarak zengin maden kaynakları olan Tabal Ülkesini de kontrol altına alabilmektedir. Diğer yandan da Que'ye hâkim olmak Toros tünellerini de kontrolü beraberinde getirmekteydi.

⁵⁰Kuhrt,2009: s.149

⁵¹ Olmstead, 1923: s.175.

⁵² Duymuş, 2011: s.171.

⁵³ Kurt, 2008: s.125.

III. Tukulti-apil-eşarra, Assur'a bağlı pek çok yerel beyliği Assur eyalet sistemine dâhil etmiştir. M.Ö 738'de Que üzerinde hâkimiyet kuran Assur, daha güneyde Amik ovasında önemli bir Geç Hitit krallığı olan Pattin krallığının merkezi Kunulua (Kinalia) üzerine yönelmiş ve burayı da ele geçirip Assur'a bağlı bir Assur eyalet başkentine dönüştürmüştür. III. Tukulti-apil-eşarra burayı yeniden yapılandırmış ve yeni bir kent kurmuştur. Kunulua, Kuzey Asi Deltası çevresini kontrol etmek adına önemli bir Assur eyaletidir ⁵⁴.

Urartu ile savaşta başarılı bir sonuca varılmasından sonra III. Tukulti-apil-eşarra güneye yönelmiş, Mısır sınırına kadar olan toprakları fethetmek için harekete geçmiştir.

III. Tukulti-apil-eşarra döneminde ilk kez bir Arap kabilesinin kraliçesinden ve onunla savaşıldığından bahsedilmiştir. Arabistan Kraliçesi olarak geçen "Şamsiya" dan 1100 insan, 30 bin deve, 20 bin sığır, 5 bin paket çeşitli baharatlar ve tanrılar için hediyeler alındığı belirtilmiştir ⁵⁵.

Filistin bölgesi de askeri, ekonomik ve stratejik önemi itibarıyla Assur'un ilgisini çekmiştir. III. Tukulti-apil-eşarra başlangıçta Akdeniz kıyılarındaki eyalet sayısını arttırmış, ama Filistin Kent Devletlerini bağımsız bırakmıştır ⁵⁶. Bu şekilde Mısır ile arasında tampon bölge oluşturmaya çalışmış ve kuzey güney yönünde kıyı boyunca tüm yolların güvenliğini sağlamak istemiştir. Gerek kıyı yönündeki gerekse iç kesimdeki devletler, eyalet sistemine dâhil edilmiş olsalar da zaman zaman ortaya çıkan karışıklıklar ve Assur'a karşı oluşturulan koalisyonlarla bölge tamamen Assur'un hâkimiyetine girememiştir. Assur Devleti'nin Fenike Liman kentleri üzerinde hâkimiyet kurmasından sonra Filistin bir sonraki hedef haline gelmiştir. Daha önce Filistin'le pek ilgilenmeyen Assur, III. Tukulti-apil-eşarra dönemi ile birlikte onu da hedef almıştır.

M.Ö. 734 yılında güneyde Gaza'yı ele geçiren III. Tukulti-apil-eşarra 21 şehri yağmalar. Gaza hükümdarı Khannu (Hanno), Assur saldırısı karşısında Mısır'a sığınır ancak daha sonra Gaza'ya geri dönerek Assur'a bağlılık bildirir ve Assurlu bir vasal

⁵⁴ Harrison, 2014:s.80-96.

⁵⁵ ARAB I: No.817.

⁵⁶ Duymuş, 2011: s.173.

olarak hükmetmeye devam eder⁵⁷. III. Tukulti-apil-eşarra önceleri anlaşma yoluna gittiği ancak daha sonra tamamen ele geçirdiği Gaza kentine ilerlemesiyle imparatorluğun en güneydeki sınırını belirlemek için modern El-Ariş kentine zafer stili diktirmiştir. Böylelikle Assur İmparatorluğu Suriye ve Filistin bölgesinin nerdeyse tamamına hâkimiyetini kabul ettirmiştir. Bu zaferden sonra Assur'a haraç ödeyen vassal krallar arasından bütün Güney Anadolu'daki krallar, Suriye ve Filistin, Aşkelonlu Mitinti, Gazalı Hanun ve Aşdodlu Muşeşu da vardır⁵⁸.

"(.....) Hatarikka şehri, Saus Dağı'na kadar. (.....) Gubla, Simirra, Arka, Zimarra, (.....), Usnun kentleri Sianu , Rİ'a-raba, Ri'a-sisu, (.....), yukarı deniz şehirlerini hakimiyetim altına aldım. Valilerimden altısını onlara bıraktım. Yukarı deniz kıyısındaki Rasphuna şehri,(.....), Bit Humria sınırındaki Gala'za(?), Abilakka şehirleri, (.....), geniş Naftali topraklarının tamamına Asur sınırını getirdim. Valimi onlara atadım. Gaza'lı Hanunu silahlarından Mısır'a kaçtı. Gaza şehrinin mallarını, mülkiyetlerini ve tanrılarını yakaladım. Onlara kendi stelimi diktirdim. Onları kendi topraklarının tanrıları saydım. Menahem için, kaos onu sarmıştı, bir kuş gibi uçtu ve o yalnız bana bana tabii oldu. Onu sarayına geri götürdüm ve..... gümüş, renkli giysiler, keten giysiler büyük.....(onun vergisi olarak) aldım⁵⁹."

III. Tukulti-apil-eşarra döneminde Filistin bölgesinde kent devletleri ile birlikte iki önemli güç hâkimdi: İsrail ve Yahuda Krallığı.

Yahuda Krallığı üzerine sefer düzenleyen III. Tukulti-apil-eşarra, Yahuda Kralı Azarya'yı vergiye bağlamıştır. Azarya'nın yenilgisinden sonra büyük güney krallıkları Hamat, Şam, Byblos, Tyre, Samiriye III. Tukulti-apil-eşarra bağılılık bildirir⁶⁰.

Bununla birlikte III. Tukulti-apil-eşarra'nın Yehoaz (Ahaz) üzerine de sefer yaptığını görmekteyiz. İsrail kralı Pekah, Arami kralı ile işbirliği yapıp Yahuda kralı Ahaz'a karşı ittifak kurduğu için Ahaz, III. Tukulti-apil-eşarra'da yardım istemiş bunun üzerine kral sefere çıkmıştır. Assur Kralı tarafından Pekah tahttan indirilerek yerine Hoshea (Ausi) getirilmişti⁶¹.

"Bit Humria'nın tüm halkını eşyalarıyla birlikte Asur' a taşıdım. Kralları Pakaha (Pekah'yı tahttan indirdiler. Onlara kral olarak Ausi (Hoshea)'yi yerleştirdim. Onlardan aldığım tribütleri Asur'a taşıdım.⁶²"

⁵⁷ Grayson, 1991a:77.

⁵⁸ Duymuş, 2011:176

⁵⁹ ARAB I: No.815.

⁶⁰ Grayson, 1991a: 77

⁶¹ Ay, 2011: s.7.

⁶² ARAB I: No. 816.

Jehoaz (Ahaz)'ın Assur Kralından yardım istemesi ve kendi isteğiyle ona vergi ile bağlanması İsrail Krallığı'nda sonun başlangıcı olmuştur. Çünkü dönemin iki süper gücü Mısır veAssur arasındaki mücadele İsrail ve kıyı şeridindeki Filistin toprakları üzerinde olmuştur⁶³.

⁶³ Ay, 2011: s.8.

2.1.5. V. Şulmanu-aşerid(M.Ö 726-722)

Suriye Filistin coğrafyasında geniş alanlara hükmeden III. Tukulti-apil-eşarra'nın ardından gelen kral V.Şulmanu-aşerid döneminin en önemli gelişmesi İsrail Krallığı'nın başkenti Samiriye'nin Assur hâkimiyetine girmesidir. İsrail'in son kralı Hoşea döneminde Assur'a ödenen haraçlar ödenmemeye başlanır. Bunun üzerine V.Şulmanu-aşerid Hoşea'ya karşı savaş açıp onu esir alıp halkını da sürgüne göndermiştir. Samiriye'nin düşüşü ile ilgili bir bölümde Tevrat'ta II. Krallar kısmında geçmektedir:

“Hoşea'nın dokuzuncu yılında Asur Kralı Samiriye'yi ele geçirdi. İsrail halkını Assur'a sürdü. Onları Halah'a, Habur Irmağı kıyısındaki Gozan'a ve Med kentlerine yerleştirdi. Assur Kralı, İsraililerin yerine Babil, Kuta, Avva, Hama ve Sefervayim'den insanlar getirip yerleştirdi. Bunlar Samiriye'yi mülk edinip oradaki kentlerde yaşamaya başladılar⁶⁴.”

İsrail Krallığı'nın yıkılması ve başkentinin ele geçmesinden sonra Assur Kralı uyguladığı bu deportasyon politikası bölgede kalıcılığını sağlamak istemiştir.

2.1.6. II. Şarru-kin(M.Ö 721-705)

Assur İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşadığı Sargonidler Devri'nde en geniş sınırlara ulaşılmıştır. Bu dönemde fetih politikasında köklü değişimler yapılmıştır. Daha önce yerel krallıklar vergilerini verdiği müddetçe siyasal varlıklarına dokunulmamıştır. Ancak II. Şarru-kin bu politikada değişikliğe giderek Kuzey Mezopotamya, Suriye, Filistin, Mısır ve Anadolu'yu tek bir imparatorluk çatısı altında birleştirmeyi amaçlamıştır⁶⁵.

II. Şarru-kin, Assur'un kendi içindeki sorunları çözdükten sonra Suriye'ye doğru bir sefer başlattı. Suriye, Assur krallarının batı seferlerinde önemli bir güzergâh olarak sürekli gündemde kalmıştır. Çünkü Akdeniz'e giden direkt güzergâh buradan geçmektedir. III. Tukulti-apil-eşarra'nın başlattığı politika şu şekildeydi: Denize ulaşmak için Arami devletlerini kontrol altına almak ve batıya doğru ticaret yolları ve kuzeybatıya Amanos'tan Toros'a kadarki maden ve ahşap kaynaklarına ulaşmaktır. II. Şarru-kin bu politikayı devam ettirdi. Ancak bu dönemde Suriye-Filistin'de Assur'a karşı isyanlar başlamıştı. III. Tukulti-apil-eşarra ve V.Şulmanu-aşerid dönemlerinde

⁶⁴Tevrat, II. Krallar, 17.5.

⁶⁵ Kurt, 2010:s. 70.

yenilgiye uğratılan ve hâkimiyet altına alınan Arpad, Simirra, Damascus ve Samiriye şehirleri bağımsızlıklarını kazanmak için birleşip Assur'a karşı isyan etmişti. Üstelik bu şehirlerden üçü Arpad, Simirra ve Damascus sadece vasal şehirler değil, Assurlu valilerce yönetilen birer eyalete dönüştürülmüşlerdi⁶⁶.

M.Ö 720 yılında Hamat'ın kralı Ilu'ibidi liderliğinde Arpad, Damascus ve Samarya'nın içinde bulunduğu koalisyon Assur'a karşı Karkar bölgesinde isyan başlatmış ancak II. Şarru-kin bu isyanı durdurmuştur. Burada zafer kazanan kral daha sonra Gaza'yi fethetmek ve Mısır sınırındaki Raphia'da Mısır ordusunu yenmek için güneye doğru ilerledi ve buradaki zaferle isyancı devletlerin hâkim olduğu bölgelerdeki çok sayıda insan Assur'a taşındı, onların yerine buraya diğer bölgelerden insanlar getirilmişti⁶⁷.

“Hâkimiyetimin ikinci yılında Hamat 'lı Ilu'ibidi, Arpad, Simirra, Damascus ve Samarya bana karşı isyan ettiler. Ordularımı yerleştirdim ve Sib'u ve onun turtanu'su yardıma geldi ve o bana karşı savaş teklif etti. Efendim Assur'un emriyle onları yendim ve Sib'u sürüsü dağılmış bir çoban gibi tükendi, yalnız kaldı ve o öldü. Hanuni'yi kendi ellerimle ele geçirdim ve onu zincirle şehrim Assur'a götürdüm. Rapihu'nun şehrini yıktım, harap ettim, yaktım; 9,033 insanı malları ile birlikte sürdüm⁶⁸.”

“Samaria'yi kuşattım ve orada yaşayan 27.290 insanı başka kentlere taşıdım. Aralarından 50 tekerlekli araba topladım. Yöneticilerimi onların başına getirdim ve eski kralın haracını onlara dayattım. Gaza kralı Hannu ve Mısır kralının “turtanu”su Sib'e, Rapihu'da benimle savaştılar ve orada Mısır'ı mağlup ettim. Sib'e silahlarımın sesinden korktu ve artık görünmeyecek şekilde kaçtı. Gaza kralı Hannu'yu ele geçirdim. Mısır kralı Pir'u, Arap kraliçesi Şamsi haraç olarak altın, dağ otları, atlar ve develer bana teslim etti. Assur boyunduruğundan çıkan ve haracını vermeyen Kiakki 'nin şehri Shinuhtu'yu kendisi ile birlikte 30 tekerlekli araba, 7350 savaşçısını ganimet olarak aldım. Kraliçe Shinuhtu'yu, Tunni ülkesinin Matti'sine verdim ve eski haraca atlar ve katırlar ekledim⁶⁹.”

II. Şarru-kin'in Raphia'daki zaferinden sonra M.Ö. 716'da daha önce III. Tukulti-apil-eşarra'nın ulaştığı bir nokta olan Nakhal Muşri'de bir Assur garnizonu kurdu. Bu garnizon Assur'a sadık bir Arap şeyhinin yetkisine verilmiş ve deporte edilen halklar buraya yerleştirilmiştir. Assur'un bu güçlü konumu karşısında Mısır dostane ilişkiler kurmayı tercih etmiş ve firavun IV. Osorkon Şarru-kin'e hediyeler göndermiştir. II. Şarru-kin, bu bölgede Filistin'in üç şehir devletini Aşdod, Gath ve Aşdudimmu'yu da

⁶⁶ Elayi, 2017: s. 61.

⁶⁷ Grayson, 1991: s. 89.

⁶⁸ ARAB II: No.05.

⁶⁹ ARAB II: No.55.

kapasayacak şekilde genişleyerek Nakhal Muşri ile birlikte Mısır ile arasında bir tampon bölge oluşturur⁷⁰.

II. Şarru-kin döneminde hem karada hem de denizlerde hâkimiyet kuran büyük bir imparatorluk haline gelen Assur, Fenike kentleri ile yakın ilişkide bulunan bir ada ülkesi olan Iatnana'yı da (Kıbrıs) kontrolüne almıştır. Iatnana (Kıbrıs) ile ilişkilerin kurulduğu Sargon'un yıllıklarından ve diktirdiği stelden bilinmektedir. Kıbrıs (Larnaka) steli olarak geçen bu stel 1845 yılından beri bilinmektedir. Yaklaşık M.Ö 707 yılına tarihlendirilmektedir⁷¹. II. Şarru-kin bu stelde başarılarından bahsetmektedir. Stel Assur'un Iatnana (Kıbrıs)'yı hâkimiyeti altına aldığını göstermektedir. Burada Iatnana'nın yedi kralından bahsedilir ki bu da politik açıdan birlik olmadığını gösterir. Stelde bu yedi kralın Assur kralına hediyeler getirdiğinden bahsedilir. Assur'un gücünden korkan bu krallar altın, gümüş, şimşir, mobilya aksamaları gibi hediyelerle Babil'e gelmiş ve kralın önünde diz çökmüştür⁷².

Fenike kent devletleri ve Iatnana'nın kontrol altında olması Assur'un hammadde sağlaması amacına yönelik önem taşımaktadır. II. Şarru-kin'in inşa ettirdiği yeni kent Dur-şarrukin ve buradaki sarayı için Fenike ağacına (sedir) ihtiyaç duyulmuştur. Kral bu nedenle Fenike ve Kıbrıslıları odun kullanma ve taşıma amacıyla çağırır. Hammaddenin Assur'a taşınmasında deniz yolu kullanılmıştır. Deniz taşımacılığı önce kayalık bir ada olan Tyre'den geçer. Daha sonra ahşap malzeme düz bir adada ikinci bir şehre taşınır. Bu şehir, balık kuyruklu sakallı tanrı Baal Arvad'ın sembolü ile Arvad olarak tanımlanabilir. Arvad, kereste taşımacılığı için transit bir şehir olarak kullanılmıştır. Daha sonra kereste, Orontes'in ağzındaki bir şehre Al-Mina'ya ulaşır. Buradan Aşağı Orontes üzerinden Assur'a varış noktasına Fırat'a taşınmıştır⁷³. Dur-şarrukin için kereste taşımacılığında Fenikeli ustaların elinden çıkan gemiler kullanılmıştır. Fenikelilerin gemi yapımındaki ustalığı ve bu gemilerin açık denizlere dayanıklı olması Assur'a hem askeri hem de ekonomik olarak kolaylık sağlamıştır. Kereste taşımacılığı görsel olarak da tasvir edilmiş ve Dur-şarrukin sarayında kabartmalara işlenmiştir (Resim 12-14).

⁷⁰ Grayson, 1991: 89.

⁷¹ ARAB II: No.100.

⁷² ARAB II: No. 103.

⁷³ Elayi, 2017: s.68-69.

İmparatorluğun kuzeybatısındaki (Anadolu/Amanoslar) coğrafi politik manzarada devlelerin sınırları ve bölgesel kontrol sürekli değişiyordu. Sekizinci yüzyılın ikinci yarısında bu bölgede etkin olan siyasi güçler, Muşkiler (Frigler) ve Geç Hitit Devletleri (Sam'al, Que, Hilakku, Tabal (Bit Burutaş), Gurgum, Kummuh)'dir. Bu ülkeler kabaca Toros dağları boyunca Akdeniz'den Yukarı Fırat'a doğru bir hat oluşturur⁷⁴. Bu hat politik ve ekonomik olarak önem taşımaktadır; Toros tünelleri, maden kaynakları ve orman ürünleri açısından değerlidir.

Bölgede Assur'un güçlü rakipleri Urartular ve Muşkiler (Frigler) birlikte hareket ederek Güney Anadolu'da hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Kargamış Kralı Pisiris de Assur'a karşı koalisyonunda yer almış ve isyan etmiştir. II. Şarru-kin, M.Ö. 717 yılında Kargamış'ı ele geçirerek burayı Assur'a bağlı hale getirmiştir. Asur ülkesinden çok sayıda nüfus naklederek Kargamış'a yerleştirmiştir. Bu olaydan sonra, Assur Kralı'nın Muşki (Frig) Kralı Mita (Midas) ile Kilikya kapıları ve Pozantı çevresinde karşılaştığı görülmektedir. Çünkü Mita, M.Ö. 717 yılında, Kargamış Kralı Pisiris'in Asur'a karşı başlattığı harekâta, onun yanında yer aldığı gibi, III. Şulamnu-aşerid'ten beri Asur'a bağlı olan Que'deki bazı şehirleri de ele geçirmiştir. Que'nin güneyinde ve doğusunda Geç Hititlerle bağlantıya geçen Muşki'nin, hem Gülek Boğazı hem de Göksu Vadisi'nin doğusu ve Laranda (Karaman) yoluyla Akdeniz'e ulaşmayı denediği anlaşılmaktadır⁷⁵.

“Hâkimiyetimin beşinci yılında Kargamış kralı Pisiris büyük tanrılara karşı günah işledi ve Assur'a karşı Muşki ülkesinin kralı Mita'yla anlaştı. Onu ve ailesini zincire vurarak kentten çıkardım. Altın, gümüş ve sarayının tüm zenginlikleri ile birlikte Kargamış'ın asi halkını mallarıyla Assur'a taşıdım. 50 savaş arabası, 200 süvari, 300 piyade askerini ganimet olarak aldım. Kargamış'a Assur halkını ve efendim Assur'un boyunduruğunu yerleştirdim⁷⁶.”

Kral, hâkimiyetinin yedinci yılında (M.Ö. 715), Muşki'li Mita'nın bölgedeki faaliyetlerini engellemek ve onun ele geçirdiği şehirleri geri almak için sefere çıkmıştır. Mita'dan Que'yi geri alan Assur Kralı'nın Usnani, Qumasi ve Göksu (Kalykadnos) üzerindeki Harura (Silifke)'yı da ele geçirdiği görülür. Sargon, böylelikle Muşkileri Toroslar'ın gerisine püskürtüp Que'de bozulan düzeni yeniden sağlamış olur⁷⁷. M.Ö. 713 yılında II. Şarru-kin, Muşki (Frig) tehdidini ortadan kaldırmak için Tabal'a karşı bir

⁷⁴ Elayi, a.g.e., s. 85.

⁷⁵ Kurt, 2010: s.74.

⁷⁶ ARAB II: No.08.

⁷⁷ Kurt,2010:s.81-82.

sefer düzenlemiştir. Bu sefer sonucunda Tabal'a Assur'lu bir yönetici atanmıştır. Aynı sefer sonunda II. Şarru-kin, Hilakku ve Que üzerinde de kesin egemenlik sağlayarak kendine bağlamıştır II. Şarru-kin, Hilakku'yu kızı ile evlendirdiği Tabal (Bit Burutaş) kralı Ambaris'e vermiş ancak Ambaris M.Ö. 713 yılından itibaren, Muşki (Frig) kralı Mita (Midas) ve Urartu kralı Rusa'ya elçiler göndererek isyan etmiştir.

II. Şarru-kin, bu ittifaka karşı kendi oluşturduğu yapay krallığı ortadan kaldırarak Tabal ve Hilakku'yu doğrudan Assur'a bağlamıştır. Bu bölgenin idaresi Şarru-kin'in kızı Ahat-abişa'ya bırakılmıştır. Ambaris'in Urartu kralına güvenerek ihaneti üzerine II. Şarru-kin kuzeybatı eyaletleri ile ilgili politikaları gözden geçirerek bağımsız prenslik sayısını azaltmış ve bölgeyi Assur eyaleti haline dönüştürmüştür.

Bölgenin son derece karışık politik durumunu en iyi açıklayan belge Nimrud'ta ele geçirilmiş ve M.Ö. 710-709 yıllarına tarihlendirilen mektuptur. Bölgenin M.Ö. VIII. yüzyıl tarihi coğrafyasına ışık tutması ve dönemin politik durumunu belirtmesi açısından önem taşımaktadır. Mektup şu bilgileri içerir:

“Kralın Aşşur-şarra-usur'a emridir: Ben iyiyim, Asur Ülkesi de iyidir, sen müsterih olabilirsin. Sen bana (şöyle) yazmıştın: 'Phrygialı Mita'nın bir elçisi bana geldi ve bana, Urik'in Urartu'ya elçi olarak gönderdiği on dörtkişiden oluşan Queli adamları getirdi'. Bu çok hoş bir şey! Şimdi benim tanrılarım Asur, Samas, Bel ve Nabu işe el attılar, hem de savaşız. Veyabaşka bir şey? Nihayet Phrygialı bize söz verdi ve bizim müttefikimiz oldu. Bana (şöyle) yazmıştın: 'Beyim kralın (izni olmadan) Phrygialıya asla elçigöndermem'. Şimdi ben sana şunu yazıyorum: Elçini Phrygialıdan asla geriçağırma! Ona dostane şekilde yaz, ben zaman kazanana kadar onunla ilgilitem yenilikleri izle! Sen bana (şöyle) yazmıştın: 'O beyim kralın tebaalarınınasıl bana gönderdiyse, ben de onun tebaalarını ona göndereyim mi?' (Evet)gönder ki bize dostane davransın. Onun yüz mü yoksa on mu insanı varsa, ona şöyle yaz: 'Bana göndermiş olduğun Que'li insanlar dolayısıyla beyimkrala yazdım. Beyim kralım buna çok sevindi. Cevap olarak bana (şöyle)yazdı: 'Yanında hiçbir Phrygialıyı (esir olarak) tutma!' onları (hemen)Mita'ya gönder! Bundan dolayı beyim kralın emirlerine uyarak insanlarıhemen sana gönderiyorum'. Sen (şöyle) yazmıştın: 'Bir kabul resmidolayısıyla Urpala'nın bir elçisi, Phrygialı bir elçiyle birlikte bana geldiler'.Bırak gelsin! Assur, Samas, Bel ve Nabu emir buyursunlar (ve bırak) bukralların tümü sakallarıyla senin sandallarını temizlesinler! Sen bana (şöyle)yazmıştın: 'Kılar benden dört bölge (istedi), onları bana versinler, dedi'.Eğer gerçekten bu dört bölgeyi Kılar'a verirsen, o seninle eşit biri haline gelmez mi? Valilik forsunu sen nerede sürdüreceksin? Ona şöyle cevap ver: 'Eskiden Phrygialıdan korkardın. Şimdi Phrygialı bizimle barış antlaşmasıyaptı diye hala korkuyorsun. Şimdi kralımın koruması altında ekmeğini ye, suyunu iç ve haline şükret. Phrygialı dolayısıyla endişe etme!' Bana (şöyle)yazmıştın: 'Atunna (ve) Istuandalı adamların gelerek Bit-Paruta'nın kentlerini zorla almaları dolayısıyla Urpala beyim kraldan (ayrılabilir)'. Şimdi Phrygialı bizimle barış yapmıştır ve bu Tabal krallarının tümü gelecekte ne yapabilirler ki? Onları sen bu taraftan, Phrygialı da öbür taraftan bastırırsınız ve sen kemerinle onları

sıkarsın. Şimdi tanrılarım Assur, Samas, Bel veNabu eyleme giriştiler ve ülkeyi senin ayaklarının altınakoydular⁷⁸

Genel olarak, Assur-Muşki (Frig) ilişkilerini ele alan bu mektup, iki güç arasındaki politik ilişkileri ortaya koymaktadır. Buradan anlaşıldığına göre, Urartu'ya elçilikle görevlendirilmiş on dört kişilik heyet, Muşki'li Mita tarafından yakalanarak Kilikya'daki Assur valisi Aşşur-sarra-usur'a teslim edilmiştir. Buradan Aşşur-sarra-usur'un Toros bölgesiyle ilgili bütün konularda kralın bir temsilcisi gibi davrandığı anlaşılmaktadır.

Mektupta geçen Urikki, Assur tarafından atanan Que yöneticisiyle ilgili bir çeşit vassal kral ve mektubun gösterdiği yöneticidir⁷⁹. Buradan yerel kralın kısmi olarak bağımsız olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dönem boyunca Assur'a karşı sürekli ittifaklarda bulunan ve her fırsatta yerel krallar ve Urartu ile işbirliği yaparak Assur'un bölgedeki etkinliğini azaltmaya çalışan Muşki'lerin uzlaşma yoluna gitmesindeki neden Anadolu üzerine başlayan yoğun Kimmer akınları olabilir. Bölgedeki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan II. Şarru-kin, olasılıkla Kimmer saldırısına karşı koymak için çıktığı Tabal seferinde sırasında M.Ö 705 yılında sefer sırasında ölür⁸⁰. Kralın ölümü, Assur İmparatorluğu'nu birtakım karışıklıklara sürüklemiş, bölgedeki Assur gücünde zayıflama meydana gelmiştir. Anadolu'daki birçok yerel krallık ve halk isyan etmiştir.

2.1.7. Sin-ahhe-riba(M.Ö.704-681)

II. Şarru-kin'den sonra gelen Sin-ahhe-riba (M.Ö 705-681), ülkesine devamlı ve güvenilir sınırlar çizmeye çalışmıştır. Bunun için Assur krallarının geleneksel hale getirdiği Anadolu'ya her yıl düzenli sefer yapma politikasına son verdiği anlaşılmaktadır. Bunda II. Şarru-kin'in sefer sırasında, savaş alanında öldürülmesinin de etkisi olmalıdır. Yirmi dört yıllık hâkimiyeti süresince ikisi komutanları tarafından olmak üzere- toplam sekiz sefer gerçekleştirilmiş olması, onun bu politikasının bir sonucudur. Assur kralı, Anadolu yerine Doğu Akdeniz ticaret yolları nedeniyle Fenike, Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerine ağırlık vermiştir. Kilikya'ya yapılan seferlerin azalması bölgedeki Assur gücünün etkisini yitirmesine neden olmuştur. Bu bölge

⁷⁸ Postgate,1973:s.22-25.

⁷⁹ Kurt, 2010:s.82.

⁸⁰ Kurt, 2010:s.74.

üzerinde kontrol sağlamak isteyen Urartu ve Frigler yerel güçleri Assur'a karşı kıskırtmış ve böylelikle Assur'a karşı isyanlar meydana gelmiştir⁸¹.

II. Şarru-kin'in ölümünden sonra Assur'un hâkimiyetinin kuzeybatıda zayıflamasıyla isyanlar çıkmıştır. Bu döneme damga vuran iki önemli isyan Azitawadda ve Kirua isyanlarıdır. Sin-ahhe-riba, M.Ö. 703-702 yıllarında düzenlediği seferler sonucunda bu isyanlar bastırılmıştır.

Azitawadda'nın amacı, Kilikya'da her türlü sosyal, siyasi ve ekonomik grupların emniyet ve refahının kendisinin yönetiminde olduğu bilincini aşılmasıdır. Böylelikle Kilikya bölgesinde liderliğini yasallaştırmak istemiştir. Assur'a vergi vermeyi reddeden ve bölgenin hâkimi olmayı amaçlayan Azitawadda Karatepe Kalesi'nin kuzey kapısındaki Luwice-Fenikece çift dilli yazıtta şunları kaydetmiştir:

“Ben Fırtına Tanrısının (Tarhunza, Ba'al) hizmetçisi, Danunalar kralı Awarikku'nun desteklediği Azitawadda'yım. Fırtına Tanrısı, beni Danunalara baba ve anne yaptı. Danunalılara yaşam verdim. Adana Ovası topraklarını güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar genişlettim. Benim günlerimde Danunalılar iyi şeylere hep bol miktarda sahip oldular. Ve ben Pahara'nın zahire depolarını doldurdum. Fırtına Tanrısı sayesinde atların, kalkanların ve orduların sayısını artırdım. Kibirli olanı (?) kırdım ve ülkede var olan kötülükleri söküp attım. Efendimin evini iyilik içerisinde inşa ettim; efendimin ailesi için iyi olan tüm şeyleri yaptım. Onların atalarının tahtında oturmalarını sağladım. Tüm krallarla barış tesis ettim. Adaletim, hikmet sahibi olmam ve iyiliğim yüzünden her kral beni kendi babası yerine koydu. Muska (MPŠ) evine hizmet etmeyen kötü insanların ve çapulcuların bulunduğu tüm sınır toprakları üzerinde güçlü duvarlar yaptım ve ben Azitawadda, onları ayaklarının altına aldım. Danunalılar barış içinde yaşayabilsinler diye, ben o yerlerde kaleler yaptım. Güneşin battığı yerlerde benden önceki kralların alamadıkları güçlü kaleleri (toprakları) fethettim. Onlara darbeler indirdim. Onları aşağı indirerek topraklarının doğu tarafına yerleştirdim. Danunalıları (da) oralara (boşalan yerlere) yerleştirdim. Saltanatım sırasında Fırtına Tanrısı sayesinde Danuna topraklarını batıda ve doğuda, daha önceleri insanların gitmekten korktukları, yollarından geçmeye çekindikleri yerlerde bile genişlettim; böylece benim günlerimde kadınlar bile ellerinde kirmanlarıyla oralarda yürüyebilirler. Benim günlerimde bolluk ve bereket, iyi yaşam, barış içinde yerleşmiş bir Danuna ve Adana Ovası vardı. Ben bu müstahkem kenti kurdum ve ona Azatiwataya adını verdim...”⁸²”

Bölgenin hâkimi olmaya çalışan Azitawadda bu amaçla bölgeyi yeniden inşa ettiğini, bolluk ve bereket getirdiğini ve bunları yaparken kendisine meşruluk kazandırmak için tanrıların desteğini ifade etmektedir. Ayrıca burada “Danunalar Kralı” ifadesinin kullanılması Azitawadda'nın siyasi stratejisini ortaya koymaktadır. Bölgede

⁸¹ Kurt, 2009a:s.192

⁸² Ünal, 2006: s.73.

en etkin yerel halk olan Danunalar'ın ismini kullanması hem onları yanına çekmesi hem de Assur'u çağrıştıracak bir ifade olmaması açısından önemlidir⁸³.

Bölgedeki bir diğer isyan ise Kirua İsyanı'dır. M.Ö. 696 yılında, hâkimiyetinin 9. yılında, Assur birlikleri, Illubru şehrinin yöneticisi Kirua'nın isyanı ve Que yolunu kapatması üzerine Hilakku'ya gönderildi⁸⁴. Ingirra ve Tarsus (Tarzi), Kirua'dan aldığı destekle bu isyana katılmış ve *girri* Que'yi (Que Yolu)ele geçirerek kapatmış ve bu rotadaki trafiği durdurmuştur. *Girri* Que, Tarsus (Tarzi)'un otuz kilometre kuzeyindeki Kilikya Kapılarından geçen bir yoldur. Kirua ve İonyalılar bu yolu kapatmasıyla Küçük Asya'yı Assur, Babil ve Mısır ile bağlayan ana ticari yolu kesmiş oldu. Bu isyanın bastırılması için kral hızlı bir şekilde bir ordu göndermiştir çünkü bu denli önemli bir ticaret yolunun kapatılmasının dezavantajları ve isyanın kontrol altına alınamaması isyanın Tabal'a yayılma tehlikesini doğurur. Ayrıca son zamanlarda fethedilen Suriye ve Filistin kentlerini de etkilemektedir. İsyanı bastıran ve bölgeyi tekrar kendisine bağlayan kral, Illubru'nun yöneticisi Kirua'yı ve halkını, ganimetleriyle birlikte Ninive'ye taşıyarak yeni krali şehir Ninive inşa edilmiştir. Yeni kurulan şehri Grek tarihçiler şu şekilde tanımlamaktadır: "Tharsis ismiyle kurulan bu şehir Babil'e benzemektedir. Tıpkı ortasından Fırat Nehri geçen Babil şehri gibi bu şehrin ortasından Cydnus (Berdan) Nehri geçmektedir⁸⁵.

"Bana bağlı bir vali olan Illubru'nun yöneticisi Kirua Hilakku adamlarının isyan etmelerine ve savaşa hazırlanmalarına neden olmuştur. Ingirra ve Tarsus (Tarzi)'dayaşyan insanlar geldi ve Que yolunu kapattılar. Okçular, kalkan ve mızrak taşıyıcıları, savaş arabaları, süvarileri onlara karşı yolladım. Kirua'yı, şehrinin gsnimetleri ile birlikte yardımına gelen Hilakku halkı, eşek, sığır ve koyunlarla birlikte Ninive'ye huzuruma getirdiler. Kirua'nın derisini yüzdüm ve oraya toprakalımdan insanlar yerleştirdim. Illubru'yu yeniden inşa ettim⁸⁶."

Sin-ahhe-riba dönemine genel olarak baktığımızda bölgenin jeopolitik konumu itibarıyla kontrolünün güç olduğu ve sürekli hâkimiyet mücadelelerine sahne

⁸³ Kurt, 2009a: s.196.

⁸⁴RINAP 3/1, 2012: s.15

⁸⁵ King, 1910:s.328-330.

⁸⁶ ARAB II: No.286-289.

olduğu görülmektedir. Assur'un bölgeyi kaybetmesi can damarlarından birinin kesilmesi olarak yorumlayabiliriz.

Anadolu üzerinde Assur etkisi zayıflamış olsa da bölgenin öneminin devam ettiği görülmektedir. Sin-ahhe-riba'nın yıllıklarında Amanos dağlarından sedir kırımları kestiğinden bahseder. Ninive'de "Amanos Dağları"na benzer büyük bir park yaptırmış ve buraya Amanoslar'dan ve diğer bölgelerden getirdiği ağaçları, hayvanları yerleştirdiğinden bahsetmektedir⁸⁷.

Bu dönemde Assur'un dış politikasındaki en önemli bölge, batıda özellikle Filistin ve Mısır'dı. Politik ilişkilerin merkezi Hezekiah yönetimindeki Yahuda krallığıydı. Assur, M.Ö. 701 yılından başlayan seferlerle Suriye-Filistin'de gücünü göstermeye başlamıştır. İlk seferlerden biri Assur'un boyunduruğuna karşı çıkan Sidon kralı Luli üzerine olmuştur. Büyük Sidon ve Küçük Sidon, Bit-Zitti, Şarepta, Moabite, Ushu, Akzibu ve Acco kentleri ele geçirildi. Filistin bölgesindeki kent devletleri de Assur'a karşı ayaklanmıştı. Aşkelon kralı Sidka, Assur egemenliğine karşı geldi ancak ailesiyle birlikte yakalandı ve sınır dışı edildi. Onun yerine Sharru-lu-dari, tahta geçti. Ekron halkı ve soyluları Assur'a bağlı yöneticileri Padi'yi Yahuda Kralı Hizkiya'ya teslim etti ancak Assur'un gücünden korktukları için Mısır ve Nubyalı yöneticilerden askeri destek istemişlerdi. Bu koalisyonla Eltekeh kentinde karşılaşan Assur ordusu zafer kazandı ve Eltekeh ile Tamna kentlerini yağmalandı. Bu savaş dönüşü kral Padi'yi kurtaran Ekron'un yöneticiliğini tekrar ona vermiştir. Sin-ahe-riba, Hizkiya'nın Lakiş dâhil olmak üzere 46 şehrini kuşattığını ele geçirdiğini belirtmiştir. Ancak Kudüs şehri ele geçirilemedi⁸⁸.

Sin-ahhe-riba'nın Kudüs'ten sonra en önemli kenti Lakish kentidir. Bu kenti bir üs olarak kullanan Assur kralı, Filistin bölgesi ve Yahuda Krallığı ile politik ve askeri ilişkilerini buradan yönetmiştir. Lakiş kentinin kuşatılması yazılı kaynaklar dışında kabartmalara da konu olmuştur. Ninive'deki sarayın odalarında yer alan bu kabartmalar kuşatmayı ve Lakiş kentinin genel görünümünü ele almaktadır. Bunların dışında

⁸⁷ ARAB II: No.376.

⁸⁸ RINAP 3/1, 2012: s.15.

bölgedeki diğer savaşları, zaferleri, esirlerin taşınmasını konu alan kabartmalarda yer almaktadır.

Suriye-Filistin ile Assur arasındaki bu politik ve askeri ilişkiler yazılı belgelerde şu şekilde geçmektedir:

“Tuba’lu (Ethbaal, Ithobalus)..... Minhimmu, Shamsimurunit, Tuba’lu, Sidonite, Abdi-li’ti, Arvadite, Uru-milki, Gublite, Mitinti, Ashdodite, Budu-ilu, Beth-Ammonite, Kammusunadbi, Moabite, Malik-rammu, Edomite, -Aramu krallarından- hepsinden lüks hediyeler, onların ağır haraçları getirdiler ve ayaklarını öptüler. Fakat Aşkelon kralı Sidka boyunduruğumu attı, babasının evinin tanrıları, kendim, ailesiyle birlikte dağıttım ve Asur’a gönderdim. Rukibti’nin oğlu Sharru-lu-dari eski kralları, Ashkelon’un bir grup insanı ve efendim için onu haraca bağladım. O boyunduruğumu kabul etti. Seferim süresince Beth Dagon, Joppa, Banaibarka, Asuru, Sidka’nın şehri ayaklarına kapanmadılar, kuşattım, fethettim, onları yağmaladım.

Yöneticileri, soyluları ve Ekron halkı, onların kralı Padi’yi, Hezekiah’a demir pranga ile bir mahkum gibi verdiler.. Onlar kalplerine korku saldım ve yardım için Mısır kralına yalvardılar, kral Meluhha’nın okçuları, arabaları ve atları kalabalık ordusu ile yardıma gelmişti. Altaku (Eltekeh) şehri civarında kendi saflarını önceden hazırlamışlardı, savaşa hazırlandılar. Efendim Assur’un yardımı ile onlarla mücadele ettim, onları mağlup ettim. Kral Meluhha (Etiyopyalı kral)’nın arabacısı ile birlikte Mısır prensi ve arabacıları kendi ellerimle canlı yakaladım. Altaku ve Tamna’yu kuşattım, mağlup ettim ve ganimetlerini aldım.

Amkaruna (Ekron)’yu yanıma aldım. İsyan eden yöneticileri kılıçla öldürdüm, onları şehrin etrafında direklerle astım. İsyan eden şehir sakinlerini (suç işleyenler) yağmaladım. Geride kalan suçsuz olanları affettim. Padi, onların kralı, Kudüs’ün dışına çıkardım, onu tahta çıkardım ve onu haraca bağladım⁸⁹.

Yahudi Hezekiah, boyunduruğumu kabul etmedi, onun güçlü surlu 46 şehri onları çevresindeki küçük şehirler, kuşattım, zaptettim, yağmaladım ganimet olarak onları saydım. Kudüs, onun kraliyet şehrini “ susturdum. Düzleştirip inşa ettim. Onun şehirlerini yağmaladım topraklarını parçalayıp Ashdod, Ashkelon, Ekron ve Gaza krallarına verdim; onun toprağını azalttım. Ona yıllık hediyeler, vergiler ödeme cezası verdim. Hezekiah, Kudüs’ü Asur saldırılarına karşı surlarla, tünellerle güçlendirmeye çalışsa da Asur’a karşı koyamamıştır; Kudüs’ü “kafesteki kuş gibi” ele geçirdim. Buradan 200,150 insan, büyük ve küçük, erkek, kadın, atlar, develer, eşekler, koyun ve keçiye yağmaladım⁹⁰.

Assur ile Filistin bölgesi ve Yahuda Krallığı arasındaki politik ilişkilere Tevrat’ta da yer verilmiştir:

“Hizkiya’nın krallığının on dördüncü yılında Asur Kralı Sanherib, Yahuda’nın surlu kentlerine saldırarak hepsini ele geçirdi. Komutanını büyük bir orduyla Lakiş’ten Yerusolim’e, Kral Hizkiya’ya gönderdi. Komutan Çırpıcı Tarlası yolunda, Yukarı Havuz’un suyunun yanında durdu.

Saray sorumlusu Hilkiya oğlu Elyakim, Yazman Şevna ve devlet tarihçisi Asaf oğlu Yoah onu karşılamaya çıktı. Komutan onlara şöyle dedi: ‘Hizkiya’ya söyleyin. Büyük Kral, Asur Kralı diyor ki: ‘Güvendiğin şey ne neye güveniyorsun?’

⁸⁹ ARAB II: No.239-240.

⁹⁰ RINAP 3.1, 2012: s.115-116.

Savaş tasarıların ve gücün boş laftan başka birşey değil diyorum. Kime güveniyorsun da bana karşı ayaklanıyorsun?

İşte sen şu kırık kamış değneğe, Mısır'a güveniyorsun. Bu değnek kendisine yaslanan herkesin eline batar, deler. Firavun da kendisine güvenenler için böyledir.

Yoksa bana, Tanrımız RAB'be güveniyoruz mu diyeceksiniz? Hizkiya'nın Yahuda ve Yerusolim halkına, yalnız bu sunağın önünde tapınacaksınız diyerek tapınma yerlerini, sunaklarını ortadan kaldırdığı Tanrı değil mi bu?"

"Haydi, efendim Assur Kralı'yla bahse giriş. Binicileri sağlayabilirsen sana iki bin at veririm. Mısır'ın savaş arabalarıyla atlıları sağlayacağına güvensen bile, efendimin en küçük rütbeli komutanlarından birini yenemezsin!

Dahası var: RAB'bin buyruğu olmadan mı saldırıp ülkeyi yıkmak için yola çıktığımı sanıyorsun? RAB, 'Git, o ülkeyi yık' dedi."

Elyakim, Şevna ve Yoah, "Lütfen biz kullarınla Aramice konuş" diye karşılık verdiler,

"Çünkü biz bu dili anlarız. Yahudice konuşma. Surların üzerindeki halk bizi dinliyor."

Komutan, "Efendim bu sözleri yalnız size ve efendinize söyleyeyim diye mi gönderdi beni?" dedi, "Surların üzerinde oturan bu halka, sizin gibi dışkısını yemek, idrarını içmek zorunda kalacak olan herkese gönderdi.

Sonra ayağa kalkıp Yahudice bağırdı: "Büyük kralın, Assur Kralı'nın sözlerini dinleyin!

Kral diyor ki: 'Hizkiya sizi aldatmasın, o sizi kurtaramaz.

RAB bizi mutlaka kurtaracak, bu kent Assur Kralı'nın eline geçmeyecek diyen Hizkiya'ya kanmayın, RAB'be güvenmeyin.

Hizkiya'yı dinlemeyin.' Çünkü Assur Kralı diyor ki: 'Teslim olun, bana gelin. Böylece ben gelip sizi kendi ülkeniz gibi bir ülkeye -tahıl ve yeni şarap, ekmek ve üzüm dolu bir ülkeye- götürene kadar herkes kendi asmasından, kendi incir ağacından yiyecek, kendi sarnıcından içecek.

"Hizkiya, RAB bizi kurtaracak diyerek sizi aldatmasın. Ulusların ilahları ülkelerini Assur Kralı'nın elinden kurtarabildi mi?

Hani nerede Hama'nın, Arpat'ın ilahları? Sefarvayim'in ilahları nerede? Samiriye'yi elimden kurtarabildiler mi?

Bütün bu ülkelerin ilahlarından hangisi ülkesini elimden kurtardı ki, RAB Yerusolim'i elimden kurtarabilsin?"

Herkes sustu, komutana tek sözle bile karşılık veren olmadı. Çünkü Kral Hizkiya,

"Karşılık vermeyin" diye buyurmuştu.

Sonra saray sorumlusu Hilkiya oğlu Elyakim, Yazman Şevna ve devlet tarihçisi Asaf oğlu Yoah giysilerini yırttılar ve gidip komutanın söylediklerini Hizkiya'ya bildirdiler⁹¹."

Sin-ahhe-riba, Yahuda Krallığı üzerinde de hâkimiyet kurmasıyla Filistin bölgesinin kontrolünü sağlamış oldu. Ondan sonra gelen Kral Aşşur-ahha-iddin döneminde Fenike'deki küçük çaplı isyan dışında hiçbir kent problem çıkarmamıştır.

⁹¹Tevrat, II. Krallar: 18.13-37.

2.1.8. Aşşur-ahha-iddin(M.Ö.680-669)

Aşşur-ahha-iddin'in Anadolu faaliyetlerine ilişkin çok fazla belirsizlik vardır. Bu dönemde geleneksel Assur politikalarının devamına çalışılmıştır. Toros madenlerinin kontrolünü sağlamak ve Akdeniz ticaretini kontrol altına almak için politikalar yürütülmüştür.

Anadolu'daki Assur egemenliğine karşı en ciddi tehdit, Teushpa tarafından yönetilen Kimmerler'dir. Aşşur-ahha-iddin, Khubushna'da (modern Karahöyük Çevresi?) onu yenmeyi başarmıştır⁹².

“Ve Kimmerler, evinden uzakta olan barbar Teuspha'yı bütün birlikleriyle Hubushna topraklarında kılıçtan geçirdim⁹³.”

M.Ö 679-676 arasında Anadolu'ya bir veya muhtemelen iki sefer düzenlenmiştir. Hilakku ve Tabal'a saldırı düzenlenmiş ancak tam anlamıyla hâkimiyet altına alınamamıştır⁹⁴.

“Tabal ve dağlarında, dağlara güvenen ve dağlarda yaşayan Hilakku ve Du'ua topraklarını boyunduruğuma aldım. 21 kalesini, kasabalarını ve şehirlerini ben fethettim, imha ettim, harap ettim, ateşe verdim. İsyan ve itaatsizlikten suçsuz olan diğerlerine egemenliğimi dayattım⁹⁵.”

Bir diğer önemli olay, Kundu ve Sissu kralı Sanduarri ile ilgilidir. M.Ö. 676 yılında Assurlular müttefikleri mağlup etmişler ve Sanduarri yakalanmıştır⁹⁶.

Kundi ve Sizu şehirlerinin kralı Sanduarri'ye gelince benim yönetime saygı duymayan, Sidon Kralı Abdi-Milkutti'nin yardımına giden ve engebeli dağlarda güvenlik arayışına giren bir düşman. Büyük tanrılarının adını, birbiri ardına çağırdı ve onların güvenine güvenirdi. Bana gelince, güvenimi efendim Assur'a verdim. Onu dağdan bir kuş gibi yakaladım ve kafasını kestim. Efendim Assur'un kudreti tüm halklara tezahür edebilirdi. Sanduarri ve Abdi-milkutti'nin başlarını Ninive meydanında asillerin omuzlarına müzikle astım⁹⁷.

Aşşur-ahha-iddin, yıllıklarında Iatnana'dan (Kıbrıs) ve Iaman'dan (Ionia) Tarsisi (Tarsus)'ye denizlerdeki bütün kralların ona itaat ettiğinden ve ona övgüler sunduğundan bahsetmektedir. Kralın bir başka övüncesi daha da ilgi çekicidir. Aşşur-

⁹² Grayson, 1991b: s.127.

⁹³ ARAB II: No.530.

⁹⁴ Grayson, 1991b:s.127.

⁹⁵ ARAB II: No.531.

⁹⁶ Grayson, 1991b:s.127.

⁹⁷ ARAB II: No.528.

ahha-iddin, Iatnana'da (Kıbrıs) on krallığın ona egzotik yapı malzemeleri sağladığından bahsetmektedir. Bu egemenliklerin Yunanca isimler listesi oldukça önemlidir: Idalium (Ed'il), Chytri (Kitrusi), Salamis? (Sillua), Paphus (Pappa), Soli? (Silli), Curium (Kuri), Tamassus (Tamesi), Citium (Qartikhadasti), Ledra (Lidir) and Nuria (Nuriya)⁹⁸.

Aşşur-ahha-iddin, bu krallıklar ile birlikte Suriye- Filistin bölgesindeki tüm kıyı şehirlerinin de kendisine egzotik yapı malzemesi sağladığından bahsetmektedir. Bu dönemde bölgedeki krallıklar Aşşur-ahha-iddin'e pek sorun çıkarmamıştır. Sin-ahhe-riba, Filistin'deki faaliyetlerin yolunu hazırlamıştı. Çünkü Mısır'ın kontrolü bu bölgenin kontrolüne bağlıydı. Sin-ahhe-riba'nın faaliyetleri ile bölgede Fenike dışında hiçbir devlet sıkıntı yaratmamıştı. Ancak Sin-ahhe-riba'nın aksine Aşşur-ahha-iddin, bölgenin kontrolü için daha saldırgan bir askeri politika izlemiştir.

M.Ö. 679 yılında ilk seferini Mısır'a gözdağı vermek amacıyla Filistin üzerine yapmış ve Mısır sınırındaki Arza kentini yağmalayarak kralı Asuhili'yi esir almıştır⁹⁹. Bu durumun nedeni, Mısır'ın her fırsatta Filistin kentlerini kışkırtıp Assur'a karşı ayaklanmalarına zemin hazırlamasıdır. Ancak bu seferden kesin bir sonuç alınamadığı gibi beş yıl sonra yapılan ikinci seferde sırasında da Assur ordusunun yenildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁰. Aşşur-ahha-iddin M.Ö. 671 yılında yaptığı daha kapsamlı bir sefer sonucu Mısır Firavunu Taharka'nın başkenti Memphis'i ele geçirdi. Böylelikle Assurlular'ın yalnızca ticari ilişkiler kanalıyla bilgi sahibi oldukları Mısır'ın zenginlikleri, firavunun tüm hazinesi ve haremi Aşşur-ahha-iddin'in eline geçmiş oldu. Tüm bu zenginlik Assur ülkesine taşındı. Bu faaliyetler sonucu Aşşur-ahha-iddin'e "Aşağı ve Yukarı Mısır'ın Fatihi" deyiimi eklendi¹⁰¹.

Fenike'de ilk sorunun kaynağı Sidon'du. Aşşur-ahha-iddin, Ninive'de yeniden inşa edilen sarayın malzeme ihtiyacı için bölge krallarını çağırmıştır. M.Ö. 676 yılında Suriye-Filistin'in tüm kıyı şehirleri Ninive'de inşa edilen saray için egzotik yapı malzemeleri sağladıkları listelenmiştir. Bu listede Tire Judah, Edom, Moab, Gaza, Aşkelon, Ekron, Byblos, Arvad, Samsimurun Ammon ve Ashdod yer almaktaydı. Ancak

⁹⁸ Grayson, 1991b: s. 127.

⁹⁹ Duymuş, 2011: s.186.

¹⁰⁰ Köroğlu, 2015: s.177.

¹⁰¹ Köroğlu, 2015: s.177.

Sidon bu çağrıya cevap vermedi. M.Ö. 701’de Sin-ahhe-riba tarafından hâkimiyet altına alınan Sidon, Aşşur-ahha-iddin’in hükümdarlığı döneminde kral Abdi-milkutti, Assur vassallığından feragat etti. Bunun üzerine Aşşur-ahha-iddin M.Ö. 677’de kıyı şehirlerini ele geçirdi ve onu şehirlerini, surlarını yıktı, Abdi-Milkutti tekneyle kaçtı. Aşşur-ahha-iddin, onu yakalayıp yerine resmi valisini atamıştır¹⁰².

“Denizin ortasında bulunan Sidon’u fethettim. Tüm konutlarını, surlarını yıktım, yok ettim ve denize döktüm. Kral Abdi-Milkutti kaçtı. Onu denizin ortasındaki bir balık gibi yakaladım ve kafasını kestim. Altın, gümüş, abanoz, şimşir, keten kıyafetler, sarayındaki değerli eşyalarını aldım. Onun yakından uzaktan tüm insanları ile öküz, koyun ve keçi sürülerini, eşeklerini Asur’a taşıdım. Hatti ve sahil krallarını topladım, hepsini bir araya getirdim ve başka bir yerde şehir inşa ettim ve buna Kar-Aşşur-ahha-iddin adını verdim. Oraya dağlardan ve denizin doğusundan insanları yerleştirdim. Üzerlerine resmi valimi yerleştirdim¹⁰³.”

Bu dönemde Assur İmparatorluğu yükselme devri –Sargonidler Devri- ile başlayan yayılma politikasının devamı ile Doğu Akdeniz kıyısı boyunca tüm şehirleri hâkimiyeti altına almıştır. Bu bölge ile birlikte Mısır’ı da kontrolüne alan Assur böylelikle Basra körfezinden kuzeyde Anadolu ve batı da Doğu Akdeniz havzası ve Suriye-Filistin coğrafyasını kontrolünü elinde tutan bir güç haline gelmiştir. Daha sonraki kral Aşşur-ban-apli dönemi Assur’un son dönemi olup kralın ölümünden sonra çöküş devri yaşamıştır.

¹⁰² Grayson, 1991b:125.

¹⁰³ RINAP/4: No:14-37.

2.1.9. Aşşur-ban-apli(M.Ö 668-627)

Aşşur-ahha-iddin'in M.Ö 669 yılında ölmesinden sonra Aşşur-ban-apli (668-627) sorunsuz bir biçimde tahta oturmuş, kardeşi Şamaş-şum-ukin de bir yıl sonra Babil kralı olmuştur. Kralın bir diğer kardeşi de ay tanrısı Sin'in en yüksek rahibi olarak Harran'a gönderilmiştir, Harran, buradaki tapınağın genişletilmesiyle daha da önemli bir konum kazanmıştır¹⁰⁴. Aşşur-ahha-iddin döneminde Doğu Akdeniz kıyıları ve Mısır'da elde edilen başarıların kalıcılığı için seferler yapılmıştır. Ancak Aşşur-ahha-iddin'in ölümünden sonra yeni kral Aşşur-bani-apli yerel konumunu güçlendirmeye çalışırken bir süre Mısır politikasını askıya almıştır. Mısır'da yerel kralların bu durumdan faydalanmak istemesi üzerine Aşşur-ban-apli Mısır'da elde edilen başarıların kalıcılığını sağlamak amacıyla Mısır'a iki sefer düzenlemiştir. İlk seferde Taharka'ya karşı yapılmıştır. Taharka, Memphis'i işgal ederek Aşşur-ahha-iddin'in kurduğu garnizona saldırmıştır. Bu saldırının haberi Ninive'ye ulaştığında Aşşur-ban-apli, Kar-Banit'te Taharka tarafından gönderilen bir orduyla karşılaşan ve yenilgiye uğrayan Mısır'a Assur kuvveti gönderir. Bu ordunun Memphis'e ulaşması üzerine Taharka, şehri terk edip Thebes'e sığınmak için kaçır. Assur ordusu Doğu Akdeniz kıyısındaki vassal krallıklarının desteğiyle Nil'e doğru yürür. Taharka, Thebes'i terk eder ve nehrin karşısında kendisini savunmaya hazırlanır¹⁰⁵.

"Hâkimiyetimin 1.yılında Magan ve Meluhha'ya karşı yürüdüm. Mısır ve Etiyopya kralı Tarku (Tirhakah), ki o beni inciten, yenilgiye uğratıp toprakları tahtına geçirmiş olan kişi, Assur'un, İştâr'ın ve büyük tanrıların, efendilerimin gücünü unutarak kendi gücüne güvendiğini söyledi. Babam Assur kralı Aşşur-ahha-iddin'in Mısır'a atadığı valiler, krallara karşı, Mısır'ı yok etmek, yağmalamak ve ele geçirmek için yürüdü. Memphis'te, babamın esir aldığı ve Assur topraklarına eklediği şehir, onlardan ayrıldı ve kendini kurdu. Nineveh'e hızlı bir ulak geldi ve bana bunu bildirdi. Bu işlerde kalbim öfkeleni, ruhum ağladı. Ellerimi kaldırarak Assur ve Assurlu İştâr'a dua ettim. Assur ve İştâr'ın ellerime koyduğu güçleri aradım. Mısır ve Etiyopya'ya karşı yürüyüşü yönettim¹⁰⁶.

İkincisi de Tantamani'ye karşı Thebes'in ele geçirilmesiyle sonuçlandırılmıştır(M.Ö 663). Taharka'nın yerini yeğeni Tamtamani aldı. Yine aynı hedefler doğrultusunda bu kral da Mısır'ın hâkimiyeti için çalışmıştır. Thebes'i güvence altına alır ve daha sonra Memphis'e doğru yürür. Burada Nehho dâhil deltanın Mısır prensleri ile savaşta bir araya gelir. Bu kez Assur ordusu bir kez daha Mısır' ele geçirir.

¹⁰⁴ Köroğlu, 2015:178.

¹⁰⁵ Grayson, 1991c:143.

¹⁰⁶ ARAB II, No:770.

Bu saldırı karşısında Tamtamani Memphis'i terk eder ancak ordusu yenilgiye uğratılır. Tamtamani Thebes'e kaçmasına rağmen bu kent de Assur ordusu tarafından ele geçirilip yağmalanır. Thebes'in düşüşü Mısır'daki Assur egemenliğinin zirvesini işaret etmektedir¹⁰⁷.

"İkinci seferimde Mısır ve Etiyopya üzerine yürüdüm. Tamtamani, ordunun ilerleyişini duyunca Memphis'i terk ve hayatını kurtarmak için Ni'ye (Thebes) kaçtı. Mısır'da yerleştirdiğim krallar, valiler benimle buluşmaya ve ayaklarını öpmeye geldiler¹⁰⁸."

Tamtamani'den sonra yolu aldım ve Ni kalesine kadar yürüdüm. Korkunç savaşımın sonucu Ni, Kipki şehrine kaçtı. Bu şehir (yani Ni) benim ellerimin içinde, Assur ve İştar'ın yardımıyla yakalandı. Gümüş, altın, değerli taşlar, sarayının eşyaları, hepsi renkli ve keten giysiler, büyük atlar, insanlar, erkek ve dişi, iki uzun dikilitaş, madenler, 2500 talent ağırlığındaki tapınak kapısını Assur'a taşıdım. Mısır ve Etiyopya'ya karşı korkunç bir savaş yürüttüm. Kraliyet şehrim Niniveh'e güvenli bir şekilde döndüm¹⁰⁹.

Mısır'da elde edilen bu başarılar Assur'un bölgedeki varlığının kalıcılığı açısından önemlidir. Mısır'ın hâkimiyet altına alınması Suriye-Filistin bölgesindeki Assur egemenliğinin de kalıcılığını olumlu etkilemiştir. Önceki kralların Suriye-Filistin bölgesindeki faaliyetlerinin etkisiyle Aşşur-ban-apli Tyre haricinde bu bölge ile hiçbir zorluk yaşamamıştır¹¹⁰. Assur kralı Tyre ve Arvad üzerine yaptığı üçüncü seferinde şunları kaydetmiştir:

"Üçüncü seferimde denizin ortasında yaşayan ve sözlerime kulak asmayan Tyre kralı Ba'li'ye karşı yürüdüm. Onun denizdeki ve karadaki yollarını tuttum. Onların yaşamlarını mahvettim. Onlar egemenliğime boyun eğdi. Bir kızı, kızının oğulları ve kardeşlerinin kızlarını varlığıma kattım, benim cariyelerim olarak görev yaptılar. Iahi-milki, denizden hiç geçmemiş olan oğlu ilk kez bana hizmet etti. Onun kızlarını ve kardeşinin kızlarını büyük bir çeyizle ondan teslim aldım. Ona merhamet ettim ve oğlunu geri verdim. Arvad kralı denizin ortasında yaşayan Iakinlu'yu hâkimiyetim altına aldım. Onun kızlarını çeyizleriyle Ninive'ye getirdim, cariyem olarak bana hizmet ettiler ve ayaklarını öptüler¹¹¹."

Anadolu bu dönemde Kimmer istilaları yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Öyle ki Kimmerler, Anadolu'nun batısına Lidya topraklarına kadar ilerlemişlerdir. Kimmerler'in bu yayılımı Assur'un da Anadolu'daki etkisinin zayıflamasına neden olmaktadır. Lidya kralı Gyges, Kimmer baskılarına karşı Asur ile ittifak kurmak istemiş ve elçilerle birlikte hediyeler göndermiştir:

¹⁰⁷ Grayson, 1991c: s.143-144.

¹⁰⁸ ARAB II. No:776.

¹⁰⁹ ARAB II. No:777-778.

¹¹⁰ Grayson, 1991c:s. 145.

¹¹¹ ARAB II. No: 779-780.

“Aşşur-ban-apli der ki; Gyges hediyelerle bir elçi gönderdi ve o günden itibaren Kimmerlerle savaşta başarılı olmaya başladı¹¹². “

Kimmer istilaları kolayca püskürtülmedi. Lidya kralı Gyges 645 yılında Kimmerler’in saldırılarında öldürüldü. Oğlu ise Aşşur-ban-apli ile yeniden güçlü ilişkiler kurmayı teklif etti¹¹³.

Assur ile Lidya’nın ilişkileri Assur’un Yakın Doğu’da etkin bir güç olduğunun göstergesidir. Ancak Asur, Anadolu sınırında her zaman savunmada olup Kimmerler’e karşı durmuştur.

Aşşur-ban-apli dönemiyle birlikte Yakın Doğu’da çok geniş alanları kontrol eden bir imparatorluk haline gelen Assur Devleti (Harita 7), onun ölümünden sonra giderek zayıflamıştır. Taht kavgaları ve veraset kavgası Assur’a büyük darbe vurmuştur. Öyle ki Assur’un krallık merkezine yakın olan Babil bile bağımsızlığını ilan etmiştir. M.Ö 616’dan itibaren, güneyden Nabopolassar yönetimindeki Babil orduları ve doğudan Kyakseres önderliğindeki Med birlikleri tarafından iki yönlü askeri saldırılar, Assur’un çekirdek bölgesinde düzenin bozulmasına neden olmuştur. M.Ö 614’te Assur kenti işgal edilip yakılıp yıkılırken, M.Ö 612’de imparatorluğun idari ve siyasi merkezi Ninive de düşer ve yakılıp yıkılır¹¹⁴. Bu olaylardan sonra Assur ordularının bir kısmı kutsal bir kent olan Harran’a çekilir. Burada tahta, Aşşur-ubalit (M.Ö 611-609) çıkmıştı. Ancak buradaki egemenlik uzun sürmez. M.Ö 610 yılında İskitlerle birleşen Babil kralı Harran’a saldırarak kenti yakıp yıkmıştır. Böylece Assur hâkimiyetinin sonu gelmiş oldu¹¹⁵.

¹¹² Grayson, 1991c:s.146

¹¹³ Grayson, 1991c: s.146

¹¹⁴ Radner, 2018: s.18-20.

¹¹⁵ Sevin, 2005: s.53.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ASUR SANATINDAKİ DOĞU AKDENİZ YANSIMALARI

Yeni Assur dönemi ile birlikte çok geniş alanlara hâkim olan Assur İmparatorluğu bu askeri yayılım ile birlikte sanatta da üst seviyelere ulaşmıştır. Politik anlayış ile sanat anlayışı birbirine paralel olarak ilerlemiş ve birbirini tamamlamıştır. Bu bağlamda Assur sanatını, güç, propaganda ve sanat üçgeninde değerlendirebiliriz. Emperyal bir güce sahip olan Assur kralları yaptırdıkları görkemli sarayları süsleyen kabartmalarda bu gücün görsel halini görmekteyiz. Yazılı olarak da bu gücü anlatan krallar bu iki unsuru hem görselliği hem yazıyı kullanarak adeta bir baskılı resim kitabı¹¹⁶ ortaya çıkarmışlardır. Ortaya çıkan bu sanatsal ürünlerde başlangıçta geleneksel Mezopotamya Kültürü'nün etkileri görülürken zamanlafarklı kültürlerle etkileşimin de sonucu olarak yeni stiller, figürler ortaya çıkmıştır.

Bunda fethedilen yerlerden mimar ve zanaatkârların Assur topraklarına getirilmeleri de etkili olmuştur. Assur İmparatorluğu kendi geleneksel mimari yapılarını uzak coğrafyalara yaptığı seferlerde görüp öğrendiği ve benimsediği sanatsal ürünleri ile bezemeye başlamıştır. Assur Sanatı'nın kuruluş döneminden beri geleneksel süsleme biçimi olan duvar boyalarına ek olarak çeşitli bezeme unsurları hızla genişleyen imparatorluğun kamusal binalarında kullanılmaya başlanmıştır. Mimari unsurlara ek olarak, tapınımlarda sunulan ve kraliyet ailesi ile bürokratların kullandıkları bir takım prestij malzemelerinde de bu uzak bölge seferlerinden alınan ganimetlerle birlikte bunlara benzer biçimde yerli ya da tutsak alınan ustalarca yaptırılmış eşyalar da sevilerek kullanım bulmuştur.

¹¹⁶ Reade, 1979:s.329.

3.1.1. TAŞ ESERLER

3.1.1.1. Ortostatlar

Assur saraylarını süsleyen taş kabartmalar inşa edilen sarayların görkemini arttırmıştır. Mimariyle bütünleşmiş büyük çaplı, düz ya da bezemeli taş levha geleneğinin kökeni Kuzey Suriye'ye uzanmaktadır. Erken örnekleri olarak Alalah'taki Yarım Lim Sarayı¹¹⁷ gösterilebilir. M.Ö 18-17.yy'a tarihlenen örnekler bazalttandır ve bezemesizdir. M.Ö 2.binyılın ikinci yarısına gelindiğinde önemli Hitit kentleri Kargamış¹¹⁸ ve Alacahöyük¹¹⁹'te kabartmalı taş bloklardan mimaride yararlanılmaya başlandığı görülür. Daha sonra bunları Malatya Arslanlı Kapı¹²⁰ izler. Erken örnekler daima duvar kalınlığında uzanan destekleyici ağır bloklar halindedir. Erken Demir Çağ'da demir aletlerin kullanılması ile taş kesme zanaatı daha gelişmiş ve yaygın bir hale gelmiştir. Bu kesme taş levhalar, uygulamada kerpiç duvarların alt seviyelerini yağmur ve rüzgârın sebep olduğu aşınmaya karşı korumak için kullanılmıştır. Zamanla bu ortostat işçiliği, ince oyulmuş yüzeylerinin resimli anlatılarla donatılmasıyla görsel bir kayıt alanı oluşturulmuştur¹²¹. Assurlularca geliştirilmiş bu dekoratif anlayış daha sonraları Güney Anadolu ve Kuzey Suriye'yi etkisi altına almış, önceki dönemlerin Hititler'e özgü, duvar kalınlığındaki ağır taş bloklar yerini M.Ö 8-7.yy'da Geç Hitit merkezlerinde, Assur tipinde ince kaplama levhalara bırakmıştır¹²².

Yeni Assur dönemi başkentlerinin kabartma levhaları çoğu kez "Musul Mermeri" ya da alabaster denilen bir tür kireç taşından oyulmuştur. Özellikle Kalhu ve Ninive çevresinde bolca bulunan bu taş türü oldukça yumuşak olup yanı sıra kırılgan değildir; ince ayrıntıları gösterecek kadar işlemeye uygundur. Bloklar, taş yataklarından kazmalarla halinde çıkarılır, uzun testerelerle kesilip doğranarak nakil için hazırlanır. Kral Sin-ahhe-riba'nın kabartmalarında bu taşın ocaktan çıkarılışı tasvir edilmiştir. Kimi zaman yükseklikleri 6 m'yi bulan kapı koruyucu heykelleri (Lamaşşu), ağırlığını azaltmak ve hızla işlemeyi bitirmek için ocakta ve transfer esnasında kabaca

¹¹⁷ Woolley, 1955:lev. XIII/c.

¹¹⁸ Darga,1992: res. 231-232.

¹¹⁹ Darga, a.g.e., res. 132, 138-146, 150-155, 163-175, 191-192.

¹²⁰ Darga, a.g.e., res.233.

¹²¹ Harmanşah, 2015:s.205-207.

¹²² Sevin, 2014: s.21-22.

biçimlendirilip kullanılacağı yere taşınmaktaydı. Son ayrıntılar ise yerine yerleştirildikten sonra yapılıyordu. 2.70 m yüksekliğindeki duvar kaplama levhaları ise, kullanım alanına işlenmeden getiriliyor, yerlerine rahatlıkla yerleştirilebilmesi için bitümenle yatağa oturtuluyor ve demir atkılar yardımıyla birleştiriliyorlardı. Konu belirlendikten sonra ilk olarak desen konturları taş yüzeylerine çiziliyordu. Daha sonra oyma işine geçiliyordu¹²³.

Bu şekilde sistemli ve kolektif bir çalışmanın ürünü olan Assur taş kabartmalarının yapım ve işlenmesinin, sarayda bir birim tarafından yürütülmüş olması muhtemeldir. Kralın emrinde çalışan ve taşın ocağından çıkarılma aşamasından en son desenin çizilmesine kadar takip eden ustaların ve çıraklarının olduğu kolektif bir örgütlenme olmalıdır.

Yeni Assur saraylarını süsleyen bu görsel anlatı programları, bu mimari pratiğin en karmaşık örneklerini oluşturmaktadır. Yeni Assur döneminde kurulan ilk başkent olan Kalhu'da, Kuzeybatı Sarayı'nın kabartmaları ilk gelişkin örnekler olarak gösterilebilir¹²⁴. Her yeni kurulan kentin daha görkemli olmasına özen gösteren krallar kabartmalar, steller, heykeller ile Assur ideolojisini kentsel mekânlarda somutlaştırmaktadır. Her inşa edilen anıt pek çok siyasi olayla bağlantılı olup kralların siyasi ve askeri zaferlerini yansıtmaktadır¹²⁵. İnşa edilen bu saraylar, anıtlar gibi görkemli yapılar ile krallar güç ve deneyimlerini mimari alanlara taşımıştır. Taş levhalar tektonik birer kütle olmaktan öteye görsel bellek alanları olarak yapılara, mekânlara anlam kazandırmaktadır. Diğer bir yandan bu kabartmalı taş levhalar birer maddi arşiv olarak da düşünülebilir¹²⁶.

¹²³ Sevin, 2014: s. 23-24.

¹²⁴ Harmanşah, 2005, s. 113.

¹²⁵ Harmanşah, 2015: s. 156.

¹²⁶ Harmanşah, 2011, s. 623-625.

3.1.1.1.1. III. Tukulti-apil-eşarra

Yeni Assur dönemiyle birlikte ivme kazanan Assur sanatı III. Şulmanu-aşerid döneminde başlayan ayaklanmalar ile duraksadı. III. Tukulti-apil-eşarra'nın yönetimi ele almasıyla yeniden yaptığı reformlar sonucu krallık yeniden güçlenmiştir. İmparatorluğun sınırlarını yeniden geniş alanlara taşıyan kral, yaptığı bu seferleri yazılı kayıtlarla beraber kabartmalarla levhalara işlemiştir. Assur kentinden sonra krallık merkezinin taşındığı Kalhu'da kendine görkemli bir saray yaptıran kral bu levhalarla sarayını süslemiştir.

III. Tukulti-apil-eşarra'nın kabartmalarının konuları genellikle kral, saray görevlileri ve rahipler ile karışık varlıkların oluşturduğu figürlerdir. Genellikle yazıtsız olan bu kabartmalarda bazı örneklerde yazıt kuşağına rastlanmaktadır¹²⁷.

İki panelli kabartmalar, şehirlere yapılan saldırıları, kaçan düşmanın takip edilmesini, getirilen haraçların kaydının tutulmasını göstermektedir. Ancak önceki dönemlerden bazı farklılıklar vardır. II. Aşşur-nasir-apli'nin aksine yeni konular şunlardır: tanrıların heykellerinin taşınması, tribütleri sayan kâtipler/haznedarlar, tahtında oturan ve veziri ya da esirleri huzuruna kabul eden kral, büyük askeri kamplar, ada ve deniz ile ilgili figürlerdir. III. Tukulti-apil-eşarra'nın kabartmalarında av sahneleri ve kartal başlı karışık varlıkların olmaması dikkat çekicidir¹²⁸.

Bu dönem kabartmalarında kompozisyondaki figürler bütün alanı dolduracak şekilde zemin çizgisine basar ancak bazı örneklerde birbirinin üstünde iki ya da üç sıra halinde yerleştirilmiştir. İstisna birkaç örnekte figürler düzensiz yerleştirilmiştir. Kuşatma sahnelerinde şehir tam ortada olur ve tam simetrik olmayan iki taraftan da saldırıya uğrar¹²⁹. Kompozisyonlardaki bir diğer yeni özellik de savaş alanında cesetlerin olmamasıdır; bunun yerine cesetler çoğunlukla zeminde yatarlar. Sahneler bitişik levhalar üzerine yayılmıştır. Böylece insan figürleri kısmen biri üzerinde kısmen sonraki levhada gösterilmiştir. II. Aşşur-nasir-apli kabartmalarında bundan kaçınılmış genelde

¹²⁷ Barnett ve Falkner, 1962: s.34.

¹²⁸ Barnett ve Falkner, a.g.e. s.34.

¹²⁹ Barnett ve Falkner, a.g.e., s.34.

sadece iki kılıç ya da arabanın tekerlekleri gibi nesneler iki levha arasındaki geçmektedir¹³⁰.

3.1.1.1.1. Kalhu Orta Saray Kabartmaları

Kalhu'da görkemli bir saray yapımına girişen III. Tukultiapil-eşarra'nın son yıllarına denk gelen bu inşaat ölümü üzerine kesintiye uğramıştır. Uzun süre atıl durumda kalan bu saray Aşşur-ahha-iddin'in sitadelin güneybatı ucunda yaptırttığı sarayın inşası sırasında oldukça tahrip olmuş pek çok kabartma yerinde sökülüştür. III. Tukulti-apil-eşarra yaptırttığı görkemli saray ile ilgili yıllıklarında şu şekilde bahsetmektedir¹³¹:

"Tanrıların ulusu aziz Nudimmud'un (Ea) bana verdiği akıl ve zeka ile Kalhu'da sedirden bir saray.....ve zevkim için Hitit sarayı düzeninde bit Hilani inşa ettim.....Atalarımın eski saraylarından büyük olması için Dicle'ye doğru genişlettim. Tüm usta sanatçıları en iyisini yapmaları için kullandım.....Dicle'nin gürültülü sularının 20 büyük dirsek altında, kireçtaşı kayalardan büyük bir yığın yaptım, bu yığın tamamlanıncaonların terasını inşa ettim, temellerini attım ve kulelerini yükselttim.

.....Yüzünü kuzeye çevirdim. Kapılarını, boyunduruğum altına aldığım Hitit krallarının, Arami ve Kalde prenslerinin haraç olarak verdiği, fildişi, akçaağaç, şimşir, dut, sedir.....(ve)ardıktan yaptım ve onları süsledim. Duvarlarını su düzeyinden en üste değin, 5 ½ GAR, 4 dirsek yükselttim. (Öteki) hiçbir ülke sarayında yapılmamış işler başardım. Üzerlerini kokusu selvi kadar güzel olan, Amanos, Lübnan ve Ammanana 'dan kesilmiş uzun sedir keresteleriyle örttüm ve kusursuzca tamamladım. Görkemini arttırmak için.....ve taş, taş ustalarının eserleriyle donattım ve bezedim. Sedir ve selviden kapı kanatlarını parıldayan zahalu ve (sariru) levhalarıyla kapladım ve onları kapı geçitlerine yerleştirdim. Görkemli arslan ve boğa heykellerini geçitlere yerleştirdim ve onları insanları hayrete düşürmesi için diktim. Atlarına alçıtışı ve sumermeri levhalar koydum ve girişlerini kusursuzca yaptım."

Yazıtlarında ayrıntılı olarak sarayının inşaatından bu şekilde bahseden kral yaptığı seferleri görsel olarak bu sarayda kaydettirmiştir.

Arap Seferleri ile ilgili kabartmalarda III. Tukulti-apil-eşarra'nın yıllıklarında bahsettiği Arap kraliçesi Şamsi ile mücadelesi tasvir edilmiştir. Tasvirlerde görsel olarak ifade edilen savaş ganimetleri olarak kraliçeden 1100 insan, 30 bin deve, 20 bin sığır, 5 bin paket çeşitli baharatlar ve tanrılar için hediyeler alındığı belirtilmiştir¹³².

¹³⁰ Barnett ve Falkner,a.g.e., s.34

¹³¹ ARAB I:No.804.

¹³² ARAB I: No.817.

Resim No: 1**Konu:** Arap Seferleri**Yeri:** Kalhu –Orta Saray Kabartmaları**Dönem:** III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: İki Asur süvarisi devesiyle kaçan düşmanı kovalıyor. Öndeki figür tunik ve sivri bir başlık giyen sakallı kuşağında kılıcı vardır. İkinci figür öndeki figürün arkasında kalmış sivri sakallıdır. Atlar başlarına üçlü püskül giymişlerdir. Devenin üstündeki adam kısa, kilolu, sivri sakallı ve kalın saçları bir bant ile tutturulmuştur. Silahsız olan bu figür onu takip edenlere sağ elini kaldırıp aman dilemektedir. Devenin altında iki figür tasvir edilmiş biri yan oturur vaziyette sakallı; diğeri sanki deveden düşmüş gibi başsız ve çıplak bir şekilde yan yatmaktadır¹³³.

Kaynak: Barnett ve Falkner, 1962: pl. XIV, s.8. Sevin,2014:res.97.**Resim No: 2****Konu:** Arap Seferleri**Yeri:** Kalhu –Orta Saray Kabartmaları**Dönem:** III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Savaş arabasındaki kralın deve üzerindeki düşmana saldırısı. Savaş arabası sadece püskül ile dekore edilmiştir. Serpuşlu başlık takan kral düşmana karşı yayını tutar. Onun arkasında sivri bir başlık takan sakallı bir askerin, sağ elinde bir hançer vardır. Dizginleri ve kamçıları tutan sakallı sürücü, sivri bir başlık takmıştır. Atların başlarında üçlü püskül vardır¹³⁴.

Kaynak: Barnet ve Falkner,1962: pl. XV. s.10. Sevin,2014:res.98.

¹³³ Barnett ve Falkner, 1962: s.8

¹³⁴ Barnett ve Falkner,a.g.e., s.10

Resim No: 3**Konu:** Arap Seferleri**Yeri:** Kalhu –Orta Saray Kabartmaları**Dönem:** III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Bir Arap kadın, kaçan devenin arkasında bir çeşit kare kutu eyer üzerinde oturmaktadır. Uzun elbiselidir ve saçlarının lüleleri sarkar. Devenin altında kısa bir elbise giyen sakallı bir adam yatmaktadır. Başsız, çıplak bir vücut, kadın ile levhanın sol üst köşesi arasındaki boşluğu doldurur. Hayvanın önünde silik iki insan figürü vardır. Bir kadın eli alnında umutsuz bir ifade vermektedir. Devenin arkasında başka bir Arap figürü ona karşı gelen bir darbeyi eliyle engellemeye çalışarak sağ elini kaldırmış halde betimlenmiştir¹³⁵.

Kaynak: Barnet ve Falkner,1962: pl. XVII. s.11.**Resim No: 4****Konu:** Kadın Esir ve Develer (Arap Seferleri)**Yeri:** Kalhu –Orta Saray Kabartmaları**Dönem:** III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Hecin devesi sürüsüyle bir Arap Kraliçesi. Sahnede hareket eden bir kadını dört deve izlemektedir. Elbisesi kısa kollu, uzun saçaklı bir giysi ve kafasını örten saçaklı bir pelerinden oluşmaktadır. Her iki bileğinde üçlü bilezik takar ve sağ elinde sivri dipli, yuvarlak saplı, özel formu bir kap taşımaktadır. Sol eli alnına boyun eğme işareti ile dokunur. Bu kabartmanın devamında büyük ve küçükbaş hayvan sürüleri ve arap esirleri huzuruna kabul eden kral sahneleri yer almaktadır¹³⁶.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. XXV. s.9. Sevin,2014:res.94.

¹³⁵Barnett ve Falkner, 1962: s.11

¹³⁶ Barnett ve Falkner,a.g.e., s.9.

Resim No: 5

Konu: Asur Askeri ve Bedevi Sığırları (Arap Seferleri)

Yeri: Kalhu –Orta Saray Kabartmaları

Dönem: III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Asur askeri kısa bir tunik ve sivri bir başlık giymektedir. Belinin etrafındaki kuşağa sıkıştırılmış bir kılıcı ve sağ omzunun üzerinde saçakların asıldığı bir kefe vardır. Sol elinde yayı, sağ elinde bir topuzu baş aşağı tutmaktadır. Askerin arkasında iki sıra boynuzlu sığır vardır¹³⁷.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. XXVII. s.9.

Resim No: 6

Konu: Yakalanan Bedevi Hayvanları (Arap Seferleri)

Yeri: Kalhu –Orta Saray Kabartmaları

Dönem: III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Üç sıra yakalanan koyun ve keçiler tasvir edilmiştir. Sahnede ikinci sırada önündeki bir keçinin üstüne atlayan bir keçi tasviri ile canlılık katılmıştır. Bu sahne önceki sahnelerin devamı olup Arap Seferlerinde Assurluların elde ettiği ganimetler bir bütünlük içinde resmedilmiştir¹³⁸.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. XXIX. s.8.

¹³⁷Barnett ve Falkner, 1962: s.9.

¹³⁸ Barnett ve Falkner, 1962: s.8.

Resim No: 7

Konu: Kral ve Esir (Arap Seferleri)

Yeri: Kalhu – Orta Saray Kabartmaları

Dönem: III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Kral yüksek arkalı ve ayaklı bir tahtta oturmaktadır. Sağ elinde bir çubuk tutmaktadır. Sol elinde ise Lotus çiçeği vardır. Lotus çiçeği, Mısır etkisini göstermektedir. Sade giysisi ile dikkat çeken kralın önünde veziri sol eli kılıcında, sağ eliyle kralı selamlarken görülmektedir. Kralın arkasında yayını tutan yardımcısı yer almaktadır. Sivri sakallı ve türbanlı esir, kralın önünde yere kapanmış aman dilemektedir¹³⁹.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. XVIII. s.11.

¹³⁹ Barnett ve Falkner,a.g.e., s.11.

Resim No: 8

Konu: Esirler (Arap Seferleri)

Yeri: Kalhu – Orta Saray Kabartmaları

Dönem: III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Bir Asur görevlisi iki çift mahkûma yol göstermektedir. Asurlu görevli sakalsız, uzun saçaklı giysili, her iki bileğinde bileklikleri ve büyük bir küpe takıyor. Sağ eli yeri işaret ederken sol eliyle tutsakları yönlendirmektedir. Dört mahkûmun kısa kaba sakalları vardır. İlk çift kısa saçlara sahiptir. İkinci çiftin saçlarının ucuna lüle asılıdır. Belden bir kemer ile tutturulan etek giymişlerdir. Kolları arkadan bağlıdır. Bu figürlerin arkasında ellerini kaldırmış bir çift kadın figürü vardır¹⁴⁰.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. XXIII

3.1.1.1.2. Kalhu-Güneybatı Sarayı Kabartmaları

Kalhu’da yapılan kazılarda 1845 yılında Layard, höyüğün güneybatı köşesinde “Güneybatı Sarayı” olarak adlandırılan bir saraya ait kalıntılar açığa çıkartır. Aşşur-aha-iddin’in yaptırttığı bu saray tamamlanmadan bırakılmıştır¹⁴¹.

Güneybatı sarayında Aşşur-aha-iddin dönemine ait heykeller, girişi süsleyen figürlerdir. Duvarları süsleyen levhalar hem II. Aşşur-nasir-apli’nin Kuzeybatı Sarayı’ndan hem de III. Tukulti-apil-eşarra’nın Orta Saray’ından alınmıştır. Bazı levhalar yerleştirilirken tıraşlanarak oturtulacağı yüzeye yerleştirilmiştir¹⁴².

¹⁴⁰ Barnett ve Falkner, 1962: s.10.

¹⁴¹ Barnett ve Falkner,a.g.e., s.20.

¹⁴² Barnett ve Falkner,a.g.e., s.23.

Resim No: 9**Konu:** Batı Seferleri- Bir Fenike Kenti**Yeri:** Kalhu – Güneybatı Sarayı Kabartmaları**Dönem:** III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Levhada deniz canlıların çevrelediği bir Fenike gemisi görülmektedir. Kürek tutan iki sakallı figür gemi mürettebatını oluşturur. Geminin ortasındaki bir direk iki halat ile desteklenmiş, geminin arka ve ön kısmı hayvan başlarıyla süslenmiştir; ön tarafta ördekbaşı vardır, arka kısım aslan başına benzer. Geminin üstünde dört yaratık, bir balık, deniz yılanı, yılan kuyruğu olan büyük bir kuş ve bir kurbağa/kaplumbağa yer almaktadır. Levhanın sol kenarında siperler ve üzerinde büyük ağaç (muhtemelen bir selvi) olan bir kule tasviri vardır. Muhtemelen Tire veya Arvad'ı temsil eden bir adada inşa edilmiş bir şehre aittir. Kemerli kapının solunda yer alan kulelerin üçü, kalan dördünden daha yüksektir. Ağaçlar, selviler ve hurma ağacı kentin kulelerinde büyüyor gibi gösterilmiştir. Levhanın solunda üç kişi tarafından kürekleri çekilen bir tekne vardır. Kalan boşluklar daha fazla balık, iki yılan balığı ve kaplumbağa ile doldurulmuştur¹⁴³.

Bu levhada yer alan selvi ağaçları, deniz yaşamı ile ilgili figürler ve gemi tipi, Asur sanatındaki Fenike etkisinin yansımalarıdır.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. LVI. s.17.**Resim No: 10****Konu:** Batı Seferleri- Bir Kente Saldırı**Yeri:** Kalhu – Güneybatı Sarayı Kabartmaları-A Duvarı**Dönem:** III. Tukulti-apil-eşarra

¹⁴³Barnett ve Falkner, 1962. s.17.

Tanım: Kuşatma makinesinin arkasında okçular tasvir edilmiştir. Üçüncü bir mızrakçı kuşatma makinesinin üzerinden surlara atlar durumda betimlenmiştir. Belinden kemerle tutturulan saçaklı tunik giyen savaşçılar tepeli bir başlık takmıştır. Kuşatma makinesinin dört tekerleği, kulesinde kemerli bir açıklığı ve iki koçbaşı vardır. Yüksek bir platform üstüne kurulan kent kulelerle güçlendirilmiştir. Kulelerde yer alan kent sakinlerinden biri ellerini havaya kaldırmış aman dilemektedir. Başlarının üzerinde Gezer şehri olan ‘algaz-ru’ yazılıdır¹⁴⁴.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. LXII. s.24.

Resim No: 11

Konu: Üç Sıra Surlu Bir Kentin Kuşatılması (Batı Seferleri)

Yeri: Kalhu – Güneybatı Sarayı Kabartmaları-A Duvarı

Dönem: III. Tukulti-apil-eşarra

Tanım: Asurlular tarafından kuşatılan, üç sıra surlu bir şehir betimlenmiştir. Kulelerle ve siperlerle güçlendirilen kentin beş kemerli kapısı vardır. Sağda, tuniklerinin üzerine diskli, kemere bağlanan çapraz bir kayışı olan iki figür diğerlerinden daha büyük gösterilmiştir. Bu figürlerin başlarında kulaklıklılı yuvarlak ve tüylü sorguçlu miğferler vardır. Biri mızraklı biri kalkanlı olan bu figürlerden ilki mızrağı ile sur duvarında gedik açmaya çalışırken diğeri onu korumaktadır. Surların üzerinde, başının üstünde uzun örtü olan bir kadın figürü aman dilenerek ellerini kaldırmıştır. Yine kuşatmadaki kent surunda silahsız bir erkek figürü Asur askerlerinin üzerine kızgın yağ dökerken betimlenmiştir. Canlı bir savaş sahnesi sunan kompozisyonda sahnenin alt kısmında ceset yığınları, kaçan bir boğayı yakalamaya çalışan Asur askeri, yaylarını geren askerler dikkat çeken konulardır¹⁴⁵.

Kaynak: Barnett ve Falkner,1962: pl. XC. s.27

¹⁴⁴ Barnett ve Falkner,1962., s.24.

¹⁴⁵Barnett ve Falkner,a.g.e., s.27

3.1.1.1.2. II. Şarru-kin

3.1.1.1.2.1. Durşarrukin (Khorsabad)

III. Tukulti-apil-eşarra'dan sonra tahta çıkan II. Şarru-kin önceleri krallık merkezi olarak Kalhu'da oturmuştur. Daha sonra kendine yeni bir saray yapımına girişen kral Khorsabad'ı (Dur-Şarrukin) inşa etmiştir. Yazılı kaynaklarda bu kentin inşasından şu şekilde bahsedilmektedir¹⁴⁶:

“Ninive'nin yukarısında Muşri Dağı'nın eteğinde bir kent kurdum ve adını Dur-Şarrukin koydum. İçine soylu ikametim için fildişi, akça ağaç, şimşir, dut, sedir, selvi, ardıç, çam ve şamfistığı ağaçlarından eşsiz bir saray yaptım. Temellerini altın, gümüş, lacivert taşı, yeşim, sumermeri, tunç, kurşun, demir, abar (magnezit) ve daima yeşil kalan ithaf tabletleri üzerine attım, tuğla duvarlarını ördüm, çatılarını büyük sedir kütükleriyle örttüm. Selvi ve akça ağaçtan kapı kanatlarını parlayan tunç levhalarla kapladım ve geçitlerine yerleştirdim. Kapı geçitleri önüne Amurru dilinde bit Hilani dedikleri, Hitit sarayı tarzında bir revak yaptım. Ninagal'in ustalığına uygun olarak biçimlendirilmiş ve göz kamaştıran parlaklıkta 4610 talentlik ışıldayan tunçtan sekiz çift aslan; Amanos dağından kesilmiş, her biri I GAR kalınlığında, son derece büyük sedirden 4 direği, görkemli aslan yontuları üzerine koydum, onları kapıları desteklemesi için yerlerine oturttum. Güçlü koruyucu varlıklar, (olarak), büyük dağ taşı bloklardan hünerli bir biçimde yaptığım dağ koyunlarını, esen yellerin dört bir yanına doğru koyarak geçitleri bezedim. Üzerine ellerimle zapt ettiğim (düşman) kentleri oyduğum büyük kireçtaşı levhaları duvarlarının etrafına diktim; onları şaşırtıcı kıldım. Baştan sona ulu tanrım güçlü Assur'un sayesinde ele geçirdiğim (düşman) ülke kentlerinin (kabartmalarını) sarayları süslemek için kullandım.”

Dur-şarrukin sarayının süslemesinde yer alan kabartmalarda dikkat çekici konulardan biri kereste taşımacılığını konu alan kabartmalardır. Sarayın yapımında önemli bir malzeme olan kerestenin temin edilmesi için Fenike Kent Devletleri önem taşımaktadır. Kral bu nedenle Fenike ve Kıbrıslıları ahşap işleme ve taşıma amacıyla çağırır. Hammaddenin Assur'a taşınmasında deniz yolu kullanılmıştır. Deniz taşımacılığı önce kayalık bir adadan Tyre'den geçer, daha sonra ahşap malzeme düz bir adada ikinci bir şehre taşındı. Bu şehir, balık kuyruklu sakallı tanrı Baal Arvad'ın sembolü ile Arvad olarak tanımlanabilir. Arvad, kereste taşımacılığı için transit bir şehir olarak kullanılmıştır. Daha sonra kereste, Orontes'in ağzındaki bir şehre Al-Mina'ya ulaşır. Buradan Aşağı Orontes üzerinden Assur'a varış noktası için Fırat'a taşınmıştır¹⁴⁷.

¹⁴⁶ ARAB II, 1924: 7. s 3.84.96.

¹⁴⁷ Elayi, 2017: s 68.

Resim No: 12-14**Konu:** Kara Ve Denizde Kereste Taşımacılığı**Yeri:** Dur-Şarru-kin Avlu Cephesi Kabartmaları-Güneydoğu Duvarı-N yüzü**Dönem:** II. Şarru-kin

Tanım: Kereste sevkiyatı işlenmiştir. Sahnenin akışı sola doğrudur. Kompozisyon başta tomrukların denize indirilmesiyle başlayıp gemilerin karaya varışı ve kerestelerin indirilmesi ile son bulur. Levhaların tamamı kalabalık figür toplulukları ile doldurulmuştur. Tomrukların bir kısmı at başlı gemilere yüklenirken; bir kısmı da kancalarla teknelere bağlanmıştır. Gemilerin rahatça yüklenmesi için direkleri sökülüştür. Yükünü boşaltan gemilerin direkleri takılıdır. Denizin içinde gemilerle beraber balık, yengeç, yılan gibi deniz canlıları, sola bakan kanatlı bir boğa ile yarı insan yarı balık biçimli varlıklar görülmektedir. Levhalarda ayrıca iki ada tasvir edilmiştir. İki yönlü sürekli bir hareketliliğin olduğu birbirini takip eden bu levhalardaki kompozisyon kıyıda gemilerden indirilen kerestelerin karaya çekilmesi ile son bulur¹⁴⁸.

Gemicilerin başlarında batılılara özgü örtüvardır. Balık, yengeç ve su yılanı gibi canlıların yaşadığı bu suyun Akdeniz, üst kısımlarda yer alan iki adadan birinin Kıbrıs olabileceği önerilmiştir¹⁴⁹. Ayrıca at başlı tekneler Fenike tipi olup batı etkisinin yansımasıdır.

Kaynak: Albenda,1986:pl.20-23,s.67. Botta, Flandin,1849:pl.32-35,

Sevin,2014:res.146.s.124. Bahrani,2017:fig.10.12,s.238.

III. Tukulti-apil-eşarra döneminde Suriye-Filistin’de sağlanan hâkimiyet II. Şarru-kin döneminde çıkan isyanlar ile kesintiye uğramıştır. Hamat kralı İli’ubidi ile birlikte Samarya, Damascus ve Arpad Assur’a karşı isyan etmiştir. II. Şarru-kin hâkimiyetinin ikinci yılında yaptığı seferle bu koalisyonu dağıtıp bölgede hâkimiyetkurmuştur¹⁵⁰. Filistin kentlerinden Aşdod Assur’a vergi verdiği sürece

¹⁴⁸ Albenda,1986:s.67; Sevin,2014:s.124.

¹⁴⁹ Sevin,2014:s.125.

¹⁵⁰ ARAB II,1927:No:05.

bağımsızlığına dokunulmamıştır. Ancak kralı Aziru, II. Şarru-kin'e karşı çevredeki krallarla birleşip ayaklanmış. Bunun üzerine kral onun yerine kardeşi Akhimetu'yu atamıştır. Ancak daha sonra onun yerine halk tarafından Iamani getirilmiştir. Bu ikinci isyana karşı kral, Aşdod, Gath ve Aşdudimmu'yu fetheder ve büyük nüfus toplulukları taşınarak bölgeye doğudan halklar yerleştirilir. Iamani ise Mısır'a kaçmıştır¹⁵¹. Bu seferler ve yapılan savaşlar kabartmalarda öyküleyici bir dille görsel olarak aktarılmıştır.

Resim No: 15

Konu: İsyancı Bir Beyin Kralın Huzuruna Çıkarılışı

Yeri: Dur-şarrukin Kral Dairesi V.Oda Kabartması

Dönem: II. Şarru-kin

Tanım: Üst frizde; düşmanları ezip geçen bir Assur savaş arabası ve onu durdurmaya çalışan askerler, alt frizde tutsak isyancı beyin krali savaş arabası içindeki kralın huzuruna getirilmesi sahnelenmiştir¹⁵².

Kaynak: Albenda,1986:pl.103, Botta, Flandin,1849: pl.100,

Sevin,2014:res.157.s.132.

Resim No: 16

Konu: Samaria ve Aşdod Kuşatmaları

Yeri: Dur-şarrukin Kral Dairesi V.Oda Kabartması

Dönem: II. Şarru-kin

Tanım: Üst frizde; Filistin'de Samaria kenti önünde yapılan savaş, alt frizde; Aşdod akropolü ve aşağı kentin kuşatılması işlenmiştir.

¹⁵¹ CAH III/2:90.

¹⁵² Sevin,2014:s.132.

İki friz kuşağı arasında yazıt kuşağı bulunur.

Kaynak: Botta, Flandin,1849:pl.90, Albenda,1986:pl.96. Sevin,2014:133

Resim No: 17

Konu: Samaria Savaşı ve Aşdodlu Tutsaklar

Yeri: Dur-şarrukin Kral Dairesi V.Oda Kabartması

Dönem: II. Şarru-kin

Tanım: Üst frizde; Samaria kenti önündeki savaş, alt frizde; Aşdod'da ele geçirilen tutsakların Assurlu bir asker eşliğinde götürülmesi betimlenmiştir.

Kaynak: Albenda,1986: pl.97. Botta, Flandin,1849: pl.92, Sevin,2014:134

II. Şarru-kin özel ikamet yeri olarak av köşkü yaptırmıştır. Yapay bir göl ve ormanlık bir alanda olan bu köşk, kralın bir nevi sosyal aktivite alanıdır. Bu krali parklar özel olarak inşa edilen yapay koruluklardır.

Resim No: 18-21

Konu: Krali Park, Av köşkü ve Ziyafet Sahnesi

Yeri: Dur-şarrukin Kral Dairesi VII. Oda Kabartması

Dönem: II. Şarru-kin

Tanım: Levhanın üst frizi tahrip olmuştur ama ziyafet sahnesi betimlenmiştir. Alt frizde; sağa doğru ilerleyen alayın içinde II. Şarru-kin krali arabası içindedir. Güneşten püsküllü şemsiye ile korunan kral, sağ elini kaldırırken sol elinde lotus çiçeği tutmaktadır. Arabayı çeken atların püsküllü başlıkları aşağı doğru sarmaktadır. Yanak kayışı üzerinde rozet diskler vardır. Alayın önünde ellerinde topuz ve mızrak taşıyan askerler sıralanır. Arkadan dörtnala gelen üç süvari görülür. Mızrak ve kırbaçlı ilk ikisi

sakalsız, üçüncüsü sakallıdır ve başına soyluluk göstergesi olarak uzun kurdelesini sırtından sarkan bir diadem sarılıdır. Bu figür Assur saray protokolünde kraldan sonra gelen veliaht prens Sin-ahhe-riba olmalıdır¹⁵³. Askerlerin hizasında ağaçlar sona erer. Sahnenin devamında içinde at başlı iki teknenin yüzdüğü balıklı bir gölet görünür. Bu göletin kıyısında yüksek bir platform üzerine inşa edilmiş iki sütunlu dikdörtgen bir yapı yükselir. Torus türü altlıklara oturan sütunların proto-İon biçeminde volütlü ve abakuslu birer başlığı vardır. Yüksek korniş süslü düz bir çatı ile sonlanır. Yapının etrafını ağaçlar kaplar. Bu yapıdan sonra bir tepenin başlangıcı gelmektedir. Ağaçlarla kaplı tepenin zirvesinde bir sunak yükselir ve üç parçadan oluşur: kare bir kaide, daha dar ve düz yüzeyli bir sütun ile çıkıntılı üst kısım. Yivli olan sütunun üst kısmında dikdörtgen bir pencere vardır.

Kaynak: Albenda,1986:pl.89, Botta, Flandin,1849: pl.109-115. Sevin,2014:135-137.

Wilson and Allen,1936:fig.83.84.87-89.

¹⁵³Sevin,2014:136.

3.1.1.1.3. Sin-ahhe-ariba

3.1.1.1.3.1. Ninive-Güneybatı Sarayı

II. Şarru-kin'den sonra hükümdarlığı ele alan oğlu Sin-ahhe-ariba babasının bitiremediği kraliyet merkezi Dur-şarrukin yerine yeni ikametgah olarak Ninive'yi tercih etmiştir. Babasını taklit etmek yerine onu aşmak isteyen kral, üç binyıllık bir geçmişi olan eski bir yerleşim olan Koyuncuk Höyüğü üzerinde bu yeni başkenti inşa etmiştir.

Sin-ahhe-riba, bu yeni başkent Ninive'de görkemli bir saray yaptırmıştır. Sitadelin güneybatı köşesinde olan bu sarayı kral “Eşsiz Saray” olarak tanımlamıştır. Sin-ahhe-riba bu görkemli saraydan şu şekilde bahsetmektedir¹⁵⁴:

“Terası 170 tipku yüksekliğe kadar doldurdum ve eski sarayın bulunduğu alana ekledim, siperlerini genişlettim. Ondan sonra kraliyet evim için fildişi, abanoz, şimşir, sedir, selvi, ve ladin ile eşsiz bir saray inşa etmelerini sağladım. Uzak dağlardan, Amanoslar'dan olan sedir kerestelerini tavanlarına ekledim. Kapıları açılıp kapandıkça hoş koku yayan selviden yaptım ve ışıldayan bakır bantlarla bağladım. Krali beğenim için kapılarda Amurru dilinde Bit Hilani adı verilen Hitit tarzında geçitler yaptırdım. Sarayın etrafına Krali Park – Amanos Dağları gibi- yaptırdım ve buraya Amanoslar dağlarından meyveler ve Kaldea'da yetişen bitkiler diktim.”

Sitadelin güneybatı köşesinden yer aldığı için “Güneybatı Sarayı” olarak adlandırılan saray hem mimari olarak hem de sanatsal anlamda oldukça görkemlidir. Bu sarayı süsleyen sanatsal ürünlerden kabartmalarda Sin-ahhe-riba'nın düzenlediği seferler ve elde ettiği başarılar konu alınmıştır.

Üçüncü seferini batıya düzenleyen kral, Doğu Akdeniz'de ilerleyerek Fenike kentleriyle savaşmıştır. Fenike kentleri ile ilgili mücadeleleri anlatan kabartmalarda Fenike etkisini de görülmektedir.

Fenikeli ustaların krallığın bünyesine alınarak hem deniz ticaretinde hem de askeri seferlerde açık denizlere dayanıklı gemiler inşa edilmiştir. Kabartmalarda görülen Fenike tipi savaş gemileri Assur'un emrine alınan bu Fenikeli ustaların eseri olmalıdır.

¹⁵⁴ Luckenbill, 1934: 78-82,87.

Resim No: 22

Konu: Deniz Kıyısındaki Halklara Karşı Düzenlenen Sefer

Yeri: Ninive- Güneybatı Sarayı- VIII. Oda

Dönem: Sin-ahhe-ariba

Tanım: Panelde Fenike savaş gemisi ve batıya yapılan bir sefer tasvir edilmiştir. Bu gemi olasılıkla Kral Sin-ahhe-riba tarafından istihdam edilen Fenikeliler tarafından yapılmıştır. Kalkanlar üst yapının etrafına tutturulmuştur. Sivri uçlu olan bu gemi düşman gemilerine çarparak onu imha etmek için tasarlanmıştır¹⁵⁵.

Kaynak: Russell,1991:fig.33. Tubb,2018:fig.135,s.127.

Barnet ve diğ.,1998:pl.195-196.

Resim No: 23

Konu: Batı Seferleri

Yeri: Ninive- Güneybatı Sarayı- XII. Oda

Dönem: Sin-ahhe-ariba

Tanım: Assur askerleri üçsurlu bir kente saldırırken betimlenmiştir. Bir tepe üzerine kurulan kentte birinci ve ikinci sıra surlar arasında akan bir nehir vardır. Duvarları kuleler ve siperlerle güçlendirilmiştir; kulelerin üstünde ve duvarda yuvarlak kalkanlı askerler bulunur. Assur askerleri üçüncü sıra kadar tepeye doğru bir kuşatma rampası inşa etmişlerdir. Bu rampanın üzerinde koçbaşı savaş arabalarını hareket ettirirler ve okçular oklarını boşaltırlar. Askerlerin kente karşı saldırıda olduğu sırada esirler sağa doğru hareket eder. Sağ tarafta Assur askerleri ile birlikte iki sıra erkek ve kadın sürgün edilen insanlar ve ganimetler görülür¹⁵⁶.

¹⁵⁵Tubb,2018:s.129.

¹⁵⁶ Barnet,1998a:s.75.

Kaynak: Layard,1853b:pl.18. Russell,1991:fig.83.

Barnet ve diğ.,1998:pl.227-229, s.75. Paterson,1915:pl.12-15.

Resim No: 24

Konu: Batı Seferleri

Yeri: Ninive- Güneybatı Sarayı- Taht Odası, I.Oda

Dönem: Sin-ahhe-ariba

Tanım: Bu kabartma, deniz kıyısında yaşayan bir kentin kuşatılmasını anlatmaktadır. Gemi formlarındaki ayrıntılardan ve kentin mimari özelliklerinden bir Fenike kenti olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁷.

Deniz kıyısındaki bir kale görülmektedir. Duvarları ve kuleleri kalkanlarla çevrilmiş ve kemerli girişi İon düzenine benzeyen başlıkları olan sütunlarla çevrilidir. Bir gemi kıyıdan ayrılırken iskelede duran bir adam bir kadına çocuk verir¹⁵⁸.

Sahne de iki çeşit gemi vardır: Bazıları direklerin yanı sıra küreklere ve yelkenlere sahipken, diğerleri yalnız küreklerle yönetilmektedir. İki katlı gemilerde üst güvertede savaşçılar ve başları örtülü kadınlar vardır. Alt kısımda iki grup kürekçi vardır. Üst güvertenin kenarlarında kalkanlar asılıdır¹⁵⁹.

Bu kabartmalarda Sidon kralı Luli'nin Tyre ketinden Kıbrıs'a kaçıışı olarak yorumlanmaktadır¹⁶⁰. Ayrıca yıldız balığı bir nehrin değil denizin temsil edildiğini gösterir. Bununla birlikte yengeç, bir tür timsah, kaplumbağa ve köpekbalığına benzeyen büyük bir balık vardır¹⁶¹.

Kaynak: Barnet ve diğ.,1998:pl.30-31,s.52. Russell,1991:fig.85.

Layard,1853a:pl.71. Layard,1853a:s.7. Paterson,1915: pl.14. Sevin,2014:res.184.

¹⁵⁷ Layard,1853a:s.7

¹⁵⁸ Layard,a.g.e.,s.7

¹⁵⁹ Barnet,1998: s.52.

¹⁶⁰ Barnet,a.g.e.,:s.52.

¹⁶¹ Layard,a.g.e.,s.7

Sin-ahhe-riba daha sonra güneye doğru ilerleyerek Filistin kentlerini ve Yahuda Krallığının merkezi Kudüs'ü kontrol altına almayı başarmıştır. Yahuda kralı Hezekiah'ın güçlü surlarla donatılmış Kudüs şehri ile birlikte 46 şehrini ele geçirdiğini ve hâkimiyeti altına aldığını belirtmiştir¹⁶². Bu kentlerden birisi de Lakiş'tir. Güneybatı sarayında XXXVI no'lu odanın duvarlarını süsleyen kabartmalar da bu kuşatmayı anlatmaktadır.

Sin-ahhe-riba sarayının en iyi korunmuş kabartma dizisi olan XXXVI no'lu odadaki Lakiş kuşatmasını gösteren kabartmalar, Sin-ahhe-riba'nın sanatsal perspektifininmükemmel bir örneği olarak değerlendirilmektedir¹⁶³.

Lakiş kentinin kuşatmasını gösteren bu odaya açılan tek giriş devasa boğalarla çevrilidir. XIX no'lu avludan her biri devasa boğalarla çevrili üç kapıdan görülür. Bu kesinlikle kralın askeri gücünün ve seferdeki başarısının çarpıcı bir göstergesiydi. Bu kuşatmanın arkeoloji dünyası için bu denli önemli olmasının bir nedeni de Tevrat'ta geçmesidir¹⁶⁴.

Resim No: 25-28

Konu: Lakiş Kenti Kuşatması

Yeri: Ninive Güneybatı Sarayı- XXXVI. Oda

Dönem: Sin-ahhe-ariba

Tanım: Lakiş kuşatmasını temsil eden kabartmada peyzaj nehirsiz dağlıktır. Asmalar ve çalılar ile bezenmiştir. Kentin surlarında sayısız pencerelerle ve surlara yerleştirilmiş

¹⁶²RINAP 3/1.2012:s.15.

¹⁶³ Russel,1991,s.202.

¹⁶⁴ Barnet,1998a:s.101.

kalkan sıralarıyla karakterize edilmiştir. Küçük balkonlar kulelerin tepesinde iki tarafa çıkıntı yapmaktadır¹⁶⁵.

Kompozisyon üç sıra Assurlu askerile başlar. Askerlerin yatay diziler halindeki düzeni, kerpiç bloklarla inşa edilmiş kuşatma rampalarıyla kesintiye uğratılmıştır. Zırhlı kuşatma makinelerine surlarda meşale, taş ve oklarla karşılık verilmektedir. Deri kaplı kuşatma makinelerinin meşalelerden etkilenmemesi için büyük kepçelerle su dökülmektedir. Kalenin düşmekte olduğu, kapıdan sırtlarında torbalarıyla çıkan kadın ve çocuklar ile ifade edilmiştir. İlerleyen sahne, ganimetler ile kadınlı erkekli tutsakların iki sıra halinde taşınmasıyla devam eder ve alçak bir tepede kurulmuş kral çadırı önünde son bulur¹⁶⁶.

Kaynak: Layard,1853b:pl.21-24. Russel,1991:110-113.Barnett ve diğ.,1998: pl.428 439.Paterson,1915: 68-76. Sevin,2014:res.201-204.

Barnet,1970:pl. IV-VI.Bahrani,2017: fig.10-15a-10.15d,s.241-244.

¹⁶⁵ Russel,1991:s.110-113.

¹⁶⁶ Sevin,2014:170.

3.1.1.1.4. Aşşur-ban-apli

Aşşur-ban-apli Ninive’de kendisinin inşa ettiği sarayını ve bununla birlikte yeni sarayı inşa edilene kadar ikamet ettiği Sin-ahhe-riba sarayının belirli bölümlerini kabartmalarla süslemiştir. Bu kabartmaların işlevi sadece dekoratif amaçlı değildir; belirli bir rolü yerine getirme amacı da taşımaktadır. Ana temalar, askeri ve politik faaliyetler, krali av sahneleri, koruyucu ve apotropaik figürleri içeren dini sahnelerdir. Paneller odaların duvarlarına ve geçitlere ziyaretçilerin kolayca görebileceği yerlere yerleştirilmiştir. Bu görsel propaganda ile Assur’un gücü daha geniş kitlelere iletilmiştir. Yazılı kaynaklar ile belirli bir elit kesime ulaşırken bu şekilde çok daha geniş bir kitleye ulaşılmıştır. Öyle ki Ninive M.Ö 612 de yağmalandığında kabartmalarda betimlenen tarih, Assur düşmanları tarafından bile anlaşabilecek kadar açık ve evrensel bir olarak işlev görmüşlerdir¹⁶⁷.

3.1.1.1.4.1. Ninive-Kuzey Sarayı Kabartmaları

Assur İmparatorluğu’nun son güçlü kralı Aşşur-ban-apli, tahta çıktığında uzun bir süre Sin-ahhe-riba’nın yaptırttığı Güneybatı Sarayı’nda ikamet etmiştir. Aşşur-ban-apli bir yazıtında veliaht prensin ikametgâhı olan ve *bit-reduti* olarak isimlendirilen yeri ne kadar sevdiğini anlatmıştır¹⁶⁸. Tahta çıktığında burayı yeniden dekore eden kral, odalarını kabartmalarla süslemiştir. M.Ö 646-644’te Babil ve Elam’daki fetihlerinin ardından Aşşur-ban-apli’nin yaptırttığı bu yeni saray, Ninive sitadeliindeki konumu nedeniyle “Kuzey Sarayı” olarak adlandırılmıştır. Kuzey Sarayı kraliyet merkezi olmasının yanı sıra Assur veliahtlarının ikametgâhı olmasından dolayı özel bir statüye sahiptir. Kuzey Saray, 50 tuğla ya da yaklaşık 7 metre olan bir yapay terasın üzerine inşa edilmiştir. Teras, yakındaki tapınaklardan daha çok yüksek görünmemesi için daha fazla yükseltilmemiştir.

Sarayın terasının tabanı kireçtaşı bloklarla döşenmiştir. Ancak iç kısımlar kerpiçtir. Bununla birlikte sarayın duvarları da kerpiçten yapılmıştır. Teras ve saray duvarları muhtemelen beyaz alçı ile sıvanmış, mavi sırlı tuğla ve mazgallı siperler ile örülmüştür. İç kısımda saray, taş ya da pişmiş topraktan yapılmış taban döşemeleri ile

¹⁶⁷ Watanabe, 2018:s.212.

¹⁶⁸ ARAB II, 1927:835.

kaplanmış, avluların etrafında odalara ayrılmıştır. Çatılar için Lübnan sediri kullanılmış, kapı kanatları ardıç ağacından yapılmış ve bakır bantlarla kaplanmış.

Aşşur-ban-apli dönemi siyasi zaferlerinin en dikkat çekici olanı Aşşur-aha-iddin döneminde hâkimiyet altına alınan ancak ondan sonra tekrar Assur'a karşı gelen Mısır'ın kontrol altına alınmasıdır. Aşşur-ban-apli, Mısır'a iki sefer düzenlemiştir. İlk seferinde firavun Taharka'ya karşı yapılmış ve Assur orduları Memphis kentini işgal etmesiyle firavun kaçmıştır. İkinci seferde Taharka'dan sonra firavun olan Tantamani'ye karşı yapılır ve Thebes kenti ele geçirilir. Bu ikinci sefer kayıtlarda şöyle geçmektedir:

“İkinci seferimde Mısır ve Etiyopya üzerine yürüdüm. Tamtamani, ordunun ilerleyişini duyunca Memphis'i terk ve hayatını kurtarmak için Ni'ye (Thebes) kaçtı. Mısır'da yerleştirdiğim krallar, valiler benimle buluşmaya ve ayaklarımı öpmeye geldiler¹⁶⁹.”

Tamtamani'den sonra yolu aldım ve Ni kalesine kadar yürüdüm. Korkunç savaşımın sonucu Ni, Kipkipi şehrine kaçtı. Bu şehir (yani Ni) benim ellerimin içinde, Assur ve İştâr'ın yardımıyla yakalandı. Gümüş, altın, değerli taşlar, sarayının eşyaları, hepsi renkli ve keten giysiler, büyük atlar, insanlar, erkek ve dişi, iki uzun dikilitaş, madenler, 2500 talent ağırlığındaki tapınak kapısını Assur'a taşıdım. Mısır ve Etiyopya'ya karşı korkunç bir savaş yürüttüm. Kraliyet şehrim Niniveh'e güvenli bir şekilde döndüm¹⁷⁰.

¹⁶⁹ ARAB II. No:776.

¹⁷⁰ ARAB II. No:777-778.

Resim No: 29**Konu:** Mısır Seferi**Yeri:** Ninive Kuzey Sarayı, Kuzeybatı Portalı (S no'lu oda)**Dönem:** Aşşur-ban-apli

Tanım: Bu kabartmada işlenen Aşşu-ban-apli'nin Mısır'a düzenlediği ikinci seferidir. Taharka'ya karşı yapılan ve yazılı kaynaklarda yukarıda belirttiğimiz gibi anlatılan seferde Mısır'ın kontrolü Assur'a geçer. Tasvirde, Thebes Kenti'nin kuşatılması savaş sahneleri ile birlikte kentten çıkan esirler ve yanlarında haraçlar görülür. Buradan alınan haraçlar, altın, kıymetli eşyalar, gümüş, keten giysiler, atlar, erkek ve kadınlar görülür¹⁷¹.

Kaynak: Novotny, 2018:levh.223, Barnett,1976: pl. XXXVI.**Resim No: 30****Konu:** Fenike Tipi At Başlı Tekne ile Dicle'de Av Sahnesi**Yeri:** Ninive Kuzey Sarayı Kuzeybatı Portalı (S no'lu oda)**Dönem:** Aşşur-ban-apli

Tanım: Assur İmparatorluğu'nun batı ile yakından ilişkileri sonucu pek çok yenilik Assur'da görülmektedir. Bu tasvirde görülen atbaşı tekne Fenike etkisinin yansımasıdır. Fenike tipi gemilerin daha dayanıklı olmasından pek çok yerde kullanılmışlardır. Bu tasvirde kralın av faaliyetinde kullandığı görülmektedir.

Bu tasvirin benzer örnekleri II. Şarru-kin döneminde görülmektedir(Resim 12-14, Resim 22).

Kaynak: Barnett,1976: pl. LIV, Place,1867: pl.50b.

¹⁷¹ Novotny, 2018: s.201.

3.1.1.2. Steller

3.1.1.2.1. Siyah Obelisk

Kalhu Merkezi Yapı'nın önünde bulunan Siyah Obelisk 1,98 m yüksekliğinde siyah mermerden yapılmıştır¹⁷². Kral yaptığı seferler ve elde ettiği başarılar ile ilgili bu steli diktirmiştir. Sahnelerin anlatımında görsel sahnelerle birlikte yazıtta bulunmaktadır.

Resim No: 31-32

Konu: İsrail Kralı Yehu'nun Aman Dileyişi ve Haraçların Taşınması

Yeri: Nimrud-Merkezi Yapı

Dönem: III. Şulmanu-aşerid

Tanım: En üstteki ikinci frizde, kralın Filistin seferi tasvir edilmiştir. İsrail kralı Yehu, Assur kralı önünde diz çökmüştür. Yehu'nun görevlileri haraçları taşımaktadır¹⁷³.

Yazıt kuşağında bu haraçlar şöyle sıralanır¹⁷⁴:

“Humri evinin Yehu'sundan haraç aldım: gümüş, altın, altın kâse, bir altın kova, kalay ve kral için asa ve mızraklar.”

Ayrıca yine yazıt kuşağında Muşri (Mısır)'den alınan haraçlarda belirtilmiştir¹⁷⁵:

“Mısır'dan haraç aldım: iki kamburlu deve, su aygırı, gergedan, bir antilop, dişi filler, dişi maymun ve maymunlar.”

Kaynak: Tubb,2018:fig.123-124,s.121. Hall,1928:pl. XXIII. s.38.;Sevin,2014:res.60-61.

Oates,2001:fig.7. Bahrani,2017:fig.11.17,s.258-259.

¹⁷² Hall, 1928:s.38.

¹⁷³ Hall, a.g.e.,s.38

¹⁷⁴ RIMA/3:No:88

¹⁷⁵ RIMA/3: No:89

3.1.1.2.2. Zincirli Steli

Aşşur-aha-iddin M.Ö 671'deki Mısır Seferi sonrasında Zincirli kent kapısına bir stel diktirmiştir. 1888 yılında bulunan stel dolerit taşından oyulmuştur. 3,18 yüksekliğinde, 1,35 m genişliğinde ve 0,50m kalınlığındadır. Stel üzeri kemerli ve geniş yan yüzlüdür. Yan yüzlerine veliaht prens resimleri işlenmiştir¹⁷⁶.

Zincirli steli, saray üslubunda yapılmış, Assur kralını ve tanrılarını yücelten, Assur'a düşman olanları ise küçük düşürücü bir biçimde aşağılayan anlayışın en tipik örneğidir¹⁷⁷.

Resim No: 33

Konu Aşşur-aha-iddin ve Esir Ettiği İki Kral

Yeri: Zincirli (Sam'al) Kent Kapısı

Dönem: Aşşur-aha-iddin

Tanım: Üzerinde, ön yüzünde kral Aşşur-ahha-iddin, tanrı sembolleri, esir ettiği iki kral ve uzun bir yazıt vardır. Yan yüzlere ise krala eşlik eden veliaht prensler işlenmiştir¹⁷⁸.

Çerçeve içine alınmış kral betimi, alıılmış pozda sağa doğru ve ayaktadır. Konik tepelikli yüksek başlığı üç yatay bantla bezenmiştir. Sakalları üç katlı bukleli ve uzundur. Ayak bileklerine değin inen iç entari, drapeli etek, şal ve halat kuşaklı dini giysisi içindedir. Ayaklarında bağcıklı ayakkabılar vardır. Sağ eliyle üstteki on bir tanrı simgesini selamlar; sol elinde topuz başlı asa ile biri diz çökmüş iki küçük erkek figürünün dudaklarına geçirilmiş halkalara bağlı ipleri tutmaktadır¹⁷⁹.

Kralın arkasında, stelin yan yüzüne işlenmiş figür, daha sonra Babil tahtına oturacak olan prens Şamaşsumukin, kralın önünde, stelin sağ yan yüzüne işlenmiş figür ise Assur tahtına oturacak olan prens Aşşur-ban-apli'dir. Her ikisi de ellerini

¹⁷⁶ Sevin, a.g.e.,s.185.

¹⁷⁷ Köroğlu,2018:s.175.

¹⁷⁸ Köroğlu,a.g.e.,s.174.

¹⁷⁹ Sevin, a.g.e.,s.185

kavuşturmuş biçimde zengin saraylı giysiler içinde resmedilmiştir. Başlarında prens olduklarını simgeleyen bantlar vardır. Saçları ve sakalları dönemin modasına uygundur. Her iki prensin ayaklarında sandaletler vardır.

Aşşur-ahha-iddin'in önünde diz çökmüş durumdaki iki esir, başlarında yerel başlıkları, oldukça uzun entarileri ile yalınayak gösterilmiştir. Bu esirlerden birinin Mısır kralının veliahdı, ikincisinin ise isyancı Sidon Kralı Abdi-milkuti'yi temsil ettiği önerilmektedir¹⁸⁰.

Kaynak: Sevin,2014:res.216.s.185-186. Köroğlu,2018:s.174-175. Brereton,2018: fig.6, s.15

¹⁸⁰ Köroğlu, 2018: s.174..

3.1.2. METALESERLER

3.1.2.1. Balawat Mamu Tapınağı Tunç Kabartmalar

Musul'un 28 km güneydoğusundaki eski adı İmgur-Enlil olan Balawat'ta II. Aşşur-nasir-apli'nin inşa ettirdiği "Düşler Tanrısı" Mamu'nun tapınağı Yeni Assur Dönemi'nin önemli bir dinsel yapısıdır¹⁸¹. II. Aşşur-nasir-apli bu tapınağın kapılarına yaptırttığı tunç kaplamaların üzerini kabartmalarla süslemiştir. II. Aşşur-nasir-apli bu tapınağın inşası ile ilgili şunları kaydettirmiştir¹⁸²:

"Bu şehri yeniden düzenledim ve ismini İmgur-bel koydum. Sarayımın yıkıntıları üzerinde bir tapınak kurdum ve efendim Mamu'nun bir heykelini oraya yerleştirdim. Lübnan Dağına doğru yürüdüm ve sedir, selvi, ardıc kırımlarını kestim ve sedir demetleri ile bu tapınağın çatısını örttüm. Sedirden kapılar yaptım ve onları tunç bantlarla kapladım. Süslediğim ve görkemli yaptığım bu tapınak, efendim Mamu'nun bunun için yaşamasını sağladı. Bir anıt steli yazdım ve tapınağa yerleştirdim."

1878'de H.Rassam tarafından keşfedilen Balawat 1956 yılında Mallowan tarafından tekrar kazılmıştır. Açığa çıkan tunç kabartmalar dünyanın çeşitli müzeleri ve koleksiyonlarına dağılmıştır. Bu tapınağın ve sarayın göze çarpan özelliği sedirden yapılmış kapıların yatay bronz bantlarla süslenmiş olmasıdır. Bu bantlar bir sarayı süsleyen minyatür heykel versiyonları gibi anlatı sahneleriyle kabartma olarak işlenmiştir¹⁸³.

Balawat sitadelinin güneydoğu köşesi yakınlarında kurulan ve Yeni Assur Dönemi küçük aksial tapınaklarının tüm özelliklerini taşıyan bu yapı kuzeybatı-güneydoğu doğrultuludur¹⁸⁴.

Ana tapınak bir antecella ve Langrauim cella'dan oluşur. Cella'nın ana bölümündeki taban üç basamakla çıkılan bir girintiye çıkmaktadır, bu kısımda tanrı heykelinin üzerine yerleştirildiği büyük bir Musul mermeri döşemesini çevreleyen tuğlalarla döşenmiştir. Antecella'nın dış kapısı küçük bir avluya açılmaktadır. Tapınağın güneydoğusundaki

¹⁸¹ Sevin, 1999:s123

¹⁸² ARAB I, 1924: No.538-539.

¹⁸³ Barnet, 1970:s.16.

¹⁸⁴ Sevin, a.g.e., 124.

odaların hemen kuzeyinde ana tapınağın bir kopyası durumunda bir şapel karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁵.

II. Aşşur-nasir-apli'nin yaptırttığı bu tapınağın daha çok dikkat çekmesini sağlayan oğlu III. Şulmanu-aşerid'in tapınağa adadığı tunç kapı bantlarıdır. Yaptığı seferleri, kazandığı başarıları bu yatay bantlara işlemiştir. Bu tunç kabartmalardan dikkat çekici olan bir kısmı Fenike seferlerini anlattığı sahnelerdir.

Levhalar iki frize ayrılmıştır. Sahneler alttan ve üstten rozet palmetleri ile süslenmiştir. Çivi delikleri bu rozet motifleri ile saklanmıştır. Birbirini takip eden olayları işleyen levhalarda üst frizde, Suriye'nin kıyısındaki kayalık bir adada olan bir şehir Tyre tasvir edilmiştir(Resim 34). Bu şehirden teknelerle taşınan ganimetler sahile pruvalarına bağlanan halat ile çekilir. Dizlerine kadar denizde bekleyen ve Suriye limanlarında kullanılanlara benzer omuz yastıkları takan hamallar tarafından ganimetler boşaltılır(Resim 35). Mal balyaları, bronz kazanlar, değerli eşyalar içeren tepsiler ve diğer nesneler başların üzerinde taşınır (Resim 35). Tüm Fenikeliler sivri başlık giymektedir. Daha üst sınıftan olanlar sıkıca sarılmış türban takmaktadır. Sahnenin devamında kral savaş arabaları, süvariler ve piyadelerin arkasında kamptan hareket etmektedir (Resim 37-39).

Üst frizde Sidon-Tyre seferi işlenen tunç kabartma levhalarının alt frizinde, yapay bir tepe üzerine kurulan Khazazu'nun şehri gösterilmiştir(Resim 37). Bir tarafta okçuların şehre saldırısı diğer tarafta da şehirde çıkan yangın sonucu şehri terk eden esirler görülmektedir. Sahnenin devamında katledilen düşman askerleri tasvir edilmiştir(Resim 38-39). Yakalanan erkek ve kadın esirler kralın önünde götürülmektedir(Resim 36-37). Bir diğer sahnede, Khazazu'ya karşı yapılan seferde kraliyet savaş arabası ve ona eşlik eden savaş arabaları Assur askeri kampından hareket etmektedir(Resim 39).

¹⁸⁵ Oates, 1983:s.42; Oates,1974:s176.

Resim No: 34

Konu: Fenike seferleri (M.Ö 859)- Tyre'den Haraçların Taşınması

Yeri: Balawat Mamu Tapınağı Kapısı

Dönem: III. Şulmanu-aşerid

Tanım: Üst şeritte; Tyre'den botlarla haraçların taşınması, alt şeritte; Khazazu'ya karşı yapılan seferde Asur savaş arabaları ve askerleri işlenmiştir.

Kaynak: King,1915: pl. XIII, King,1915:s.23.

Resim No: 35

Konu: Fenike seferleri (M.Ö 859)- Sidon ve Tyr'den Haraçlar ve Khazazu'dan Esirler

Yeri: Balawat Mamu Tapınağı Kapısı

Dönem: III. Şulmanu-aşerid

Tanım: Üst frizde; Sidon ve Tyre'den haraçlar, tunç kazanlar ve diğer mallar, alt frizde; Khazazu'dan alınan esirler ve onlara eşlik eden Asurlu askerler betimlenmiştir.

Kaynak: King,1915: pl. XIV

Resim No: 36

Konu Fenike Seferleri (M.Ö 859)- III. Şulmanu-aşerid'in tribütleri ve Khazazu'dan alınan esirleri huzuruna kabul etmesi betimlenmiştir.

Yeri: Balawat Mamu Tapınağı Kapısı

Dönem: III. Şulmanu-aşerid

Tanım: Üst frizde; III. Şulmanu-aşerid, askerleri ve savaş arabaları ile tribütleri kabul etmesi, alt frizde; Khazazu'dan esirlerin kralın huzuruna çıkarılması yer alır.

Kaynak: King,1915: pl. XV

Resim No: 37

Konu: Fenike Seferleri (M.Ö 858)Assur savaş arabaları Fenike'de gösterilir ve Khazazu'nun kuşatılması anlatılır.

Yeri: Balawat Mamu Tapınağı Kapısı

Dönem: III. Şulmanu-aşerid

Tanım: Üst Frizde; Asur Savaş arabalarının Fenike'ye girmesidir.

Alt Frizde; Khazazu'nun kuşatılması

Kaynak: King,1915: pl. XVI

Resim No: 38

Konu: Fenike Seferleri (M.Ö 859)- Asur Savaş Arabaları ve Süvariler ile Khazazu'luErkeklerin Katledilmesi Betimlenmiştir.

Yeri: Balawat Mamu Tapınağı Kapısı

Dönem: III. Şulmanu-aşerid

Tanım: Üst frizde; Asurlu savaş arabaları ve süvariler; alt frizde; Khazazu'dan erkeklerin katledilmesi yer alır.

Kaynak: King,1915: pl. XVII

Resim No: 39

Konu: Fenike Seferleri (M.Ö 859)- Asur Savaş Arabaları ve Süvariler ile Khazazu'dan Erkeklerin Katledilmesi Anlatılmıştır.

Yeri: Balawat Mamu Tapınağı Kapısı

Dönem: III. Şulmanu-aşerid

Tanım: Üst frizde; Asurlu savaş arabaları ve süvariler; alt frizde; Khazazu'dan erkeklerin katledilmesi yer alır.

Kaynak: King,1915: pl. XVIII

3.1.3. FİLDİŞİ ESERLER

İkinci binyılın uluslararası ticari sisteminde temel rol oynayan bir prestij malzemesi olan fildişi, dönemin sonunda Tunç çağı toplumlarının çoğunun çöküşü ile büyük ölçüde ortadan kalmıştır. Geç Tunç Çağı'nın son yüzyıllarında, büyük ölçüde hem lüks nesneler elde etmek hem de üretmek için gerekli maddi kaynakları kontrol eden merkezi saraylara bağlı bir sistem oluşmuştur. Bu nesneler elit sınıfların tanımlanmasında kritik bir işlev görmüştür. Bu saray merkezli uluslararası sistemin çöküşü, ticaret yollarındaki kontrolün kaybedilmesine yol açmış, lüks eşyalara olan talep düşmüş, fildişi ticareti ve işçiliği nerdeyse bir yüzyıl durmuştur¹⁸⁶.

Geç Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz'de yoğunlaşan lüks tüketim malzemesi ticareti, Demir Çağ ile birlikte daha geniş coğrafyalara yayılmış, sistem Batı Akdeniz'den İran'a kadar uzanmıştır. Fenike ve Suriye fildişi işçiliği yalnızca yerelde faaliyet göstermemiş, aynı zamanda ticaret yollarına ve pazarlara direkt erişim için rekabet etmişlerdir. Demir Çağı fildişi işçiliği, Geç Tunç Çağı'ndan daha fazla motif içerir, daha zengin bir tematik repertuar ve stil çeşitliliği sembolize olur. Önemli bir pazarı elinde tutan Fenikeliler, farklı tercihleri de dikkate alarak farklı stillerdeki ürünlerin de ticaretini yapmıştır¹⁸⁷.

Orta Demir Çağ'da Yakın Doğu'nun en büyük siyasi aktörü olan Assur İmparatorluğu'nun başkentlerinde Suriye ve Fenike fildişi stillerinde koleksiyonlar ele geçmiştir. Nimrud Kuzeybatı Sarayı, Fort Salmanasser ve pek çok birimde fildişi eserler bulunmuştur.

Fort Salmanasser, III. Şulmanu-aşerid döneminde inşa edilmiştir. Nimrud'da kentin güneydoğu köşesinde doğal bir tepe üzerinde yükselen 300x200 m. boyutlarındaki bu yapı, III. Şulmanu-aşerid'in E. GAL olarak yani saray olarak nitelediği, başka yazıtlarda ise *ekalmaşarti* olduğu söylenen bir kışla-saraydır. İrili ufaklı 260 odası olan bu kışla-saray birbirleriyle ilişkili beş ayrı bölümden meydana gelir: Bunlar kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu, güneybatı ve güney kanatlarıdır. Yapıya biri batıda, öteki ise kuzeyde olmak üzere iki geçitle girilebilmektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Feldman, 2008:s.445.

¹⁸⁷ Feldman ,a.g.e.,s.447.

¹⁸⁸ Sevin, 1999. s.54-56.

Assur saraylarında bulunan fildişlerinde çeşitli atölyelerde yapılan üç farklı stil görülmektedir. Bunlardan ilki Assur kraliyet figürlerini ve ikonografilerini betimleyen tasarımların, yassı fildişi plakalara keskin çizgilerle kesildiği Assur tarzıdır¹⁸⁹. Bu stilde Assur süsleme sanatında görülen konular işlenmiştir. Örneğin; ziyafet sahneleri, savaş sahneleri, hediye ve haraç getiren kabileler. Bunun yanında heykel ve kabartma olarak işlenen konular oldukça azdır.

İkinci grup, derin oymalı ve yuvarlak modellemeleri, kalın bukleleri ve süslü yüksek taçları ile çıplak kadın figürleri, doğaüstü varlıklar ve dekoratif motifler ile belirgin olan Suriye stili fildişleridir¹⁹⁰. Bununla birlikte bu stilde hayvan figürlerinin arka bacaklarında alev motifi ve insan figürlerinde kendine özgü anatomik özellikler görülmektedir. Büyük burun, gözler, basık alın, küçük çene, yuvarlak yüz hatları bu ekolün en belirgin detaylarıdır. Bu stilde, kompozisyon şeması için tasvir alanlarının hemen her alanı kullanılır. Suriye stilinin varlığı Loftus'un Nimrud'taki çalışmalarıyla açıklanmıştır. Yanıksaray'da ele geçirilen eserler sayesinde bu stilin varlığı tanımlanmıştır. Stilin sanatçıları zaman zaman Mısırlı öğeler kullansalar da en yoğun etkiler Hurri-Mitannidir. Bu eserlerin benzerlerini Zincirli, Karkamış, Tell Halaf, Hama, Tayinat'ta bulunmaktadır.

Üçüncü grup, Fenike fildişi işçiliğidir. Suriye gibi geniş bir alana yayılan bu üslupta yapılmış eserlere bakıldığında Fenike'nin diğer plastik eserlerinde görülen konularla paralellik gösterir. Yine Nimrud'ta Layard'ın yaptığı çalışmalarda bu üslubun varlığı anlaşılmıştır.

Bu üslupta yoğun bir Mısır etkisi görülmektedir. Mısır sanatında görülen orantı kuralları, simetri, zerafet, düzgünlük, yüzeylerin yumuşak bir üslupla işlenmesi, çok renklilik, mitolojik semboller bu ekolün işçiliğine yansımıştır. Mısır tanrıları, Fenike tanrıları ile İsis, Horus, Ra, Osiris gibi tanrılar Astarte, Baal ve Esnunna'la ile özdeşleştirilmiştir.

¹⁸⁹ Bahrani, 2017: s.257.

¹⁹⁰ Bahrani, a.g.e. s.257.

Lüks mobilya ürünleri, bazı küçük eserler (alınlık, göz siperlikleri) kozmetik kutuları, at koşum takımları gibi ürünler ortaya çıkarılmıştır. Bu stilin ürünleri Nimrud, Samaria, Khorsabad, Aslantaş, Kıbrıs, Salamis, Zincirli, Babil, Lübnan, İsrail, Aslantaş, Girit, Rodos, Samos'ta görülmektedir. Yakın Doğu'nun genelinde, Akdeniz'in batısından doğusuna kadar geniş bir coğrafyada karşımıza çıkan Fenike fildişi ürünleri çevre kültürleri en baskın kültür Mısır bünyesinde harmanlayarak geniş bir yelpazede ürünler ortaya koymuştur.

Assur saraylarını süsleyen fildişlerinin işçiliğinde farklı teknikler kullanılmıştır. Yapılan arkeolojik kazılarda bu işçilikte kullanılan aletler ortaya çıkarılmıştır. Fildişi oymacılığı ağaç oymacılığına benzer bir sanattır. Tek parçanın yetmediği durumlarda sanatçı birden fazla parça kullanır. Bu durumda birden fazla parçayla eser oluşturulduğunda dubel delikleri açılır ve parçalar birbirine geçirilerek yapıştırılır. Oymacılık için gereken aletler; testere, marangoz kalemleri, ege, matkap, birtakım soyucu aletler, zımpara ve parlaticılardır. Fildişinin hemen üstündeki kabuk eğelerle temizlenip oluşturulacak taslak için paneller kesilir.

Fildişi işçiliğinde kullanılan en yaygın teknik, ajur tekniğidir. Bu teknik özellikle I. binde Fenike stili eserlerde sıkça görülür. Fildişinin ekonomik kullanılması açısından oldukça elverişli bu yöntemde panellerin içlerinden oyularak parçalar çıkarılır, eserler çoğu kez (özellikle mobilya aksamalarında) ahşap üzerine yerleştirilir.

Diğer bir yöntem de kakma tekniğidir. Bu teknikte önce yapılmak istenen figür çıkarılır, kesilen parça daha sonra başka bir yere kakılır. Kesilen figürün üzeri çizilerek de süslenebilir. Bazen de fildişinin kendisine başka bir maddeden kakma yapılır. Değerli ve yarı değerli taşlar, altın, renkli camlar kullanılmıştır.

Bununla birlikte kullanılan diğer teknikler alçak ve yüksek kabartma ve enzise gibi bilindik yöntemlerdir. Alçak ve yüksek kabartmada paneller üzerinde sıkça görülür. Enzise tekniği, daha çok Assur stili fildişi işçiliğinde karşımıza çıkmaktadır.

Lüks tüketim eşyaları olan bu fildişi eserler kendi yerel üretimi ile birlikte Assur'a savaş ganimeti veya hediyeler olarak ulaşmıştır. Bu değerli eşyaların Assur'a sunulması etkin bir gücün kabul edilmesinin göstergesidir. Assur'a ulaşan bu değerli

fildişi eşyalar Fort Salmanasser’de bilinçli olarak depolanmakta daha sonra da elit sınıfın beğenisine sunulmaktadır. Kralın ikametgâhı başta olmak üzere elit sınıfın yaşam alanlarını süslemektedir¹⁹¹.

¹⁹¹ Demiroğlu, 2015:s.53-55.

Resim No: 40

Konu: Müzisyenler ve Bir Kraliyet Görevlisinin Betimlendiği Kozmetik Kutusu Parçaları.

Yeri: Nimrud- Sitadel-Kent Suru53

Dönem: M.Ö 9.-8.yy

Tanım: Assur stili fildişi kozmetikkutusu parçaları. Surlu bir şehir veya bir kale tasvir edilmiştir. Sağda ağır silahlı, zırhlı, volütlü kınında kılıç, kordonlu topuz, fiyonk ve çivili kalkanlı bir figür vardır. Şehrin siperlerinde başlarında sivri başlıkla ellerinde zillerle kadınlar görünür¹⁹². Bu sahnelerde kuşatılmış bir şehir, kazanılmış zafer tasvir edilmiştir. Bu sahnelerdeki şehir yapısını ve kadın figürleri Balawat Tunç Kabartmaları (Pl. XXIV-V, XXX, XXXVII, XLIV, XLIX) ile karşılaştırılabilir¹⁹³.

Kaynak: Aruz ve Lapérouse,2014:fig.3.23,s.141-142. Bahrani,2017:fig. 11.3,s.256-257. Mallowan and Davies, 1970: pl. V/6,s.18.Mallowan,1966a:fig.132, s.194; King,1915:pl. XXIV-V, XXX, XXXVII, XLIV, XLIX. <https://www.metmuseum.org>.

¹⁹² Aruz ve diğ., 2014: s.142.

¹⁹³ Levhalar için King, 1915.

Resim No: 41**Konu:** Karşı Karşıya Duran İki Figür**Yeri:** Nimrud-Kuzeybatı SarayıV/X no'lu Oda**Dönem:** M.Ö 8.yy

Tanım: Alçak kabartma olan bu panelin çoğu kırıktır. Birbirine bakan iki figür vardır. Uzun saçlı ve sakalsızdırlar ancak elbiseleri ve kılıçları erkek olduklarını işaret etmektedir. Bir yandan topuz tutarken diğer elleri ile kafalarının üstünde asılı büyük bir palmette yetişen meyve toplarlar. Muhtemelen bu kanatlı bir diskin parçaları olabilir. İki figür arasında kutsal bir ağaç görülmektedir. Fildişi işçiliği Assur tarzında görünür;ancak Suriyeli ustalar elinde Assur tarzında yapıldığına dair belirtiler vardır. Saç bandı, kulağın önündeki saç bukleleri, sivri uçlu ayakkabılar, tersine çevrilmiş asa, kanatlı diskin kuyruğunda yetişen meyveler Assur tarzına yabancı figürlerdir. Bunlar daha çok Kuzey Suriye'yi andırır¹⁹⁴.

Kaynak: Barnet,1975:pl. X,s.183.Hermann, Laidlaw, Coffey,2009: pl. 31, s.176.**Resim No: 42-44****Konu:** Kral, Saray Görevlileri ve Askerleri ile Haraçların Taşınması**Yeri:** Nimrud-Nabu Tapınağı, Taht Odası (SEB II)**Dönem:** M.Ö 9.yy

Tanım:Kral saray görevlileri ve veziri ile birlikte tribütleri kabul ederken betimlenmiştir. Sol tarafta savaş ve krali çadır görülmektedir. Yüksek bir başlık giyen kral, tamamen süslü ve çift at tarafından çekilen savaş arabasından indikten sonra kraliyet çadırından tamamen silahlı bir şekilde çıkar. Kralın sağ elinde bir kâse ve soldakinde bir balta tutar. Kralın yanında iki görevli şemsiye taşıyıcısı ve yelpaze görevlisi vardır. Haraç getirenler yanları uzun püsküllü giysiler, türban veya sarkık

¹⁹⁴ Barnet, 1975: s.183.

şapkalar, uçları kalkık yüksek çizimleri ile dağ sakinleri, Suriyeliler ya da Medler olabilirler. Haraçların içinde metal kazanlar, şarap testileri, mobilya parçaları görülür. Benzer bir diğer sahnede kral bu kez elinde mızrakla betimlenmiştir (Resim.43)¹⁹⁵.

Resim 44'te oldukça süslü ve uçları püsküllü giysisi ile yelpaze taşıyıcısı tasvir edilmiştir. Sahne helezoni kıvrımlar ve lotusla kenarları sınırlandırılmıştır.

Bu sahneler genel olarak Assur sanatında işlenen konulardır. Duvar resimlerinde, tunç kabartmalarda bu sahnelere rastlanmaktadır. Benzer bir sahne Balawat Tunç Kabartmalarında Resim 34 ve Resim 35'te işlenmiştir.

Kaynak: Mallowan,1966a:fig.209-212,s.249-251. Mallowan and Davies,1970:pl. XX-XXI, s.30.

Resim No: 45

Konu: Dört Fildişi Karyatid Figürü

Yeri: Nimrud- Yanık Saray- Taht Odası

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Suriye tarzı fildişi işçiliği. Taht odasında bulunan ve M. Ö. 9. yüzyılda Tell Halaf'ta bulunan örneklerin paraleli olan bu fildişi obje ateşe maruz kalmış ve küle gömülü olarak bulunmuştur. Figürlerin başlarında polos başlık vardır. Uzun saç bukleleri, vurgulanmış, göbekleri ve kasık üçgeni olan bu figürler sırt sırta vermiş ve başlarında polos başlık takmaktadır. Kimi zaman bu figürler mücevherlerle süslenmiştir. Bu obje bir yelpaze sapı veya çırpma teli kolu olarak kullanılmış olabilir¹⁹⁶.

Kaynak:Aruz ve diğ.,2014:fig.3.25,s.142.

Mallowan,1966a:fig.147, s.211. <https://www.metmuseum.org>.

¹⁹⁵ Mallowan, 1966a:s.249; Mallowan and Davies, 1970:s.30.

¹⁹⁶ Mallowan, 1966a: s.211; Aruz, ve diğ., 2014: s.142.

Resim No: 46

Konu: Rozetli Diademi ile Bir Kadın Başı

Yeri: Nimrud- Yanık Saray

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım:Eser yüksek ateşe maruz kalmıştır. Bir kadın başı olan bu obje ağır küpeleri ile dikkat çekmektedir. Rozet ve papirüs ile süslü diademi ve nar püsküllerinin asılı olduğu bir başörtüsü görülmektedir. Nar püskülleri bu meyvenin sayısız tohumuyla bereketli cinsel birliktelik kavramını anımsatır ki bu anlatım tapınak fahişelerine uygundur¹⁹⁷.

Kaynak: Mallowan,1966a:fig.148-149, s.211. Graff, 2010:fig.25, s.19.

<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 47

Konu: Hayvanlar Savaşı

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Orijinal konumundabir sandalye veya kanepenin kenarlarını süsleyen 110 cm uzunluğunda ve 4,4 cm genişliğindeki iki panelden oluşmaktadır. Sahnede, aslanların vahşi boğalarla savaşı tasvir edilmiştir. Bu iki panelin her biri diğerinin tam tersi yönde uzanan on iki yapraklı bir rozetin etrafında iki yarıya ayrılan bir frizden oluşmaktadır. Bu nedenle her ikisinin birbirini tamamlayan 2,20 m uzunluğunda tek bir panelden oluştuğu ve aynı mobilyanın aksamı olduğu söylenebilir¹⁹⁸

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3.28,s.142-143. Mallowan,1966b: fig. 416-417, s.513. Mallowan, Hermann,1974:pl. CV-CVII.<https://www.metmuseum.org>.

¹⁹⁷ Mallowan, 1966a: s.211.

¹⁹⁸Mallowan, 1966b: s.513.

Resim No: 48

Konu: Ağaç Desenli Taht Arkalıklığı

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu Mekân

Dönem: M.Ö 8-7.yy

Tanım: Oyma fildişi şeritleri ile çerçevelenmiş üç dikey panelden ve kavisli merkezi bölümü destekleyen iki yan direkt olarak oluşan koltuk arkılığı veya yatak başı. Bu merkezi panel, orijinal olarak metal ile birleştirilebilen yarım silindirik korkuluk üzerine yerleştirilmiştir. Üç dikey panel içinde palmet ağacı görülür, her bir panelde aşağı kıvrılmış dört volüt ve yukarı kıvrılmış iki volüt vardır. Yivli parşömenler ince tellere bölünmüştür. Panellerin kenar boşlukları yıldızlarla süslenerek sınırlandırılmıştır¹⁹⁹.

Bu parçanın görünümü Odyssey'deki Penelope sandalyesinin tanımına uymaktadır²⁰⁰:

“...ve oturmayacağı ateşin yanında, eski Ikmalos'un ustalarından yaptığı fildişi ve gümüş spiraller ile kakma yapan bir sandalye yerleştirdiler ve altında sandalyenin bir parçası olan bir tabure ve üzerine büyük bir örtü vardı”.

Ikmalos ismi Fenikeli bir isimdir ve muhtemelen bu fildişi Fenike ustası tarafından yapılmış olabilir

Kaynak: Benzel, Graff, Rakic, Watts,2010: fig.22,s.45. Mallowan,1966b: fig. 415, s.510.Mallowan, Hermann,1974:pl. XCVIII-XCIX, s.110.<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 49

Konu: Lotus Tutan Savaşçı Taht Arkalığı Panel.

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

¹⁹⁹ Mallowan, Hermann, 1974: s.110.

²⁰⁰ Mallowan, Herman, a.g.e., s.110.

Tanım: Eser Suriye stilinde yapılmıştır. Büyük bir burnu ve gözleri olan figürün, küçük bir ağzı ve çenesi ile oval bir yüzü vardır. Uzun dalgalı lotus bitkisini tutmaktadır. Üstünde bir güneş kursu vardır. Sahnenin altında yatar pozisyonda bir aslan vardır. Suriyeli fildişi örneklerinin bir özelliği olarak tüm yüzeyi dolduran figürler görülmektedir²⁰¹.

Fort Salmanasser SW 7'de ele geçen önemli bir grup olan Lotus tutan savaşçı konulu örnekler üzerindeki figürlerde ufak değişiklikler dışında kompozisyon ve stilistik açıdan benzerdir. Genellikle oturan veya ayakta duran ve lotus bitkisini kavrayan figürler görülür. Anatomik özellikleri, saç stilleri ve elbiseleri bakımından da Suriye fildişi işçiliğinin özelliklerini yansıtır. Ayrıca sahninin üst kısmında kanatlı bir güneş kursu bulunur. Benzer örnekleri Resim 50'de incelenebilir.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3.29,s.143.Winter,1976a:fig.2, s.25.

Pittman,1980:fig.28, s.39. Graff,2010:fig.20, s.17. <https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 50

Konu: Lotus Tutan Savaşçı Taht Arkalığı Panel

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu Mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Suriye fildişi işçiliği. Resim 49'nin benzeridir ancak sahninin altında burada sfenks vardır.

Kaynak: Mallowan,1966b: fig. 392, s.510. Winter,1976a:fig.14,s.33.

²⁰¹Pittman, 1980: s.39.

Resim No: 51

Konu: Güneş Kurslu Ortada İki Savaşçı ve Altta Yatan Bir Aslan ile Volütlü Palmetli Fildişi Levha

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser,

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Diğer örnekler ile aynı seride yer alan bu levhada bir iki savaşçı vardır. Ana bölümde arka arkaya iki başlıklı savaşçı tasvir edilmiştir, bir kol vücudun yanına uzatılır, diğeri bileğin üstünden geçer ve eller sıkıca kavranır. Bir ittifak veya kardeşlik yemini tutumu içerisinde olan figürlerin tam yüz yüze gösterilmesinin zorluğu bu gerçekçi olmayan duruşla aşılmıştır. Bu iki yabancı prens arasındaki anlaşmayı temsil etmiş olabilir. Üst kısmında güneş kursu olan bu sahnenin alt kısmında oturan bir aslan ve en altta da volütlü palmet figürü vardır²⁰².

Kaynak: Barnet,1975:pl. CXLV, s.232. Mallowan,1966b: fig. 394, s.498.

Mallowan, Herrmann,1974:pl. L, s.88. Winter,1976a:fig.24, s.40.

Resim No: 52

Konu: Lotus Tutan Savaşçı Taht Arkalığı Panel.

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu Mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Suriye fildişi işçiliği. Resim 49'nin benzeridir.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3.30,s.143.Mallowan, Herrmann,1974:pl. XVIII/8, s.74.<https://www.metmuseum.org>.

²⁰² Mallowan,1966b, s.498.

Resim No: 53

Konu: Lotus tutan savaşçı taht arkalığı panel

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Resim 49'nin benzeridir.

Kaynak: Mallowan, Herrmann,1974:pl. XVII/7, s.74.<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 54-57

Konu: Kanatlı güneş diski üzerinde duran kısa tunik giymiş erkekler ile kadınlar

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Altı dikdörtgen panelden oluşan bir set. İlk panelde (Resim 55) sağa bakan sakallı bir erkek kısa tunik giymiş ve eteğin saçaklı kenarı ve etek ucu boncuk sıralarıyla süslenmiştir. Beli saran geniş kemere dizin altına ulaşan çift püskül bağlıdır. Saçlar kalın ve omuzlara uzanır, sakal kütleli, sık ve dört köşelidir. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve el omuz hizasında kavisli durmaktadır, sol el çıplak ayaklarının arasından yükselen palmet ağacının gövdesini kavramaktadır. Figür merkezi bir rozet içeren tüylü kanatlı bir diskin üzerinde durmaktadır; disk üst ve alt tarafından tüylerle süslenmiştir. Ayrıca tüyler volütle sonlanmaktadır. İkinci panel (Resim 56), ilk panelin benzeridir ancak palmetlerdeki yaprak sayısı fazladır²⁰³.

Üçüncü panelde (Resim 57) sola bakan kadın, etek üstü uzun bir elbise giymektedir, dirsek boyu kollu elbise üst kenarı, etek ucu, kol uçları ve omuzlar bir sıra nokta ile gösterilmiştir. Özenli bir çift kuşak bel çevresinde gevşek bir şekilde düğümlenir; ilmekli uçlar ve ağır bir püskül sarmaktadır. Kadının üzerinde

²⁰³ Mallowan, Hermann, 1974: s.99.

mücevherler, ayak bileklerinde halhal ve kolunda bilezikle betimlenmiştir. Saçlar kısa bukleler halinde yapılmıştır. Sağ elinde yassı başlı kısa bir asa vardır. Sol el, sadece tek bir çiçek taşıyan palmet ağacının gövdesini kavrar. Kadın figürü de diğer figürler gibi çıplak ayakla kanatlı bir diskin üzerinde durmaktadır. Dördüncü panel (Resim 56) üçüncü panelin benzeridir. Ancak zambak daha çok yaprak taşır ve palmet ayaklarının arasından değil ayak parmak ucundan yükselmektedir. Panel 5 (Resim 57), palmetlerin yaprak sayısı hariç, panel 1'e benzerdir. Panel 6 (Resim 57) ise orijinal panelden sadece alttaki kanatlı güneş kursu sağlam kalmıştır. Diğer panellerin benzeridir²⁰⁴.

Bu paneller genel olarak Suriye fildişi işçiliğini yansıtmaktadır. Burada sanatçı güneş diskini alışılmadık bir şekilde alt kısma ayakların altına yerleştirmiştir. Vücudun önüne karnından sarkan V şeklinde bir püsküllü kısa bir etek, M. Ö. 9.yüzyılın sonunda ortaya çıkan bir moda olan ve Zincirli'deki Kuzey Suriye savaşçıları tarafından giyilenlerin özel olarak ince dokuma ile detaylandırılmış örneğidir. Diğer yandan kadınların elbisesi eşsizdir. Kadınların alnındaki bukleler arkasında tek bir bükülmüş saç örgüsü ve kulağın önünde asılı olan ve kulağın arkasında üç bukleden oluşan sıra dışı saç stili Resim 58'deki kanatlı kadın figürleri ile aynıdır²⁰⁵.

Kaynak: Mallowan, Hermann,1974:pl. LXXVI-LXXIX, s.99.

Mallowan,1966b: fig. 395-397, s.498-500.

Resim No: 58

Konu: Erkek ve Dişi Kanatlı Karışık Varlıklar Palmetlerin Meyvelerini Tutuyor.

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 7no'lu mekân

Dönem: M.Ö 9-8.yy

Tanım: Dört panelden oluşan bu levha diğerlerinden farklı ayrıntılar içermektedir. Normal elbise giyen kanatlı bir çift savaşçı betimlenmiştir. Bunlar muhtemelen savaşın

²⁰⁴ Mallowan, Hermann, a.g.e., s.99.

²⁰⁵ Mallowan, a.g.e., s.498-500.

genç ruhları, periler olmalıdır. Diğer iki figür, altta noktalı saçaklı kenarları olan uzun elbiseli ve dört kanatlı kadın figürlerdir. Kıyafetleri belinde ince eğrilmiş özenle düğümlenmiştir her bir elinde palmet dalı taşırlar; her bileğinde üç bilezik görülmektedir. Saç stili çok ayrıntılıdır alnına bukleler omuzlara saçlar dökülür ve saçlar için bağ gibi görünen uzun bukleler kulakların önünde asılı duruyor. Kanatların işlenmesi dikkat çekicidir, çünkü alt çiftin üst kenarı, sırtını tasvir edecek gibi katlanır²⁰⁶.

Kaynak: Mallowan, 1966b:fig.384,s.488. Winter,1976a:fig.4,s28.

Mallowan, Herrmann,1974: pl.XII-XIII,s.73.<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 59

Konu: *Apallaku*Öldüren Bir Figür

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, SW 37no'lu mekân

Dönem: M.Ö 9-8.yy

Tanım: Çivi delikli panel. Düz bir çerçeve içine sağa doğru ilerleyen erkek figürü, *Apallaku* yakalar ve başını döndürüp bir mızrağı griffonun boğazına saplar. Sol ayağı ile griffonun boynuna basar. Mısırlı çifte tacın taşralı versiyonunu giymektedir, Yukarı Mısır tacı üzerinde zikzak motifi ve Aşağı Mısır tacıyla kalın bir kıvrım formunda öne uzanır. Saçı bukleler halinde düzenlenmiştir. Kısa kollu ve kısa etekli bir pileli tunik giyer. Bu giysinin kenarları ve uçları boncukludur ve eteğin kenarı saçaklıdır. Belin etrafındaki kemer sağ kenardan kıvrılır. Kılıcın kabzası yarım ay şeklindedir. Griffon uçarken yakalanmıştır bu nedenle arka kısmı havada kalmıştır. Kanatları kahramanı çevreler. Taktığı yakalık ve önlüğün alt kenarı işlenmiştir²⁰⁷.

Bu tema başka yerlere de geçmiştir, hem Olympia tapınağında bulunan Suriyeli bronz bir kabın üzerinde hem de Kıbrıs'tan Fenike'nin yaldızlı gümüş kâselerinde

²⁰⁶Mallowan,1966b: s.488.

²⁰⁷ Herrman, 1986: s.114.

görülmektedir. Bunların üzerindeki griffonlar kalın boyunları, yırtıcı kuş başları ve bukleleri ile Ege ve Doğu Akdeniz'in Geç Tunç Çağı imgelerinden kaynaklanmaktadır²⁰⁸.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3.37,s.147.Graff,2010:fig.18, s.17.

Herrmann,1986: pl.71/316,s.114-115.Mallowan,1966:fig.559,s.588.

<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 60

Konu: Sfenks

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, NW 21no'lu mekân

Dönem: M.Ö 9-8.yy

Tanım: İnce işçilikli olan veajur tekniğiyle yüksek kabartma biçiminde oyulmuş insan başlı kanatlı bir sfenks figürünün betimlendiği panel. Mısır tarzı uzun bukleli bir peruk ve kolye takıyor; bukleler kulağın arkasından omuzlara iniyor ve uraei²⁰⁹ ile çevrili güneş diski ile taçlandırılıyor. Ön kısmında püsküllü 'Fenike' önlüğü dikey köşeli zikzak motifi ve boncuk dizisi ile süslenmiştir; güneş diskiyle taçlandırılmış bir başka uraei, eteğin bir kenarı boyunca asılı gövdeye tutturulmuştur²¹⁰.

Kanatlı, insan başlı sfenks hareket halinde, başı ise cepheden gösterilmiştir. Kıvrımlı kanatlar pullarla süslenmiştir. Gözbebeği delinmiştir²¹¹.

²⁰⁸Aruz ve diğ.,2014: s.147.

²⁰⁹Eski Mısır tanrıları ve egemenlerin başlıkları üzerine giyilen kutsal bir yılanın yüce güç amblemi olarak gösterilmesi.

²¹⁰ Mallowan, 1966b: s.528.

²¹¹ Herrmann, 1992: s.118-119.

İnce oyulmuş, kanatlı, insan başlı, gövdeli, tam yüzlü sfenks, Sargondönemi sanat ürünlerinin karakteristiğinde yapılmıştır²¹². Bu panelde Suriye stili etkileri yanında Mısır ve Fenike stilistik özellikleri ile de dikkat çekmektedir.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3.32,s.145.Mallowan,1966b: fig. 442, s.528.

Herrmann,1992:pl.85/406, s.118-119.<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 61

Konu: Sakallı Bir Sfenks Başı ve Ön Kısmı

Yeri: Nimrud, Fort Salmanasser, T10no'lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy ikinci yarısı

Tanım: Çeşitli stillerin bir karışımını temsil ettiği için istisnai bir durumdur. Alnın üzerinde bukleler hainde sonlanan saçlar Suriyeli'dir. Geniş yaka ve önlük Fenikeli'dir. Sakal Assurlu'dur ve başın özellikleri Assur Lamassu figürünü andırmaktadır. Kaşlar ve gözler enkrustedir²¹³.

Kaynak: Mallowan,1966b: fig. 538, s.498.

Resim No: 62

Konu: Koç ya da Kartal Başlı Kanatlı Sfenks

Yeri: Nimrud- Fort Salmanasser SW 37no'lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: İnce bir panel üzerinde alçak kabartma ile oyulmuştur. Üstte ve altta üçlü çerçeve bulunur. Kanatlı, koç ya da kartal başlı sfenks sola doğru hareket halindedir.

²¹² Mallowan, 1966b., s.528.

²¹³ Mallowan,1966b:s.498.

Panelin sol kısmı kırılmıştır, sağ tarafın bir kısmı ve birçok kenar parçası eksiktir. Üzerinde Yukarı Mısır'ın tacı olan merkezi bir güneş diski ile taçlandırılmış bölümlü boynuzları ve uraei'den oluşan karma bir taç giymiştir, alışılmadık biçimde bir çift uraei ile kuşatılmış, bir başka tüy çifti de güneş diskinin tepesinde görülür. Sfenks 'nemes' (başa giyilen giysi) usekh yakası ve dikey çizgilerle ve ince zikzaklarla süslenmiş önlüğü ve sol ön ayağına bitişik uzun pileli püskülü kıyafet giyer. Etrafında üç kabartma bant ve ayrıca kesik köşeli çift zikzaklar sırtın üstünden geçerek üç püskül arka kısma asılmıştır. Bu bezersiz parça son derece ince oyulmuş ve taç şekli, önlük, püskülü, arka kısımdaki püsküller de dâhil olmak üzere birçok sıra dışı özellik içerir²¹⁴.

İnsan başlı sfenksler, koç ya da kartal başlı kedigiller firavunun geleneksel sembolleri, Nimrud fildişi koleksiyonlarında sık görülen imgelerdir. Bu tasvir de Mısır kültürünün özelliklerini taşımaktadır²¹⁵.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3,33,s.145-146. Herrmann,1986:pl.149/622, s.151.

<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 63

Konu: Yere düşen Asyalıları Ezen İki Kanatlı Sfenks

Yeri: Nimrud- Fort Salmanasser SW 37no'lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: İki kanatlı, kartal başlı sfenks sağa doğru arka arkaya ilerliyor ve iki sakallı erkek figürü üzerine basıyor. Sfenksler, Nemes ve Usekh yaka üzerine güneş diski ile taçlandırılmıştır. Sfenkslerin kaldırılan ön ayakları erkeklerin başlarına dayanır, diğer ayakları erkelerin karnında ve ayaklarının birinde durmaktadır. Düşmüş erkek figürlerigarip bir pozisyonda; sol bacakları dizden bükülmüş sağ bacakları yarı açık ileri uzatılmış, sağ kolları uzatılmış, eli dizinin üstünde, sol koluna dayanıyor ve başı arkaya

²¹⁴ Herrmann, 1986: s.151.

²¹⁵ Aruz ve diğ., 2014: s.145.

çevrilmiş halde, ileri bakmaktadır. Uzun saçları bantlarla bağlanmış ve kulakları tarafında biri düz diğeri kıvrılmış iki bukle halinde biter, sakalları uzun ve düzdür. Çizgili veya kıvrımlı kumaştan kollu, ayak bileği uzunluğunda giysiler giyerler²¹⁶. Sfenksin fiziki özellikleri, bacaklarının ince ve zarif olması, yukarı doğru kalkık uzun kanatlar, Mısır stilinde giyimli olması Fenike stilini yansıtır.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3,34.s.146.Herrmann,1986:pl.160/656, s.156.

Mallowan,1966b:fig.521, s.570.<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 64

Konu: Penceredeki Kadın

Yeri: Nimrud- Fort SalmanasserS10no’lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: ‘Penceredeki Kadın’ serisinden bir örnek olan bu parça Fenike stilinde ajur tekniğiyle yapılmış vekısmen yanmıştır²¹⁷. Pencere kenarından bakan figür alnına lotus tomurcuğu ile bir bant takmış, saç bukleleri kulakları kapatmıştır. Gözbebeği delinmiş muhtemelen enkrustedir²¹⁸.Pencere çerçevesinin sağ tarafının sadece bir kısmı, dört girinti, korkuluğu destekleyen volütlü sütunların ikisi sağlam kalmıştır²¹⁹.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3,31,s.144-145.Mallowan,1966b: fig.555,s.584-587.

Herrmann,1992:Pl.18/103, s.64.<https://www.metmuseum.org>.

²¹⁶ Herrmann, 1986: s.156.

²¹⁷ Aruz ve diğ., 2014: s.144.

²¹⁸ Mallowan, 1966b: s.584.

²¹⁹ Herrmann, 1992: s.64.

Resim No: 65**Konu:** Penceredeki Kadın**Yeri:** Nimrud- Kuzeypbatı Sarayı V&W no'lu mekân**Dönem:** M.Ö 8.yy

Tanım: Zıvanalı panel, üstte iki zıvana, altta parçalanmış merkezi zıvana ile fildişinin dikey bir bölümünden oyulmuştur. Sol, alt ve üst kısımda parçalar eksiktir. Diğer kısımlarda çatlamlar da görülür. Pencere, yanlarda üç geniş çerçeveden, bir dar ve iki geniş çerçeveden ve altta dar tek bir çerçeveden oluşur. Pencere kenarı, ayrıntılı palmet başlıkları olan dört volütlü sütunla desteklenir. Kadının yüzü tam gösterilmiştir. Pencere pervazına ulaşan Mısır tarzı bir peruk takmaktadır. Yüzü yuvarlak ve narin bir şekilde modellenmiştir. Kaşlar kazılmış, gözler işaretlenmiş ana hatları belirlenmiş ve gözbebekleri delinmiştir. Kulaklar belirgin, büyük ve oval, burun gözler arasında dar, ince modellenmiş ağızına doğru genişletilmiştir. Çene yuvarlaktır. Bir elbisenin boncuklu uçları ya da boncuklu bir kolye çenenin altında yer alır²²⁰.

Penceredeki Kadın levhaları çok geniş bir alanda bulunmuş ve çeşitli Levanten tarzlarında biçimlendirilmiş, saç stilleri ve süslemelerinin detaylarında ve bunları üretmek için kullanılan tekniklerde değişiklik yapılmıştır²²¹.

Kaynak: Hermann, Laidlaw, Coffey,2009: pl. H&18/110, s.153. Barnett,1975: pl. IV/C12,s.172.

Resim No: 66**Konu:** Lotuslu Zemin Üzerinde Sırt Sırta İki Griffon**Yeri:** Nimrud- Fort Salmanasser SW 37no'lu mekân**Dönem:** M.Ö 8.yy

²²⁰ Herman ve diğ., 2009: s.153.

²²¹ Aruz ve diğ., 2014: s.144.

Tanım: Klasik Fenike stili, oldukça içbükey ve sıra dışı biçimde yapılmış bir panel.Eserin ana kıvrımları, griffonların bukleleri, kanatları, çiçeklerin yaprakları, saplarının parçaları ve ağacın gövdesi kakma tekniği ile biçimlendirilmiştir. Panelin ön kısmı içbükey, arkası dışbükey ve pürüzsüzdür. Stilize edilmiş kıvrımlı dalların içinde arka arkaya yerleştirilen ağaç, bir çift kanatlı griffon, volütlerde büyüyen yapraklardan beslenmek için yükseltilmiş gagalar ile ilginç bir kompozisyon oluşturulmuştur. Üç pençenin üzerinde dururlar, dördüncü, iç ön ayak yükseltilir ve papirüs çiçeklerine dayanır. Griffonların etrafındaki ve arasındaki alan, çiçekli papirüs ile doldurulur. Volütlü palmet çiçekleri tabanda büyür ve papirüs çiçekleri volütlerden gelişmiştir. Üstte de, kanatların arasında aşağıya doğru kıvrılan küçük bir volütün kalıntıları görülür²²².

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3,42,s.150.Graff,2010:fig.17, s.17.

Crawford, ve diğ.,1966:fig.34, s.22. Winter,1976:fig.30, s.39.Herrman,1986:pl.236, s.234. Mallowan,1966b: fig.527, s.573. <https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 67

Konu: Lotuslu Zemin Üzerinde Sırt Sırta İki Griffon

Yeri: Nimrud- Kuzeypatı Sarayı X no'lu oda

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Zarif işçiliğiyle Klasik Fenike grubundan olan bu eser Resim 68'ün benzeridir.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3,43,s.150.Barnet,1975:pl. IX, s.181.

Herrmann ve diğ.,2009: pl.F-G/Pl.23, s.165

²²² Herrmann, 1986: s. 234.

Resim No: 68

Konu: Kutsal Ağaç Etrafında İki Firayonik Figür

Yeri: Nimrud- Fort Salmanasser SW 12no’lu mekân

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Ajur tekniğiyle yapılmış bir plakadır. Mısır kraliyet sembollerinden biri olan kutsal bir ağaç etrafında karşı karşıya iki firayonik figürün simetrik birleşimidir. Omuzların üzerine uzanan bukleler ile çift taç giyilmiştir. Boncuklu yaka ve uraei ile desenli önlükleri altında, pileli açık giysileri vardır. Sol ellerinde Fenike tipi ibrik bulunur. Sağ ellerinde Uraei’nin desteklediği güneş diskini taşıyan boynuzlu asayı tutmaktadırlar²²³.

Genel olarak baktığımızda bu fildişi plakada Mısır kraliyet unsurları Fenike işçiliği ile bütünleşmiştir.

Kaynak: Aruz ve diğ.,2014:fig.3,38,s.148.Winter,1976a:fig.15,s.33.

<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 69-70

Konu: “TheNimrud Mona Lisa”(Fildişi Kadın Başı)

Yeri: Nimrud- Kuzeybatı Sarayı NN no’lu Kuyu

Dönem: M.Ö 9.yy

Tanım: “Kuyunun Hanımı” veya “The Nimrud Mona Lisa” olarak adlandırılan fildişi kadın başı 16 cm yüksekliğinde eşsiz ve unik bir eserdir. Kuyuda bulunan bu fildişi

²²³ Aruz ve diğ., 2014: s.148.

kadın başı 2500 yıl boyunca çamurun içinde korunduğu için nerdeyse eksiksiz ele geçmiştir²²⁴.

Fildişinin doğal sıcak kahverengi tonları, kafayı çevreleyen koyu siyah saç tellerine karşı, yüzün yumuşak kıvrımları ile birleşerek olağanüstü bir yaşam izlenimi vermektedir²²⁵.

Yüz, gözler, pürüzsüz yanaklar ve yuvarlak çene ile güzel bir genç kadının yüzüdür. Kaşlar ve göz kapakları, büyük göz bebekleri siyah renkle vurgulanmıştır. Burun restore edilmiştir, dar bir köprüye sahiptir ve uca doğru genişler. Geniş ağız hafifçe ayrılmış ve gülümsemektedir. Kalın saçları ortada bölünmüş ve başın çevresinden ve kulakların üstünden geçen düz bir bant ile bağlanmıştır. Saç, kulakların önünde kalın bir düğüm ile bağlanmış ve bukleler yapılmıştır, saçların kalanı boynu çevreleyen ve kulakların arkasında bukleler halinde yapılmıştır. Etrafında ve altında başlangıçta fildişi çivilerle donatılmış, her birinde yalnızca birisinin kaldığı sekiz ve yedi dübel deliği ile delinmiştir²²⁶.

Pürüzsüz ve geniş kıvrımları ile yüz tamamen oryantal karakterdedir; kulak kesimi, gözlerin yerleştirilmesi, katmanlı buklelerle kabaran saçlar ve arkaik gülümseme ile ağzın kabarması Atina'da yaklaşık bir buçuk yüzyıl sonra akropol için oyulmuş arkaik bakirelerin atası olduğunu düşündürmektedir²²⁷.

Bu fildişi heykelde yüz güzelliği dikkat çekmektedir. Gözlerin, kaşların koyu bir malzeme ile kaplanarak vurgulanması Levanten fildişi kadın heykellerindeki idealize edilen kadın özelliklerini yansıtmaktadır. Kadın figürlerinde hem giysili hem de çıplak idealize edilmiş örnekler kişisel güzelliğin niteliklerini güçlendirmektedir²²⁸.

²²⁴ Hermann, Laidlaw, Coffey, 2009: s.216.

²²⁵ Mallowan, 1966a: s.128-129.

²²⁶ Hermann ve diğ., 2009:s.216.

²²⁷ Mallowan, a.g.e., s.131-132.

²²⁸ Gansell, 2013:s.392-412.

1949'dan 1959'a kadar Nimrud'ta kazılar yapan Mallowan'ın en önemli keşiflerinden biri "Mona Lisa" olarak bilinen en büyük fildişi kadın maskıdır. Bu keşif anını Agatha Christie şöyle yazmıştır²²⁹:

"Ve hepsinin en heyecan verici günüydü. Assur kuyusunu temizleyen işçilerden biri çılglık atarak içeri girdi; 'Kuyuda kadın bulduk. Kuyuda kadın var .' Ve bir çuval bezi parçasına büyük miktarda çamur getirdiler. Büyük bir lavaboda çamuru nazikçe yıkamaktan zevk aldım. Yavaş yavaş 2500 yıl boyunca çamurun koruduğu kafa ortaya çıktı. Orada şimdiye kadar bulunmuş en büyük fildişi baş vardı: yumuşak, soluk kahverengimsi bir renk, siyah saçlı, soluk renkli dudaklar, Akropolis'in bakirelerinden birinin esrarengiz gülümsemesi ile. Kuyunun Hanımı şimdiye kadar bulunabilecek en heyecan verici şeylerden biri, –The Mona Lisa- Irak Eski Eserler Direktörü onu bu isimle çağırıştır."

Genel olarak Nimrud'taki fildişiler büyük yankı uyandırmıştır. Öyle ki "The Illustrated London News" dergisi pek çok parçayı yayınlamıştır. "The Mona Lisa" 16 Ağustos 1952'de bu derginin kapak fotoğrafı olmuştur²³⁰.

Kaynak: Mallowan,1966a: fig.71, s.128-129.Oates,2001:fig.51,s.92.

McCall,2002:fig.9-h,s.70. Hermann,2008: fig.27-b, s.226. Hermann, Laidlaw, Coffey,2009: pl. U-103-104, s.216.

²²⁹ Hermann, 2002: s.226.

²³⁰ McCall, 2002: s.70.

Resim No: 71-72

Konu: “Çirkin Kız Kardeş” (Fildişi Kadın Başı)

Yeri: Nimrud- Kuzeypatı Sarayı NN no’lu Kuyu

Dönem: M.Ö 9.yy

Tanım: “Çirkin Kız kardeş”olarak bilinen bu fildişi kadın başı kabartma olarak oyulmuştur ve muhtemelen bir heykelinparçasıdır. Saçlar ortadan ikiye ayrılmış ve alnın üzerine düşürülerek ince paralel çizgiler halinde başın üzerine yerleştirilmiştir. Yüzü, yuvarlak yanakları ve sıkı bir çeneyle dikkatlice modellenmiştir ve ovaldir. Kaşlar derin çizilmiş, gözler kabarık ve kakmalı göz bebekleri ile ana hatları belirlenmiş büyük, belirgin ve ovaldir. Dudaklar incecik ve büzülmüştür. Boynun etrafın bir diskle kaplanmıştır. Dairesel kolye dört boncuk dizisinden oluşmaktadır²³¹.

Burun bakır bir mandallatutturulmuştur. Özellikle gözler ve ağız özellikleri yaşlı bir kadın izlenimi vermektedir ve M. Ö. 9.yy Kuzey Suriye’deki Tell Halaf heykelleriyle karşılaştırılabilir²³². “Nimrud Mona Lisa”nın aksine saç daha basit şekillendirilmiş, kafanın arkası düzdür ve alet izleri açıkça görülebilecek şekilde kaba bırakılmıştır. Yüz hatları da Nimrud Mona Lisa’nın zıttıdır. Derin oluklu kaşlarda ve göz bebeklerinde değerli taşlarla süslenmiş olduğu varsayılabilir. Aynı şekilde boynundaki kolye de altınla bezenmiş ancak daha sonra soyulmuştur²³³.

Kaynak: Mallowan,1966a: fig.73, s.132-133.Hermann, Laidlaw, Coffey,2009: pl. T-108-109, s.216.Graff,2010:fig.24, s.19. Oates,2001:fig.50,s.92.

McCall,2002:fig.9-i,s.70.<https://www.metmuseum.org>.

²³¹ Hermann ve diğ., 2009: s.2016.

²³² Cholidis, 2014:fig.38-39.

²³³ Mallowan, 1966a: s.132-133.

Resim No: 73-74**Konu:** Aslanın Saldırısına Uğrayan Bir Genç Figürlü Levha**Yeri:** Nimrud- Kuzeybatı Sarayı NN no'lu Kuyu**Dönem:** M.Ö 9-8.yy

Tanım: Sade, acımasız görüntüleri ve görkemli renkli iç mimarisi ve dekorasyonu ile bu plak, antik dünyanın sağlam kalmış fildişi oymacılığının en güzel örneklerinden biridir. İkiz olan bu plaklardan biri British Museum'da diğeri Irak Müzesi'ndedir. Ancak 2003 yılında Irak Müzesi'nden yağmalanmıştır. Kuzeybatı sarayındaki bir kuyudan ele geçen bu eserlerin sağlam bir şekilde korunmasını kuyunun dibindeki çamur sağlamıştır. Muhtemelen lüks bir mobilyanın parçasıydılar ancak tam olarak işlevleri bilinmemektedir. Üst kısımda iki kare zıvana deliği ve Batı Semitik alfabesinden bir harf, muhtemelen montajcının işareti bulunuyor. Tabanda iki dikdörtgen delik ve bir başka kesik "alef" işareti vardır. Güçlü Mısırlaştırıcı stilleri ve muhtemelen Nubia üzerindeki kraliyet gücünü ve otoritesini ifade eden Mısır ikonografisine dayanan görüntüler ele alındığında plaklar büyük olasılıkla bir Fenike ustası tarafından oyulmuştu²³⁴.

Dişi aslanın saldırdığı genç, saç modeliyle genellikle Nubialı olarak tanımlanır. Dişi aslanın alnında bir lapis lazuli kakma diskisi vardır. Dişi aslan sol ön ayağı gencin omzunda hayvandan çok insan gibi sarılır durumdadır. Aslan gencin boğazından yakalamıştır. Kurban dizlerinin üzerine çökmüş uzanmış, kolları arkasında elleri ile kendini desteklemektedir. Omzunda bir kolçak ve bileğindeki bilezikler kakmadır. Saçı altın kaplama fildişi mandallarıyla gösterilmiş ve halen altın varakları korunan kısa bir etek giymiştir. Sahnenin arka planında altın varakla kaplı ve zengin lapis lazuli ve carnelianlarla (akik) kaplanmış lotus ve papirüs çiçeklerinin yığını vardır. Altın yaprak ilk önce kabartılmış yüzeyleri kaplamak için uygulanmış, böylece bir harç tabakası ile

²³⁴ Aruz ve diğ., 2014: s.151

yerine sabitlenmiş yarı değerli taşlar altın pırıltılarında gömülü görünmesi sağlanmıştır²³⁵.

Cloisonne (emaye) işinin yaygın kullanımı en süslü Fenike fildişlerinin ayırt edici özelliğidir, ancak iki dişi aslan plağı belki de bilinen tüm örneklerin en etkileyici olanıdır. İkonografi iyi anlaşılamamıştır. Afrikalı bir kurbanı yakalayan bir aslan görüntüsü Mısır kökenlidir ve Yeni Krallık sanatında firavunun düşmanları üzerindeki zaferini temsil eder. Fakat Fenike zanaatkârları tarafından uyarlanması ve bir Assur kralliyet başkentinde bulunması, sahnenin nasıl yorumlanması konusunda ek bir karmaşıklık ortaya koymaktadır²³⁶.

Kaynak: Hermann,2004:fig.1, s.27. Aruz ve diğ.,2014:fig.3.45,pl.50, s.151.

Mallowan,1966a:fig.81,83,s.139-144. Bahrani,2017:fig. 11.5,s.256-257.

Oates,2001:pl.12a.

Resim No: 75

Konu: Lotus Üzerinde Oturmuş Çocuk Horus

Yeri: Nimrud- Fort Salmanasser E Koridoru

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Oldukça iç bükey alışılmadık şekilli bir paneldir, orijinal kenarı korunmamıştır. Bir lotus üzerinde çömelmiş bir çocuk tasvir edilmiştir. Sağa çömelmiş çocuk, sol kolunu bükmüş elini ağzında tutmuş, sağ kolunu bükmüş, göğsündeki el sağ omzunun üzerinden bir sap tutar. Tacı çok az korunmuştur, bir çift boynuzdan oluşan bir tacın tabanı ve kıvrımlık kısmı korunmuştur. Çocuğun çocukluk zülfü ve usekh yakası vardır. Çocuğun çömeldiği zemin volütlerden büyüyen lotus çiçekleri görülür. Ayrıca çocuğun etrafında korunmayan çerçevede çiçek izleri vardır. Bu da çocuğun bir çiçek tarlasında

²³⁵ Aruz ve diğ., 2014: s.151

²³⁶ Aruz ve diğ., 2014: s.152

olduğunu düşündürür²³⁷. Bu plakanın teması Mısır etkili Fenike fildişi işçiliğinin ürünüdür.

Kaynak: Mallowan, 1966b: fig.528, s.574-575. Aruz ve diğ.,2014:fig.3.61,s.177.

<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 76

Konu: Çıplak Tanrıçalı At Alınlığı

Yeri: Nimrud-Fort Salmanasser SW 37 no'lu mekân

Dönem: M.Ö 9-8.yy

Tanım: Atların alına takılan bu plakalar atların süslenmesinde kullanılmıştır. Yüksek kabartma olarak oyulmuş panelde çıplak bir tanrıça lotus üzerinde durmaktadır. Her iki elinde, arka bacağından aslan ve lotus tutan tanrıçanın üstünde Mısır tarzı uraei çifti ile geniş yayılan bir disk bulunur. Ayak bileklerinde Mısır tarzı bilezik takmış şekilde betimlenmiştir. Üstte bir sıra montaj deliği vardır.

Kaynak: Mallowan,1966b, fig. 458, s.530. Bahrani,2017:fig. 11.6, s.256.

<https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 77

Konu: Kanatlı Sfenksli At Alınlığı

Yeri: Nimrud-Kuzeybatı Sarayı NN no'lu Kuyu

Dönem: M.Ö 9-8.yy

²³⁷ Herrmann, 1992: s.63.

Tanım: Orta ile yüksek kabartma olarak biçimlendirilmiştir. Düz ve oval bir formu vardır. İnsan başlı sfenks sola doğru bakar, kanatları vücudunun her iki yanında yayılmış yüksek kabartma olarak yapılmıştır. Sfenks, Mısır firavun baş giysisi, sarkık damlacıklı bir yakalık ve uçları süslü Fenike önlüğü ile gösterilmiştir. Başının üstünde destekleyici bir uraeus bulunan güneş diski ve önlüğüne asılı bir uraeus vardır. Önlüğe asılı olan uraeus da güneş diski ile taçlandırılmıştır. Plakanın sap kısmında bir papirüs çiçeği ve bir çift devekuşu tüyü vardır. Kabartmanın üzerinde hiyeroglif yazısı ‘Jejanen’ veya ‘Janen’ ismi vardır²³⁸.

Kaynak: Orchard,1967: pl. XXII/116,s.21-22. Mallowan,1966a, fig.67, s.126-127.

Hermann, Laidlaw, Coffey,2009: pl.112/359, s.220-21. <https://www.metmuseum.org>.

Resim No: 78-94

Konu: İşlemeli Süslü Kapaklı Kozmetik Kutusu

Yeri: Kuzeybatı Sarayı- AJ no’lu Kuyu

Dönem: M.Ö 8.yy

Tanım: Nispeten tamamlanmış birkaç parçadan restore edilmiş kapaklı oval bir kozmetik kutusu, muhtemelen tek bir fildişi levhadan kesilerek yapılmıştır. Altın kaplama çerçevenin bazı kısımları ve biçimler sağlam kalmıştır. Stilize ağacın kanatları ve bölümleri işlem görmüştür, bölümlerde dübel delikleri büyük boyutludur ve kahverengi macun izleri vardır. Toplam yükseklik 9,7 cm²³⁹.

Oval kapak kutunun gövdesi ile aynı şekildedir ve arka paneldeki figürün üst tarafına sabitlenmiş geniş bir dübel etrafında döner. Kapak merkezi bir dikdörtgen yuvalı olan merkezi bir ovalden oluşturulmuştur ve bir zikzak çerçeve ile belirtilmiştir. Bölümler kenarları rozetlerden oluşan oval bir bant ve iç kısımlarda dairesel deliklerden oluşan bir dış çerçeve içine yerleştirilmiştir. Kapağın tüm kenarı süslü bir bant ile dekore

²³⁸ Orchard, 1967:s.21-22.

²³⁹Herrmann ve diğ.,2009, s.184-186.

edilmiştir. Üst kısmında rozet bant boyunca sabitlenmiş dört buzağı arka arkaya kapağa tutturulmuştur. Kasları tipik olarak alev ve yaprak motiflidir. Buzağı figürleri bacakları kapalı şekilde uzanmışlar, başları arkalarından çevrilir ve önayakları üzerine dayanırlar. Hayvan figürlerinin kuyrukları arka bacaklarına sarılıdır ve uçları sırtlarına dayanır. Yüzlerinde çapraz işaretler, uzun kulaklar ve kısa boynuzları vardır, boyun kasları belirgindir. Omuzlarda kıvrımlı çizgiler, sırtları boyunca girintili dikey çizgiler, kaburgalar dört çizgi ve kalça kısmında alev işaretleri vardır. Altın kaplama bir buzağının boynuzlarında sağlam kalmıştır²⁴⁰.

Yanları üç sahnelidir; bir ziyafet sahnesi, bir sunum sahnesi ve arkada düz bir panelde bir tanrıça ile dekore edilmiştir. Üstte ve altta süslü bant ile çerçeve yapılmış, tanrıça dikey yapraklı çerçeveler içine alınmıştır. 0.3-0,4 cm olan birçok dübel deliği kutunun yanlarında görülür, bunların altısı üst süsleme bandının etrafına eşit aralıklarla ve dokuz tane daha 2 cm tabanın üstünde, ikisi de tanrıça figürünün dikey çerçevelerinde yerleştirilmiştir. Bunlar muhtemelen kutunun içinde bölümleri tutmak için yapılmıştır. Arka panellerin üzerinde restore edilmiş bir dübel menteşe görevi görmüştür²⁴¹.

Ziyafet sahnesinde kral bir sfenks tahtı üzerinde sağda oturmuştur. Her iki kolu bükülmüş, sağ elinde yivli bir bardak tutar, sol elinde canlı bir lotus çiçeği vardır. Arkasında sivri bir uç oluşturan omzunda kaba bir bukleli düz saçlar üzerine şapka takmıştır. Büyük bir gözü, sivri bir burnu, küçük bir ağzı ve çenesi vardır. Giysisi kısa kolludur, boncuklu kenarları ve uçları ile ayak bileğine kadar uzanan bir eteği vardır. Altın kaplama boyun ve üst gövde üzerinde sağlam kalmıştır buna rağmen, genel olarak elmaslı tasarımı ile süslenmiştir. Ayaklar çıplaktır ve Fenike biçimli volütlü destekleri olan bir tabure üzerinde durmaktadır. Taht Megiddo'da görülen Fenike sfenks tahtının bir versiyonudur. Tahtın yanı, sağa doğru ilerleyen insan başlı bir sfenksden oluşur, yukarı doğru kıvrık kanatları kol dayanağını oluşturur. Koltuk arkalıklığı düz olup üst kısmı eğimlidir. Sfenksin sivri burnu, küçük çenesi ve tek bir bukleden oluşan düz saçları vardır. Kanatların alt kısmında çapraz çizikler vardır üst kısmında büyük çizgi bölümleri vardır. Tipik alev ve yaprak motifli kas sistemi belirgindir. Sırt boyunca girintili çizgiler, kaburgalarda dikey çizgiler ve kanatta alev işareti görülür. Kuyruk

²⁴⁰Herrmann ve diğ.,2009, s.184-186

²⁴¹Herrmann ve diğ.,2009, s.184-186

tahtın sırtlığının arkasına doğru kıvrılır. Masa, ‘S’ şekilli ayakları ve aslan gibi pençeleri ile tipik bir Fenike sehпасıdır ve bir platform üzerine yerleştirilmiştir. Masanın kenarı boncuk dizisi ile süslenmiş, ayaklar dikey bir desteği olan bir enine bağlantı çubuğu ile birleştirilmiştir. Masanın üzerinde bir meyvelik, belki bir ekmek ve yumurtanın olduğu volütlü desteklerin üzerine yerleştirilmiş bir stand vardır, diğer yiyecekler ve kafasını çevirmiş bir kuş bulunur²⁴².

Bir görevli masaya sağdan yaklaşır, sağ kolunda uzun kuyruklu bir sineklik tutarak kaldırmıştır, sol kolunu uzun oluk ağızlı kavisli ve açık kuplu bir şarap süzgeci tutarak alçaltmıştır. Görevlinin saçları kısa ve dalgalı olup bir bantla bağlıdır. İri badem gözleri, sivri burunu ve küçük bir ağız ve çenesi vardır. Kısa kollu kenarları çocuk süslemeli ayak bileğine kadar inen bir elbise giymektedir. Tahttaki figüre benzer bir süslemesi vardır. Hem saç hem giysi hem de şarap süzgeci altın kaplama ile kaplanmıştır.

Ziyafet sahnesi sunu sahnesinden aşağı doğru kıvrımlı volütlü stilize bir ağaç vardır ancak iyi korunmamıştır. Sunu sahnesinin merkezinde dört kanatlı bir tanrıça vardır, vücudu sağa dönüktür ancak bir kısmı tahrip olmuştur. Kolları bükülmüş ve ikiz dallı bir filiz tutar. Saçları düz ve kulaklarının arkasına bağlı omuzlarında iki ağır ‘Hathor’ buklede düşmektedir. Gözler badem şeklinde, ağız ve çene küçüktür. Çok sayıda telden oluşan bir yaka takmıştır. Belinde kemeri olan uzun pileli bir elbise giymiş, elbisenin uçları ve kenarları boncuk dizileri ile süslenmiştir. Ayaklar çıplaktır. İki bukle omuzlarının üzerindeki kanatları süslemektedir. Kantlar büyük çizgi bölümlerinden oluşur, renkli dolgu parçaları kısmen kalmıştır. Saçın bir kısmı, elbisenin çoğu, bazı kanat bölümleri ve bitkinin kısımları altın ile kaplanmıştır. Tanrıça, görevlileri olan bir çift uzun masa ile çevrilidir. Masalar dikdörtgen tabla, torus pervazlar ve oluklu kenarlara sahiptir. Masalarda, yayvan kapların içinde alev benzeri konik nesneler yükselmektedir. Görevliler sağ kollarını kaldırır ve sol kollarını indirir durumdadır. İki görevlinin kolları tahrip olmasına rağmen sağdaki figürde kolların pozisyonları görülebilmektedir. Sağlam kalan figürün sol elinde kulplu bir sürahi tuttuğu

²⁴²Herrmann ve diğ ., 2009, s.184-186

görülür. Bu iki görevlin saç stilleri ve fiziksel özellikleri ziyafet sahnesindeki figürlere benzemektedir²⁴³.

Kralın görevlisinin ardından, stilize edilmiş bir ağaca doğru boğayla giden bir figür betimlenmiştir. Figür boğanın arkasında durur, boynuzu sağ eliyle tutarken, sol eliyle de hayvanı arkadan desteklemektedir. Dar bir bantla bağlı saçları kısa ve dalgalıdır. Altın kaplamaların bir kısmı sağlam kalmıştır. Her zamanki gibi badem gözlü, sivri burunlu, küçük ağızlı ve sivri çeneli betimlenmiştir. Göğsü çıplak olup belinde kemer izleri vardır. Bir ayağı boğanın arka bacağının arkasından görülmektedir. Boğanın kasları 'alev ve yaprak' motifleri ile gösterilmiştir. Kaburgalarda çizgiler, oval omuz işaretleri vardır²⁴⁴.

Üçüncü sahne diğer ikisinden dikey yapraklı çerçevelerle ayrılır ve sağa doğru ilerleyen bir tanrıça tasviri vardır. Tanrıçanın iki kolu bükülmüştür ve yükseltilmiş ikiz dallı filizler tutmaktadır. Saçı omzunda tek bir bukleye düz bir şekilde sonlanır. Elbisesi kısa kollu ve kıvrımlı hatlara ve uzundur²⁴⁵.

En ayrıntılı sahne olan ziyafet sahnesi Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'deki mezar stellerinde yaygındır ancak en ünlü paraleli Byblos kralı Ahiram'ın 10.yy.daki masif taş lahitleridir(Resim.90). Oyma tarzı dışında sahneler birbirine çok benzer²⁴⁶.

Kaynak: Herrmann ve diğ.2009, pl. J-K&44-47,fig.13, s.184-186.

Herrmann,2008:fig.27-i-j. Herrmann,2004:fig.3-6.

²⁴³Herrmann ve diğ.,2009, s.184-186

²⁴⁴Herrmann ve diğ.,2009, s.184-186

²⁴⁵Herrmann ve diğ.,2009, s.184-186

²⁴⁶ Herrmann,2004: s.28.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Zengin bir kültürel mirasa sahip Mezopotamya'nın kuzeyinde, M.Ö. II. Binyıl başlarında kurulan ve kesintisiz olarak M. Ö. 7. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren Assur Devleti, politik durağanlık ve gerilemenin yaşandığı bazı dönemler dışında Yakın Doğu'nun en önemli siyasi figürü olmuştur. M. Ö. II. binyılın sonlarında Anadolu'yu doğrudan etkileyen siyasi karmaşa ikliminin Assur Devleti üzerinde belirleyici bir etkisi olmamıştır ancak aynı yüzyıllar içinde tümüyle bağımsız dinamiklerle gelişen Arami göçleri, Assur Devletini uzun süren bir gerilemeye itmiştir. M. Ö. 9. yüzyılda kral II. Assur-Nasir-Apli ile beraber Yeni Assur Devleti bir imparatorluğa doğru evrilmiş, askeri fetihlerle batı ve doğuyu doğru hızla genişlemiştir. Yaklaşık bir asır sonra, M. Ö. 8. yüzyılda ise Assur, Akdeniz'in doğu kıyılarından Basra Körfezine kadar olan tüm toprakları kontrol altına almayı başarmıştır. İmparatorluk doğal sınırlar veya tampon devletler ile diğer büyük güçlerden daha etkin hale gelmiştir. Assur Kralları değişen yetki ve tutarlılıkla bu daha heterojen topraklar üzerindeki yönetimini pekiştirmeye çalışmışlardır²⁴⁷.

Basra Körfezi'nden Toroslar'a ve Zağroslar'dan Akdeniz'e kadar nerdeyse tüm Yakın Doğu'ya hâkim olan bu büyük imparatorluk M.Ö 7.yüzyılda kısa bir süreliğine Mısır'ı bile ele geçirmiştir. Yeni Assur İmparatorluğu, fetih, baskı veya diplomasi yoluyla daha zayıf devletler üzerindeki kontrolü giderek arttıran ve sınırlarını genişleten büyük bir devlettir. Bunu yaparken yerel siyasi, sosyal ve etnik sınırları aşan bütünleştirici siyasal ve ekonomik sistemler kurmuştur. Assur İmparatorluğu'nu bu büyük güce ulaştıran temel motivasyon askeri seferlerdir. Bu seferler genel olarak kral tarafından yönetilirdi ve Assur yıllıklarında kraliyet kronikleri tarafından da kaydedilirdi. Assur yıllıklarında yer alan veriler, askeri seferlerin öncelikli olarak imparatorluğun hâkimiyetini tanımayan hedeflere yönelik olduğunu göstermektedir. Yeni Assur emperyalizminin başarısı, yalnızca Assur'un büyüme gücüne bağlı olmayıp,

²⁴⁷ Reade,1979:s.329-330.

fethedilen bölgeleri imparatorluk üst yapısına dâhil etme kabiliyetine yani merkezi devletçilik anlayışına da bağlıydı²⁴⁸.

Assur genişleme politikasında krallar bazen çevre bölgelere yönelik esnek bir politika izlemiştir. Yeni bir bölgeye yayılan Assurlular'ın askeri fetih yani doğrudan kontrol altına alma, vassal olarak hükmetme ya da diplomasi yoluyla kontrol altında tutma gibi çeşitli yöntemleri vardır. Özellikle uzak bölgelerdeki devletler sadakat yemini ile Assur'a bağlanır, iç politikalarında özerk vasal devletlere dönüştürülürdü. Bu vassal devletler Assur egemenliğine karşı düşman ile ittifak yaparsa askeri seferlerin ilk hedefi olmaktadır. Vassal statüsü, hem vassal devlet hem de imparatorluk adına farklı yükümlülükler içermektedir. Vassallar maddi ve askeri olarak Assur'a destek vermek zorundaydılar, bu koşullar yerine getirildiğinde devletlerin varlıklarını devam ettirmelerine izin veriliyordu²⁴⁹. Assurlular bu seferler sonucunda, varolan devletleri imparatorluğa vasal olarak bağlayarak çevre bölgeler üzerinde de hegomonik egemenlik uygulayabilmekteydi. Assurlular, vasalları aracılığıyla çok geniş bir coğrafyada siyasi ve ekonomik kontrolü elinde tutmaktaydı²⁵⁰. Ancak Assur başkentlerinde zaman zaman meydana gelen siyasi çalkantılar kralların otoritesinin zayıflamasına ve vassal devletlerin Assur karşısı hareket etmesine neden olmaktadır. Bunların önüne geçilmesi için II. Şarru-kin dönemiyle beraber tüm bölgeler, imparatorluk çatısı altında birleştirilerek Assur eyaletine dönüştürüldü. Bu şekilde güçlü bir sistem kuran Assur, gücünün zirvesinde olduğu Yeni Assur döneminde yönünü batıya çevirmiş ve askeri seferler düzenlemiştir. Batıya yapılan seferlerin amacı genel olarak ekonomik nedenlerdir. Maden ve kereste kaynakları ile ticaret yollarının kontrol altına alma hedefi bu bölgeyi Assur'un gözünde hep cazip kılmıştır.

Yeni Assur İmparatorluğu, askeri seferler ile egemenlik kurdukları bölgede kalıcılıklarını sağlamak amacıyla deportasyon politikasına sıklıkla başvurmuşlardır. Orta Assur döneminden beri bir devlet yöntemi olarak uygulanan bu sistemde, fethedilen bölgelerden binlerce insan Assur başkentlerine ve eyalet merkezlerine taşınarak yerleştirilmektedir. Toplu nüfus aktarımları, İsrail, Filistin ve Fenike'de de yoğun

²⁴⁸ Parker,2012:s.867-876.

²⁴⁹Parker, a.g.e.,s.867-876.

²⁵⁰ Parker,a.g.e.,s.867-876.

biçimde kullanılmıştır. Yazılı kaynaklarda da deporte edilen halkların nüfusu bir övünç kaynağı olarak belirtilmiştir.

Deportasyon kadar yazılı ve görsel propaganda araçlarını kullanmak da korku ve baskı kurma politikasının bir parçasıdır. Krallığın bünyesindeki yazıcılar sefer kayıtlarını yazılı olarak kayda geçirmişlerdir. Ancak yazılı kaynaklar ile sadece belli bir kesime ki bu kesim toplumun elitleri olarak tanımlanabilir, ulaşılmaktadır. Assur'un gücünü ve ihtişamını daha geniş kitlelere ulaştırması ve pekiştirmesi için görsel ürünler siyasi propaganda aracı olarak sürekli kullanılmıştır.

M.Ö. 9. yüzyılın başlarında, ilk genişleme aşamasının ve imparatorluğa dönüşmedeki ilkelerin belirleyicisi olan II. Aşşur-nasir-apli, başkenti küçük bir taşra kenti durumundaki Kalhu'ya taşımıştır. Başkentin, Eski Assur Devleti'nin kuruluştan itibaren yönetim merkezi olan ve çok kısa bir zaman dışında bu özelliğini asırlarca koruyan Assur'dan Kalhu'ya taşınmasında, büyük olasılıkla Orta Demir Çağ siyasi gelişmeleri etkin olmuş, kuzeyde bağımsız aşiretleri merkezi bir siyasi örgütlenme etrafında birleştirmeyi başaran Urartu Devleti'nin kuruluşu, kralı başkenti daha kuzeye taşınmaya yönlendirmiştir. Bir yüzyıldan fazla bir süre sonra ikinci genişleme aşamasını başlatan III. Tukulti-apil-eşarra, Kalhu'da yeni bir saray inşa ettirir. Ardından II. Şarru-kin kendi adıyla Dur-şarrukin olarak adlandırdığı yeni bir başkent yaptırır. Oğlu Sin-ahhe-riba sekizinci yüzyılın başlarında, başkenti yakınlardaki Niniveye taşır. Oğlu Aşşur-aha-iddin Kalhu'ya geri dönmek için düzenlemeler yapar ama Aşşur-aha-iddin'in oğlu Aşşur-ban-apli Niniveyi başkent olarak kullanır. Assur krallarının bitmek bilmez bir iştahla yaptırdığı ve her biri bir öncekiden daha görkemli olma iddiasına sahip saraylarla her kralın anıtı olan görkemli bir saray dizisi ortaya çıkmıştır²⁵¹.

Bu saray dizisi, duvar kabartmaları ile süslenmiştir, ayrıca fethedilen yerlere steller yaptırılmıştır. Bu eserlerde yazılı kayıt ve görsel propaganda araçları beraber kullanılarak her kesimin anlayabileceği ürünler ortaya çıkarılmıştır. Görsel propaganda ürünleri ile daha evrensel mesajlar verilerek Assur'un gücü ve yapabilecekleri çok geniş bir coğrafyada tanıtılmıştır.

²⁵¹Reade, a.g.e, s.329-330.

Yeni Assur dönemiyle beraber emperyal bir güce ulaşan Assur Devleti, görsel temalara önem vermiş ve saraylarını ortostatlarla süslemiştir. Ortostat geleneği, Assur'un geleneksel süsleme biçimi olmayıp, Suriye seferleri ile Geç Hitit Devletleri'nden etkilenilerek uygulanmaya başlanmıştır. M.Ö. 9. Yüzyılın ilk anıtsal sarayı olan Kalhu Kuzeybatı sarayından M. Ö. 7. Yüzyılda Ninive'nin son görkemli yapısı Güneybatı sarayına değin ortostad geleneği sevilerek kullanılmıştır.

Assur Devleti Kuzey Suriye seferleri ile beraber yalnızca duvar kabartma sanatını kendi coğrafyasına taşımamış yanı sıra Bit-Hilani olarak adlandırılan mimari tarzı da beğeniyle kendi saraylarının yapımında kullanmışlardır. Assur'un geleneksel süsleme şekli olan duvar resimleri ve freskolar ise saraylarda kabartmaların üzerlerinden başlayarak tavana doğru uygulanmaya devam etmiştir. Hitit dünyasında asıl işlevi destekleyici mimari unsurlar olan duvar kabartmaları, Assur'da tümüyle siyasi propagandanın görsel öğeleri olarak yer bulmuştur²⁵². Resim 25-28 Lakiş kuşatması kabartmalarında, kral Lakiş kentine karşı üstünlüğünü, alınan esirler ve haraçları betimleyerek gücünü göstermektedir. Bununla birlikte Batı seferlerini işleyen (Resim 10-11, 23-24) pek çok kabartmada da bu propagandayı görmektediriz.

Duvar kabartmalarında işlenen konular neredeyse tümüyle politik amaçlıdır. Eserlerin üretim amaç ve yöntemlerine bakıldığında, sanatsal ürünlerden ziyade zanaatsal faaliyetler olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Kabartmalar, saray içindeki yerleri, işlenecek konuların sırası ve işlenme biçimleri önceden tasarlanarak yapılmaktadır. Saraya bağlı taş ustalarınca estetikten çok öykücülüğün ön plana çıkartıldığı sistematik ürünler ortaya konulmuştur. Kabartma ve stellerin ikonografisinde her dönemin değişen ve gelişen beğenileri izlenebilmektedir ve bu değişimler de tümüyle saray programlarına bağlı olarak yansıtılmaktadır. Geleneğin kendisi gibi taş işçiliğinde ve ikonografide de çoğu unsur, batıya yapılan seferlerle artan etkileşimin yansımalarıdır. Kabartmalarda özellikle II. Sarru-kin'den itibaren yoğun olarak betimlenmiş deniz dünyası bu seferlerin sonucudur (Resim 12-14, 22, 24).

²⁵² Watanabe,a.g.e.,s.212.

Doğu Akdeniz’de önemli bir güç olan ve deniz ticaretinde etkin olan Fenikeliler ile kurulan kültürel ve siyasal etkileşimin sonucu pek çok alanda -gemi yapımı, fildişi işçiliği- Fenikeli ustalardan yararlanılmıştır. Fenikelilerin açık denizlere dayanıklı gemiler inşa etmesi Assur’a pek çok konuda kolaylık sağlamıştır. Sarayların inşasında kullanılan kereste hammaddelerin taşınması (Resim 12-14) ve savaş gemilerinin yapımında (Resim 22) hem iş gücü hem de teknik olarak Fenike izleri görülmektedir.

Sanatsal anlamda Doğu Akdeniz etkilerinin en yoğun izlendiği malzeme grubu şüphesiz fildişi eserlerdir. Kabartmalar gibi her ne kadar belli bir program çerçevesinde yaptırılsalar da, ustalara sanatsal unsurları daha serbest kullanma hakkı tanıyan bu eserler, Assur saraylarına ya ganimet/haraç yoluyla ulaşmaktadır ya da Assur çekirdek bölgesindeki atölyelerde dışarıdan getirilen ustalarca yapılmaktadır. Krali başkent Nimrud’ta Kuzeybatı Sarayı, Fort Salmanasser, Güneydoğu Sarayı (Yanık Saray) ve pek çok bölümde önemli fildişi koleksiyonlar ele geçmiştir.

Fildişi eserlerde işçilik ve stilistik açıdan üç farklı stil görülse de en yoğun etki Suriye ve Fenike sanatının etkileridir. Assur stilinde genel olarak daha basit levhalar üzerine işlenen ve Assur kabartmalarında görülen konular işlenir. Genel olarak Assur kabartmalarında işlenen sahneler bu levhalara da işlenmiştir. Fethedilen bölgelerden getirilen haraçlar, esirler ve bunların kralın huzuruna çıkarılması, zafer şöleni gibi sahneler görülür (Resim 42-44). Bu sahnelerin benzerleri metal eserlerde ve kabartmalarda da uygulanmıştır (Resim35).

Suriye stilinde Hurri-Mitannili öğeler görülür. Bu fildişi plakalardaki figürlerin paralelleri Kuzey Suriye’de Geç Hitit merkezlerinden tanınır. Resim 60’taki sfenksin duruşu, Ain Dara²⁵³ ve Sakçagözü²⁵⁴ sfenks örneklerinin paralelidir.

Suriye stilini yansıtan lotus tutan figürlerin yer aldığı levhalarda lotus palmetlerinin simetrik olmaması, figürlerin yüz hatları, asimetrik duruşu ve üstte yer alan uçları kıvrık güneş kursu Suriye işçiliğinin etkileridir.

²⁵³Orthmann, pl. Ba/1.

²⁵⁴Orthmann, pl. A/8.

Akdeniz’de ticari faaliyetleri de olan Fenikelilerin fildişi ürünleri Batı Akdeniz’den Assur’a geniş bir coğrafyada görülmektedir. Fenike fildişileri daha süslü, ince işlemeli detaylı işçiliği ile dikkat çekmektedir. Fenike fildişi işçiliğinde kendi geleneksel işçiliği dışında yoğun Mısır etkisi görülür. Nimrud’ta ele geçen pek çok fildişi eserde Mısır inanç sistemi, yaşam tarzı, saç tipi ile krali unsurları görmekteyiz. Resim 65 ve Resim 60’ta, plakalardaki motiflerde görülen uzun bukleli ve kulağın arkasından omuzlara düşen saç tipi Fenike fildişi işçiliğindeki Mısır etkisinin Assur’a yansımalarıdır. Bununla birlikte Uraei ile desteklenmiş güneş kursu, boncuk dizili usekh yaka (Resim 60, 62, 68, 76) motifleri Mısır sanatının yansımasıdır.

Resim 65 ve 66’daki “Penceredeki Kadın” motifi çok kullanılan bir motiftir. Bu motifin benzerini Arslantaş²⁵⁵’ta görmekteyiz. Fenike sanatını yansıtan bu motifte Mısırlı öğelerde kullanılmaktadır. Ayrıca bu plakalar birer kült objesidir.

Geniş bir motif repertuarına sahip olan fildişi eserlerde en dikkat çekici olan iki kadın başı, “The Nimrud Mona Lisa” ve “Çirkin Kız kardeş” aynı alanda bulunmuş ancak farklı stilistik özellikler sergilemektedir. Birbirine zıt anatomik özellikler içeren bu iki eserden “Çirkin Kız kardeş” M.Ö 9.yy Kuzey Suriye de Tell Halaf heykelleriyle karşılaştırılabilir ve yüz hatları Suriye işçiliğini yansıtır²⁵⁶. “The Nimrud Mona Lisa” ise daha özenli bir işçilik ürünü olup stilistik özellikleri Atina akropol için oyulmuş arkaik bakirelerin atası olarak nitelenebilir²⁵⁷.

Assur saraylarını süsleyen ortostatlarda erkek egemen merkezli savaş, din ve ekonomi temaları işlenmiş, kadın temalarına çok az yer verilmiştir. Yeni Assur ortostatlarında tasvir edilen kadınların çoğu elit Assurlular değil, mağlup edilmiş düşmanlardır. Ancak Assur’a çoğunlukla ithal gelen fildişi ürünlerde, kadın motifi daha çok kullanılmıştır. Levanten fildişi heykelleri ideal kadın güzelliğinin özelliklerini tanımlamaktadır. Bu bağlamda Yakınoğu sanatında kadınların gözleri, tam yüzleri, düzgün vücutları ve süslemesi vurgulanmaktadır. Ayrıca, fildişilerinde kadınlar,

²⁵⁵Fontan, 2014:s.154.

²⁵⁶ Cholidis,2014:fig.38-39.

²⁵⁷ McCall,2002:s.70.

erkeklerden daha büyük ölçüde, kadınlık, doğurganlık ve bolluk arasındaki bağlantıya dikkat çekerek bitkisel imgelerle ilişkilendirilmektedir²⁵⁸.

Bu örneklerden yola çıkarak Assur sanatının farklı kültürel unsurların bir arada kullanılmasıyla oluşan bir karma sanat anlayışına sahip olduğu söylenebilir. İmparatorluk yapısının getirdiği çok kültürlülüğün etkisiyle siyasi, sanatsal pek çok alanda yenilikler görülmüştür. Krallık, gücünü ve görkemini yansıtmak için bu kozmopolit yapısını kullanmıştır.

Böylelikle Assur İmparatorluğu emperyal bir sanat anlayışı geliştirmiştir. Elde ettiği siyasi gücünü bu sanat anlayışı ile pekiştirip imparatorluğun devamlılığını sağlamayı hedeflemiştir. Elde edilen başarılar hem kendi halkına hem de yabancı halklara öyküleyici bir şekilde sanat ürünleri kullanılarak anlatılmıştır. Geniş coğrafyalara yapılan askeri seferlerle Yakın Doğu sanatına dair pek çok unsur Assur çekirdek bölgesine taşınmış ve Yeni Assur Sanatını çok geniş bir kültürel yelpazeye dönüştürmüştür.

²⁵⁸ Gansell,2008: s. 3.35.58.111.280-289.

KAYNAKÇA

- Albenda, Pauline, The Palace of Sargon, King of Assyria: Monumental Wall Reliefs at Dur-Sharrukin, From Original Drawing Made at the Time of Their Discovery in 1843-1844 by Botta and Flandin, Editions Recherche sur les Civilisations Synthèse 22, Paris 1986.
- Aruz, Joan (2014), “Art and Networks of Interaction Across The Mediterranean” Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age, (ed. Joan Aruz, Sarah B. Graff, Yelena Rakic), The Metropolitan Museum of Art, New York 2014 ss. 112.124.
- Aruz, Joan, Lapérouse Jean François(2014), “Nimrud Ivories” Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age. Joan Aruz, Sarah B. Graff, Yelena Rakic), The Metropolitan Museum of Art, New York 2014, ss141-152.
- Ay, Şeyma, “İsrail ve Yahuda Krallıkları Üzerine Düzenlenen Assur Seferleri”, History Studies, vol.3/1. ss. 1-14.
- Bahrani, Zainab, Mesopotamia: Ancient Art and Architecture, Thames and Hudson Ltd, London 2017.
- Barnett, Richard David, “The Nimrud Ivories and the Art of Phoenicians”, Iraq, vol.2, No.2, ss.179-210.
- Barnett, Richard David, Falkner M., The Sculptures of Aşşur-nasir-apli II (883-859 B.C.), Tiglat-Pileser III (745-727 B.C.), Esarhaddon (681-669 B.C.) from the Central and South-West Palaces at Nimrud, British Museum, London 1962.
- Barnett, Richard David, Assyrian Palace Reliefs in The British Museum, British Museum Publications Limited London 1970.
- Barnett, Richard David, A Catalogue of The Nimrud Ivories with other examples of Ancient Near Eastern Ivories in the British Museum, British Museum, London 1975.

- Barnett, Richard David, *Sculptures From the North Palace of Ashurbanipal at Niniveh (668-627 B.C.)*, British Museum, London, 1976.
- Barnet, Richard David, Bleibtreu, Erika, Turner, Geoffrey, *Sculptures from Southwest Palace of Sennacherib at Niniveh*, vol.I-II British Museum Press, London 1998.
- Bartl, Karin (2012), "The Northern Levant", *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East* (ed. D.T.Potts), John Wiley&Sons Ltd, UK 2012, ss.375-395.
- Bar-Yosef, Ofer, Belfer-Cohen, Anna, "The Origins of Sedentism and Farming Communities in the Levant", *Journal of World Prehistory*, Vol.3, No.4, ss.447-497.
- Benzel, Kim, Graff, Sarah, Rakic, Yelena, Watts, Edith W., *Art of the Ancient Near East, A Resource for Educators*, The Metropolitan Museum of Art, New York 2010.
- Botta, Paul Emile, Flandin, Eugène, *Monument de Ninive Vol.I,II*, Imprimerie Nationale, Paris 1849.
- Brereton, Gareth, "The Neo-Assyrian Empire", *The BP exhibition: I am Ashurbanipal, king of the world, king of Assyria* (ed. Gareth Brereton), s.100-117, Thames and Hudson Ltd, London 2018a.
- Brereton, Gareth, "I am Ashurbanipal, King of World, King of Assyria", *The BP exhibition: I am Ashurbanipal, king of the world, king of Assyria* (ed. Gareth Brereton), s.10-19, Thames and Hudson Ltd, London 2018b.
- Cholidis, Nadja (2014), "Syro-Hittite States: The Site of Tell Halaf (Ancient Guzana), Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age" (ed. Joan Aruz, Sarah B. Graff, Yelena Rakic), *The Metropolitan Museum of Art*, New York 2014, ss. 93-103.
- Crawford, Vaughn Emerson, Harper, Prudence Oliver, Pittman, Holly, *Assyrian Reliefs and Ivories in the Metropolitan Museum of Art: Palace Reliefs of Ashurnasirpal*

- II and Ivory Carvings from Nimrud, The Metropolitan Museum of Art, New York 1980.
- Crawford, Vaughn Emerson, Harper, Prudencez Oliver, Muscarella, Oscar White, Bodenstein, Beatrice Elizabeth, “Ancient Near Eastern Art”, The Metropolitan Museum of Art Guide to the Collections, New York 1996.
- Curtis, John, Reade, Julian, Art and Empire: Treasures From Assyria in The British Museum, British Museum Press, London 1995.
- Darga, Muhibbe, Hitit Sanatı, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992.
- Demiroğlu, Berceste, Who Used the Nimrud Ivories? A Systematic analysis of the sociocultural context of ivories in Fort Shalmanaser; as compared to the Near Eastern sites Arslan Tash, Samaria and Hasanlu, University College London, Institute of Archaeology, (Master’s Thesis), London 2015.
- Duymuş, H.Hande, Asur Devletinin Dış Politikası, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.
- Elayi, Josette, Sargon II, King of Assyria, SBL Press, Atlanta 2017.
- Fontan, Elisabeth, “Ivories of Arslantash”, Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age (ed. Joan Aruz, Sarah B. Graff, Yelena Rakic), The Metropolitan Museum of Art, New York 2014, ss.152-156.
- Gansell, Amy Rebeca, “Images and Conceptions of Ideal Feminine Beauty in Neo-Assyrian Royal Contexts, c. 883- 627 BCE” In Critical Approaches to Ancient Near Eastern Art, (ed. M. Feldman and B. Brown), Boston 2013, ss. 391-420.
- Genz, Hermann, “The Northern Levant”, A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East (ed. D.T.Potts), John Wiley&Sons Ltd, UK 2012, ss.607-628.
- Graff, Sarah, “Nimrud”, The Metropolitan Museum Bulletin, vol.LXVIII/.1, ss.15-21.
- Grayson, A. Kirk, “Assyria: Tiglatpileser III to Sargon II (744-705 B.C)”, The Cambridge Ancient History: The Assyrian and Babylonian Empires and other

- States of Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C., Vol.3, Part 2, (Ed.: John Boardman), Cambridge University Press, Cambridge 1991a, ss.71-103.
- Grayson, A. Kirk, “Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 B.C)”, The Cambridge Ancient History: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C., Vol.3, Part 2, (Ed.: John Boardman), Cambridge University Press, Cambridge 1991b, ss.103-142.
- Grayson, A. Kirk, “Assyria: The Reign of Ashurbanipal (668-635 B.C)”, The Cambridge Ancient History: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C., Vol.3, Part 2, (Ed.: John Boardman), Cambridge University Press, Cambridge 1991c, ss.142-161.
- Grayson, A.Kirk, Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC, Vol. II (The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods, Vol.3), University of Toronto Press, Toronto 1996.
- Grayson, A.Kirk, Novotny Jamie, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Periods Vol.3/1, The Royal Inscriptions of Sennacherib King of Assyria (704-681 BC), Eisenbrauns 2012.
- Grayson, A.Kirk, Novotny Jamie, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Periods Vol.3/2, (The Royal Inscriptions of Sennacherib King of Assyria (704-681 BC), Eisenbrauns 2012.
- Hall, Henry Reginald, Babylonian and Assyrian Sculpture in British Museum, Les Editions G. Van Oest, Paris 1928.
- Harmanşah, Ömür, “Eski Yakındoğu’da Ortostatlı Yapıların Tektonik Estetiği ve Kültürel Bağlamı: Bölgeler Arası Paylaşılan Mimari Bir Pratiğin Oluşumu”, Eskiçağ’ın Mekanları/Zamanları/İnsanları, ODTÜ Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans ve Doktora Programı Doktora Araştırmaları Sempozyumu III, 2-3 Haziran 2003 (derleyen, Lale Özgenel), Homer Kitabevi, İstanbul 2005. ss.110-132.

- Harmanşah, Ömür, “Monuments and Memory: Architecture and Visual Culture in Ancient Anatolian History”, *Oxford Handbook of Ancient Anatolia (1000-323 BCE)*, Chapter.28 (ed. Sharon R. Steadman and Gregory McMahon), Oxford University Press, Oxford 2011, ss. 623-651.
- Harmanşah, Ömür, *Eski Yakındoğu’da Kent, Bellek, Anıt*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- Harrison, Timothy P. “Articulating Neo-Assyrian Imperialism at Tell Tayinat” *Archeologies of Text: Archaeology, Technology and Ethics* (ed. Mathew T. Rutz and Morag M. Kersel), Oxford Books, Oxford 2014, ss.80-95.
- Hausleiter, Arnulf, “Graves, Chronology and Ceramics Some Considerations on Neo-Assyrian Assur”, *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*, (ed. A. Hausleiter, A. Reiche), *Altertumskundes Vorderen Orients*, Band 10, 1999,ss.128.
- Herrmann, Georgina, *Ivories from Nimrud (1949-1963) Fascicule IV,1. (Ivories From Room SW37 Fort Shalmanasser: Commentary and Catalogue)*, The British School of Archaeology in Iraq, London 1986a.
- Herrmann, Georgina (1986b), *Ivories from Nimrud (1949-1963) Fascicule IV,2. (Ivories From Room SW37 Fort Shalmanasser: Plates)*, The British School of Archaeology in Iraq, London 1986b.
- . Herrmann, Georgina, *Ivories From Nimrud V,(The Small Collections From Forth Shalmanasser)*, The British School of Archaeology in Iraq, London 1992.
- Herrmann Georgina, “The age of Ivory: The Nimrud Project, British Academy as Proceedings of the British Academy, vol.133. ss.27-31.
- Herrmann Georgina, “The Ivories From Nimrud”, *New Light On Nimrud: Proceeding of the Nimrud Conference 11th-13th Mrch 2002* (ed. J.E. Curtis, H.McCall, D.Collon and L.al-Gailani Werr), London 2008,ss.225-232.
- Herrmann, Georgina, Laidlaw, Stuart, Coffey, Helena, *Ivories from Nimrud VI: Ivories From The Northwest Palace (1845-1992)*, Henry Ling Limited, The Dorset Press, London 2009.

- Hermann, Georgina, Laidlaw, Stuart, *Ivories From Nimrud (1949-1963) Fascicule VII,1.* (Ivories from Rooms SW11/12 and T10 Fort Shalmanasser: Commentary and Catalogue, Henry Ling Limited, The Dorset Press London 2013.
- Hermann, Georgina, Laidlaw, Stuart, “Assyrian Nimrud and the Phoenicians”, *Archaeology International*, No.16, ss.84-95.
- King, Leonard William, “Sennacherib and Ionians”, *The Journal of Hellenic Studies*, vol.30, ss.327-335.
- King, Leonard William, *Bronze Reliefs from The Gates of Shalmanaser, King of Assyria B.C 860-825*, British Museum, London 1915.
- Köroğlu, Kemalettin, “Anadolu’daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmaları”, *Assurlular: Dicle’den Toroslara Tanrı Assur’un Kralığı* (ed. Kemalettin Köroğlu, Selim Feruh Adalı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, ss.162-207.
- Kurt, Mehmet, “Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti’nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt. X, S.3, ss.117-134.
- Kurt, Mehmet, “Kilikya’da Yeni Assur Egemenliği ve Yerel Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, ss.327-337.
- Kurt, Mehmet, “II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi” *Ankara DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt.29, ss.69-88.
- Layard, Austen Henry, *Niniveh and Its Remains: With an Account of Visit to Chaldean Christians of Kurdistan, and The Yezidis, or Devil-Workshippers; and an Enquiry into the Manners and Arts of the Ancient Assyrians*, Vol. I-II, John Murray, London 1849.
- Layard, Austen Henry, *The Monuments of Niniveh: From Drawing Made On The Spot*, John Murray, London 1853a.

- Layard, Austen Henry, A Second Series of The Monuments of Niniveh: Bas-Reliefs From The Palace of Sennacherib and Bronzes From The Ruins of Nimroud, John Murray, London 1853b.
- Leichty, Erle, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Periods Vol.4 (The Royal Inscriptions of Esarhaddon King of Assyria (680-669 BC), Eisenbrauns 2011.
- Luckenbill, Daniel David, The Annals of Sennacherib, The University of Chicago Press, Chicago 1924.
- Luckenbill, Daniel David, Ancient Records of Assyria and Babylonia vol. I-II, The University of Chicago Press, Chicago 1926-1927.
- Mallowan, Max, Nimrud And Its Remains Vol. I-II, Collins, London 1996.
- Mallowan, Max, Davies, Leri Glynn, Ivories From Nimrud (1949-1963) Fascicule II, (Ivories in Assyria Style: Commentary, Catalogue and Plates), The British School of Archaeology in Iraq, London 1970.
- McCall, Henrietta, "Max Mallowan at Nimrud", New Light On Nimrud: Proceeding of the Nimrud Conference 11th-13th Mrch 2002 (ed. J.E. Curtis, H. McCall, D. Collon and L. al-Gailani Werr), s.65-72, British Museum, London 2008.
- Morris-Goring, Nigel, Belfer-Cohen, Anna, "Neolithization Processes in the Levant", Current Anthropology, vol.52, No.4, ss.195-208.
- Nonotny, Jamie (2018), "Ashurbanipal's Campaigns", The BP exhibition: I am Ashurbanipal, king of the world, king of Assyria (ed. Gareth Brereton), Thames and Hudson Ltd, London 2018, ss.196-211
- Oates, David, "Fort Shalmanasser: An Interim Report", Iraq, vol. 21, No.2, ss. 98-129.
- Oates, David, "Balawat (Imgur Enlil): The Site and Buildings", Iraq, vol.36, No.1/2, ss.173-178.

- Oates, Joan, “Balawat: Recent Excavations and a New Gate”, *Essays on Near Eastern Art Archaeology in Honor of Charles Kyrle Wilkinson* (ed. Prudence O. Harper ve Holly Pittman), The Metropolitan Museum of Art, New York 1983, ss.40-47.
- Oates Joan, *Nimrud: An Assyrian Imperial City Revealed*, the British School of Archaeology in Iraq, London 2001.
- Olmstead, Albert, *History of Assyria*, The University of Chicago Press, Chicago 1923.
- Orchard, J.J, *Ivories from Nimrud Fascicule I, Part 2. (Equestrian Bridle-Harness Ornaments)*, The British School of Archaeology in Iraq, London 1967.
- Orthmann Winfried, *Untersuchungen zur spathethitischen Kunst*, Band 8, Bonn 1971.
- Özey, Ramazan, *Ülkeler Coğrafyası*, Aktif Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Özşahin, Emre, Kaymaz, Çağlar, Kıvanç, “Coğrafi Bir Değerlendirme: Amik Ovası (Hatay) Höyükleri”, *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri* (ed. Aynur ÖZFIRAT, Çilem UYGUN), Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları. Hatay 2014, ss. 29-43
- Parker, Bradley (2012), “The Assyrian Abroad”, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East Vol. I* (ed. D.T.Potts), John Wiley&Sons Ltd, UK 2012, ss.867-876.
- Paterson, Archibald, *Assyrian Sculptures: Palace of Sinacherib*, vol. II, Martinus Nijhoff, Holland, 1995.
- Postgate, John Nicholas, “Assyrian Text and Fragments”, *Iraq* vol.35, No:1, s.13-36.
- Place, Victor, *Ninive et L’Assyrie, avec des essais de restauration par Félix Thomas I-III*, Imprimerie Impériale, Paris 1867-1870.
- Radner, Karen (2018), “Assur Kenti ve Assur Krallığı tarihine Genel Bakış”, *Assurlular: Dicle’den Toroslara Tanrı Assur’un Krallığı* (ed. Kemalettin Köroğlu, Selim Feruh Adalı), Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2018, ss.2-23.

Reade, Julian (1979), *Ideology and Propaganda in Assyrian Art*, Mesopotamia 7:Power and Propaganda, A Symposium on Ancient Empires (ed.Mogens Trolle Larsen), ss.329-343.

Reade, Julian, “The Black Obelisk”, *Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age* (ed. Joan Aruz, Sarah B. Graff, Yelena Rakic), The Metropolitan Museum of Art, New York 2014, ss.62-74.

Roaf, Michael, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, İletişim yayınları, İstanbul 1996.

Roaf, Michael, “Continuityand Changefrom Middletothe Late Assyrian Period”, *Eurasien-Abteilung Orient Abteilung Des Deutschen Archäologischen Instituts*, ss.357.

Russel, John Malcolm (1991), *Sennacherib’s Palace Without Rival at Niniveh*, The University of Chicago Press, Chicago 1991.

Sevin, Veli , “Eski Yakındoğu’nun Süper Gücü: Assur İmparatorluğu”, *Arkeoatlas S.4*, ss.44-61.

Sevin, Veli, *Yeni Assur Sanatı II: Assur Resim Sanatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Suriano, J.Matthew, “Historical Geography of The Ancient Levant”, *The Oxford Handbook of The Archaeology of The Levant* (ed.Margreet L. Steiner and Ann E. Killebrew), Oxford University Press, Oxford 2014, ss.9-23.

----- Tevrat, Dorlion Yayinevi, İstanbul 2016.

Tubb, Jonathan, “The Levant and Assyria”,*The BP exhibition: I am Ashurbanipal, king of the world, king of Assyria* (ed. Gareth Brereton), Thames and Hudson Ltd, London 2018, ss.118 -137.

Ünal, Ahmet, “Hitit İmparatorluğu’nun Yıkılışından Bizans Dönemi’nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.15, S.3, ss.67-102.

- Watanabe, Chikako E., "Reading Ashurbanipal's Palace Reliefs: Methods of Presenting Visual Narratives", *The BP exhibition: I am Ashurbanipal, king of the world, king of Assyria* (ed. Gareth Brereton), Thames and Hudson Ltd, London 2018, ss.212-233.
- Weis, Harvey, "Archaeology in Syria". *American Journal of Archaeology*, Vol.98,s.101-158.
- Winter, Irene J. "Carved Ivory Furniture Panels from Nimrud: A Coherent Subgroup of the North Syrian Style", *Metropolitan Museum Journal*, vol.11, ss.25-54.
- Winter, Irene J. "Phoenician and North Syrian Ivory Carving in Historical Context: Questions of Style and Distribution", *Iraq*, vol.38, No.1, ss.1-22.
- Winter, Irene J., "Is There a South Syrian Style of Ivory Carving in Early First Millenium B.C?," *Iraq*, Vol.43, No.2, ss.101-130.
- Witke, A., Ohlshausen, E., Szydlak, R., "Historischer Atlas der antiken Welt", *Der Neue Pauly Supplement S.3*.
- Wolley, Leonard, *Alalakh An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*, Oxford University Press, Oxford 1995.

EKLER

ASSUR KRAL LİSTESİ²⁵⁹

M.Ö 1114-609

1114-1076	Tukulti-apil-Eşarra
1075-1074	Aşari da pil-Ekur
1073-1056	Aşşur-bel-kala
1055-1054	II. Eriba-Adad
1053-1050	IV. Şamşi-Adad
1049-1031	I.Aşşur-nasir-apli
1030-1019	II. Şulmanu-aşerid
1018-1013	IV. Aşşur-nirari
1012-972	II. Aşşur-rabi
971-967	II. Aşşur-reşişi
966-935	II. Tukulti-apil-Eşarra
934-912	II. Aşşur-dan
911-891	II. Adad-nirari
890-884	II. Tukulti-Ninurta
883-859	II. Aşşur-nasir-apli
858-824	III. Şulmanu-aşerid

²⁵⁹ Sevin,2014:s.235-236.

823-811	V. Şamşı-Adad
810-783	III. Adad-nirari
782-773	IV. Şulmanu-aşerid
772-755	III. Aşşur-dan
754-745	V. Aşşur-nirari
745-727	III. Tukulti-apil-Eşarra
726-722	V. Şulmanu-aşerid
721-705	II. Şarru-kin
704-681	Sin-ahhe-riba
680-669	Aşşur-aha-iddin
668-627	Aşşur-ban-apli
626-622?	Aşşur-etil-ilani
622/3-612	Sin-şar-işkun
611-609	Aşşur-uballit

EKLER

RESİMLER

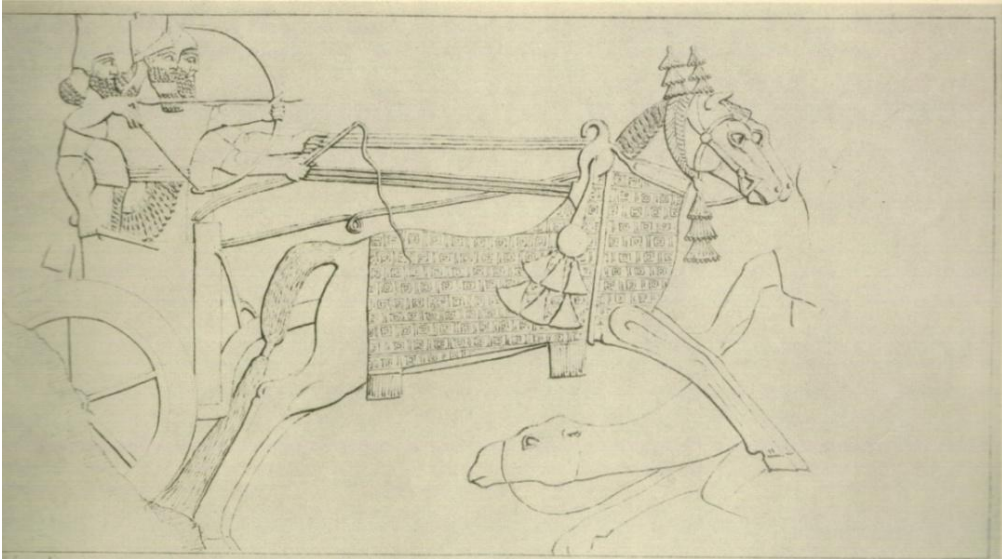
Resim 1

Arap Seferleri (Barnett ve Falkner, 1962: pl. XIV)

Resim 2

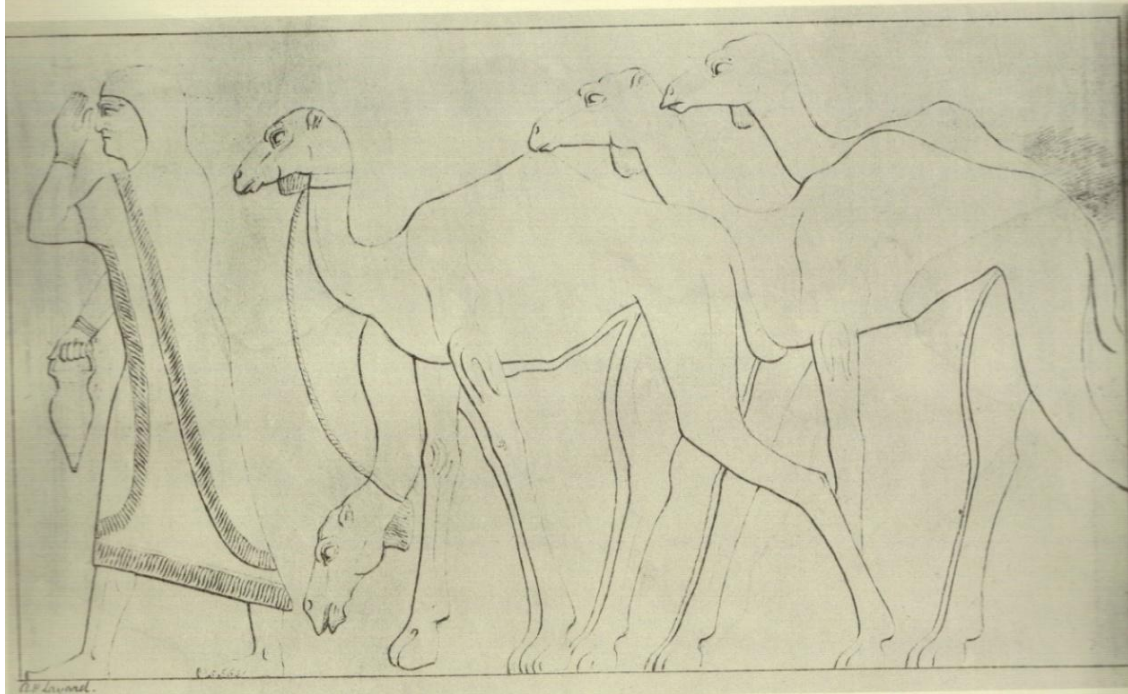
Arap Seferleri (Barnett ve Falkner, 1962: pl. XV)

Resim 3
Arap seferleri (Barnet ve Falkner,1962: pl. XVII)

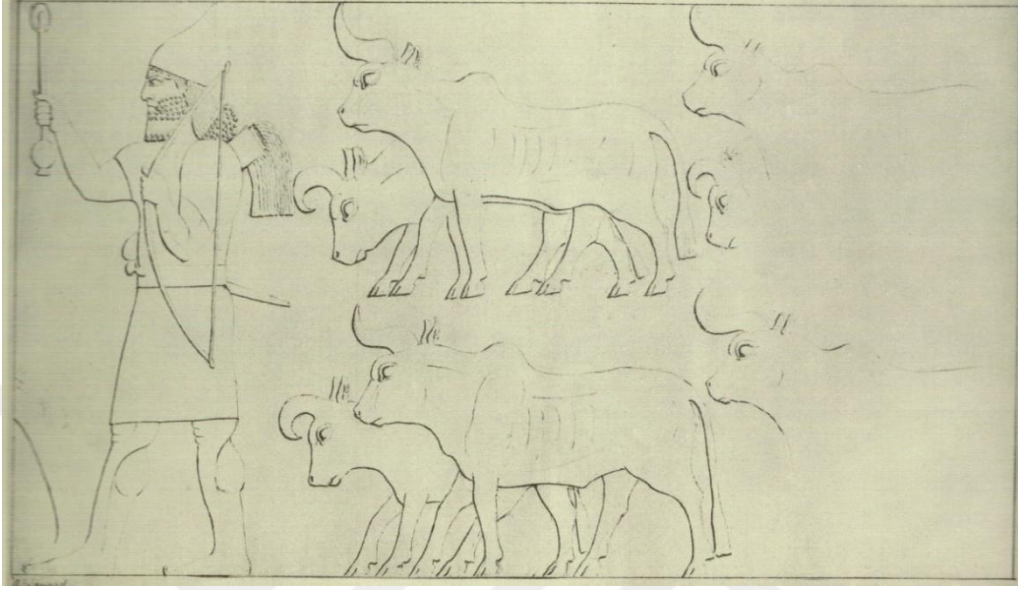

Resim 4
Kadın Esir ve Develer (Arap Seferleri) (Barnett ve Falkner,1962: pl. XXV)

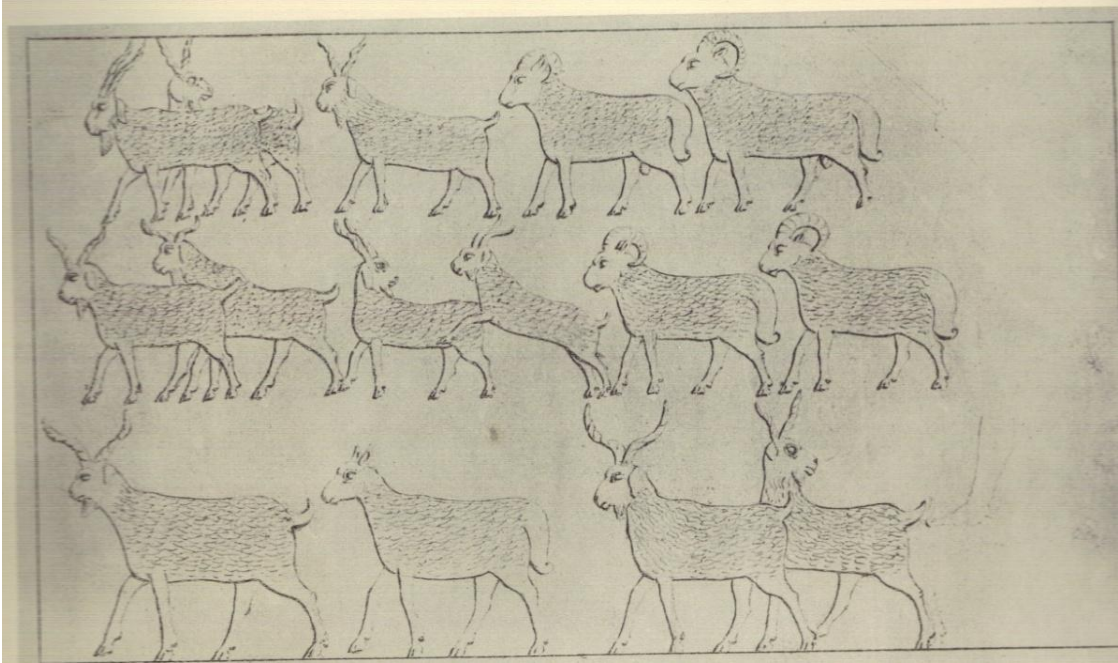
Resim 5

Asur Askeri ve Bedevi Sığırları (Barnett ve Falkner, 1962: pl. XXVII)

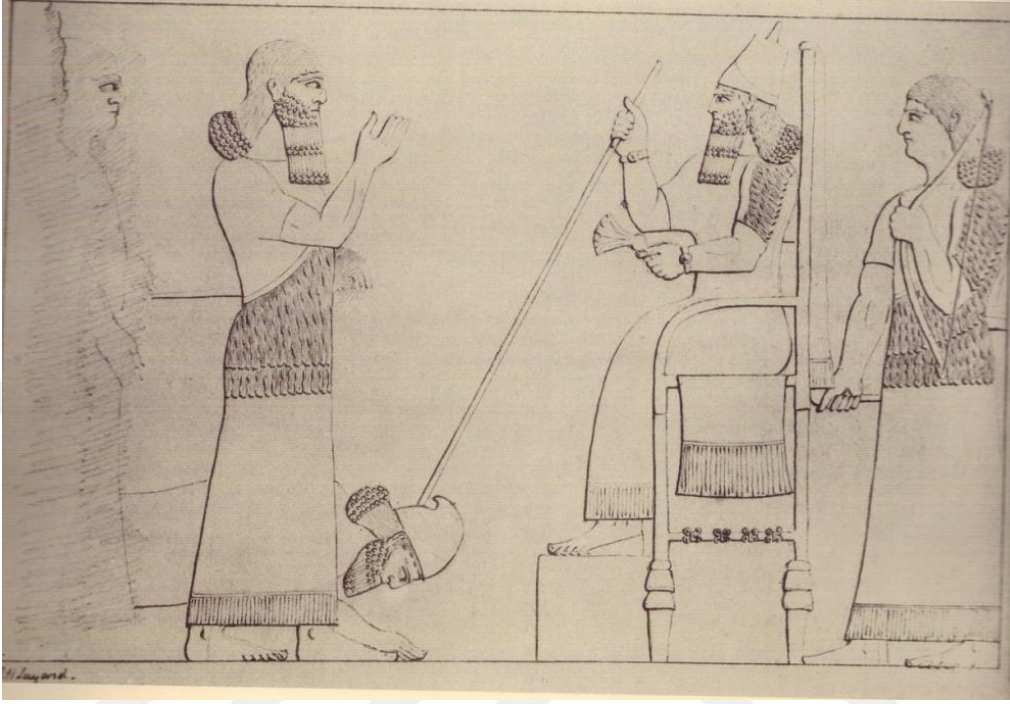
Resim 6

Yakalanan Bedevi Hayvanları? (Barnett ve Falkner, 1962: pl. XXIX)

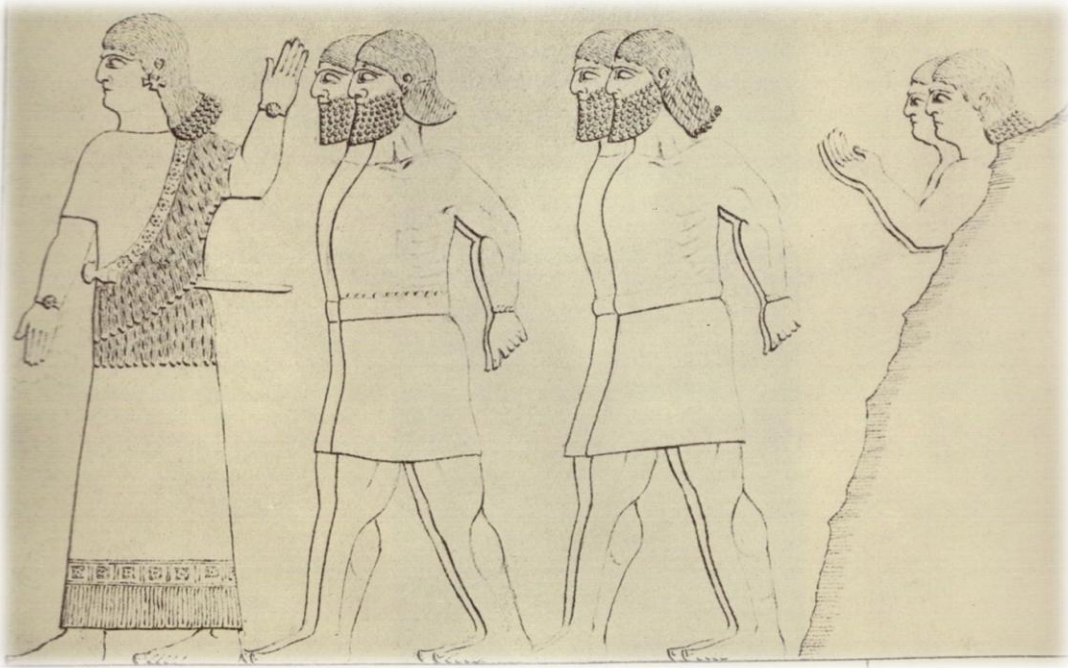
Resim 7

Kral ve Esir (Barnett ve Falkner,1962:pl. XVIII)

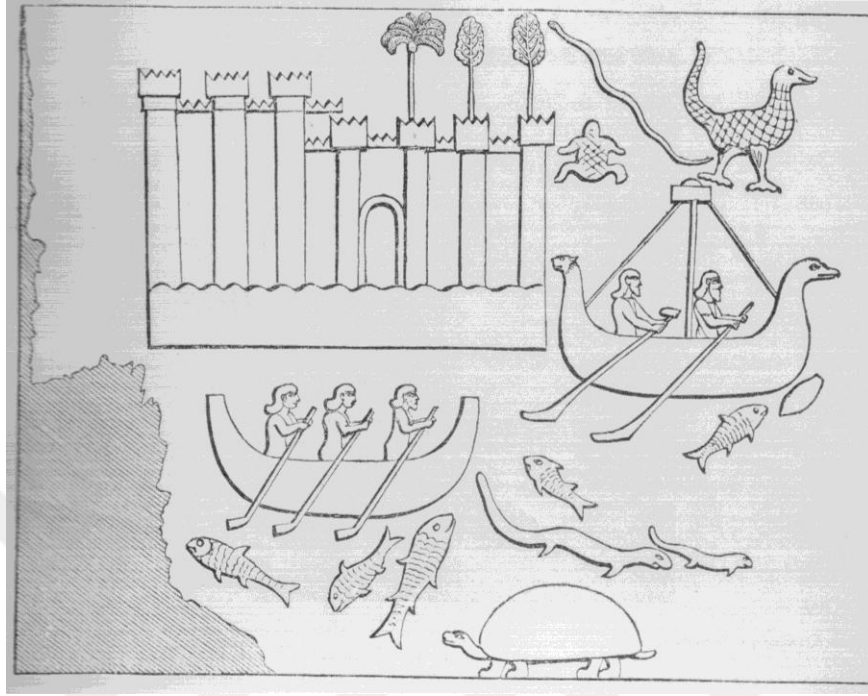

Resim 8

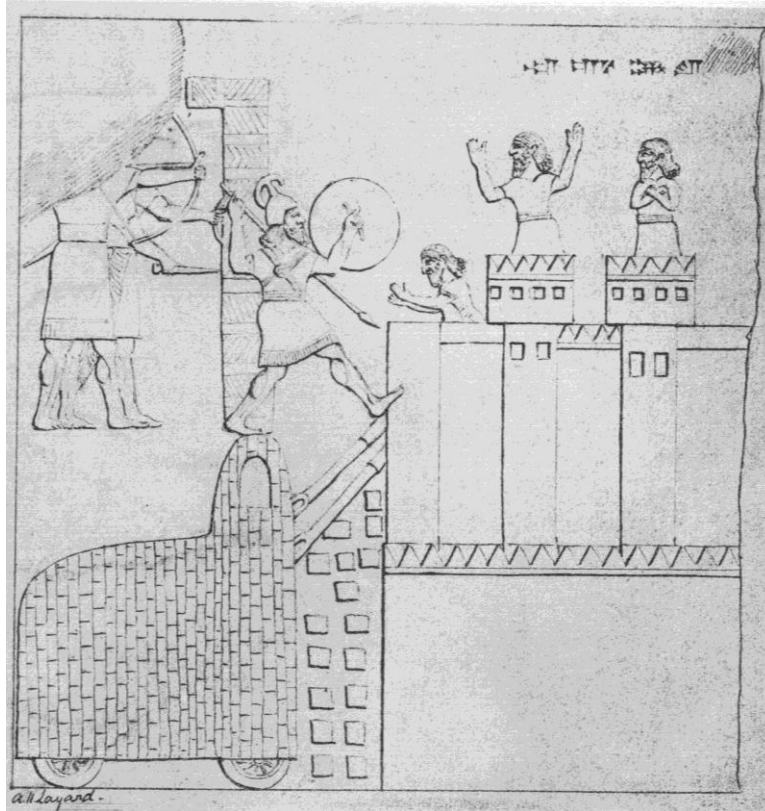
Esirler (Barnett ve Falkner,1962: pl. XXIII)

Resim 9
Batı Seferleri-Bir Fenike Kenti (Barnet ve Falkner,1962:pl. LVI)

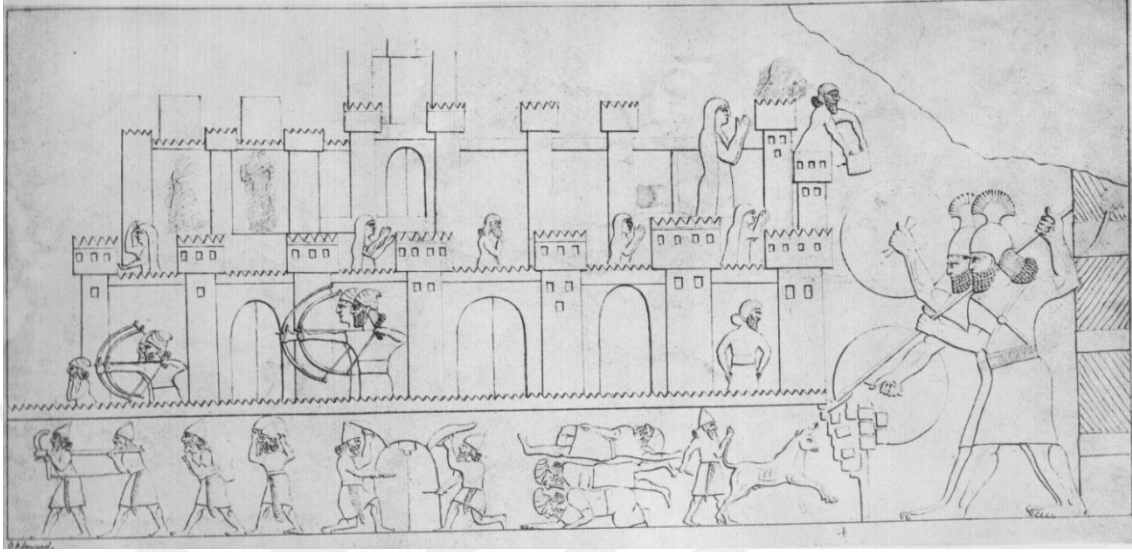

Resim 10
Batı Seferleri- Bir Kentin Zaptı (Barnett ve Falkner,1962: pl. LXII)

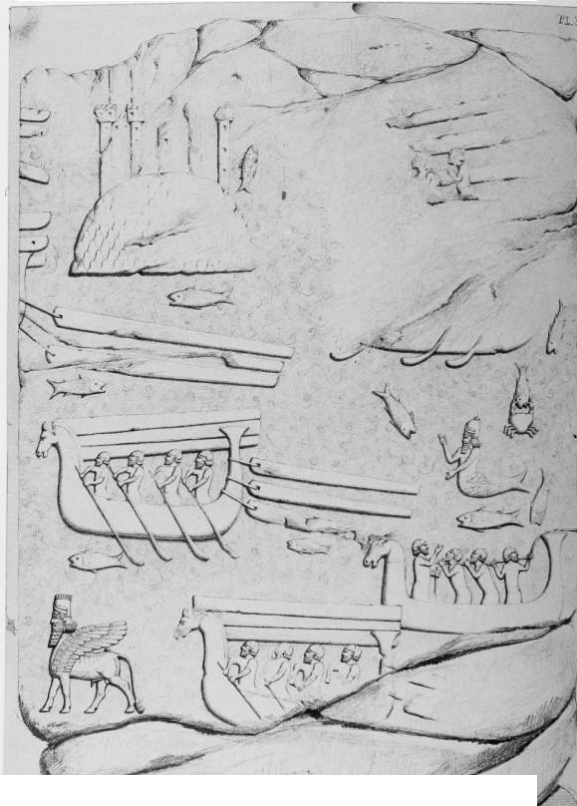
Resim 11

Üç Sıra Surlu Bir Kenti Kuşatılması (Barnett ve Falkner, 1962: pl. XC)

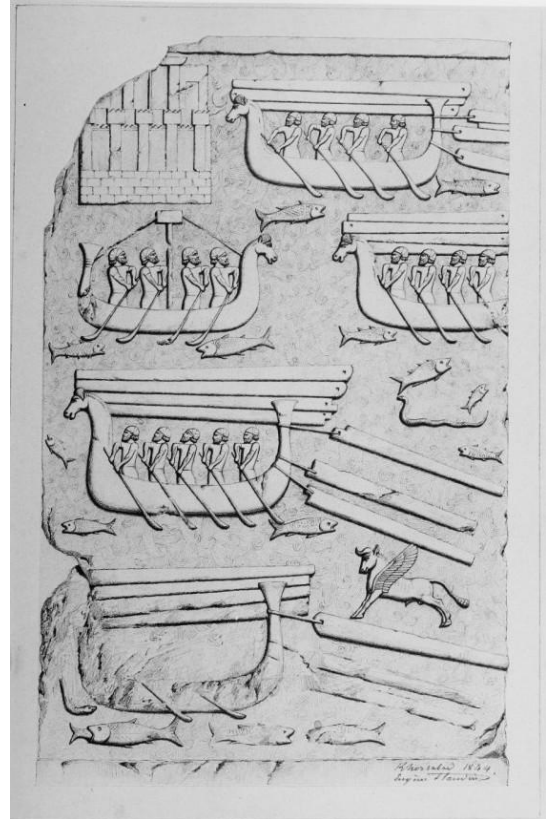
Resim 13

Kara ve Denizde Kereste Taşımacılığı
(Albenda, 1986: pl. 21)

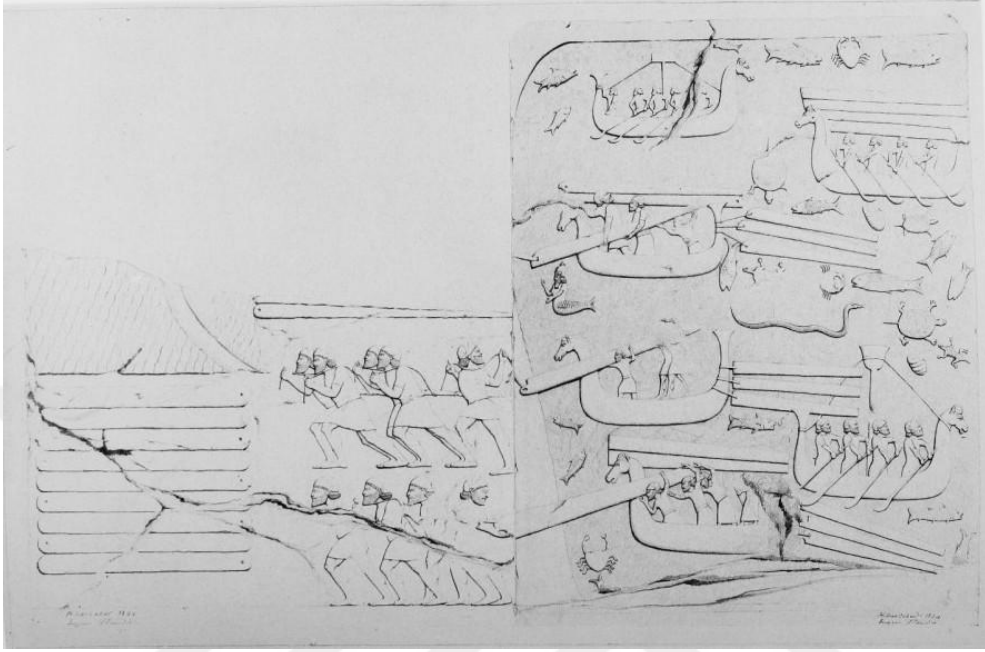

Resim 12

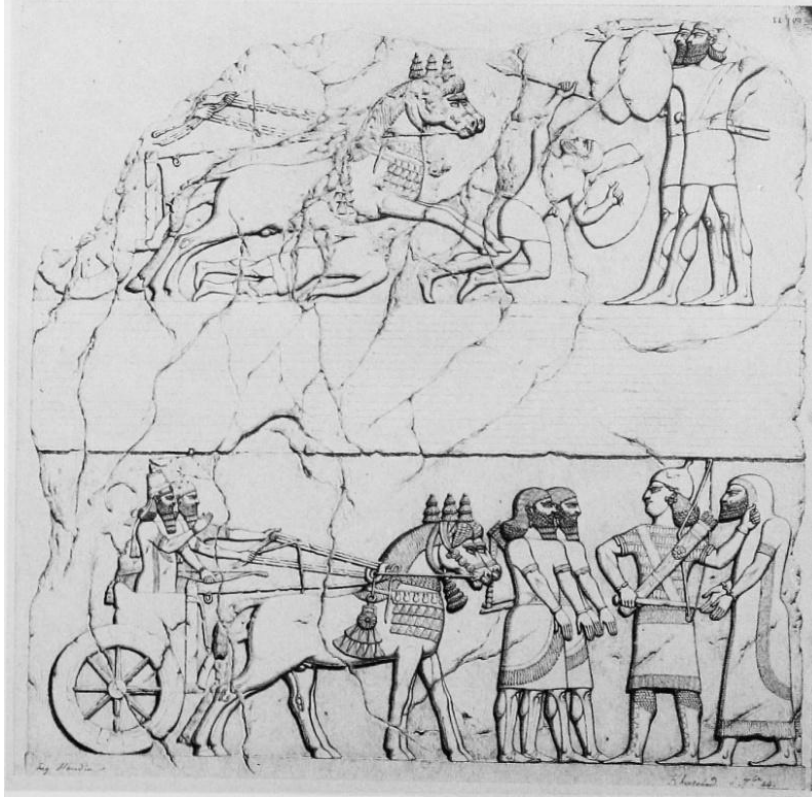
Kara ve Denizde Kereste Taşımacılığı
(Albenda, 1986: pl. 22)

Resim 14
Kara ve Denizde Kereste Taşımacılığı (Albenda,1986:pl.23)

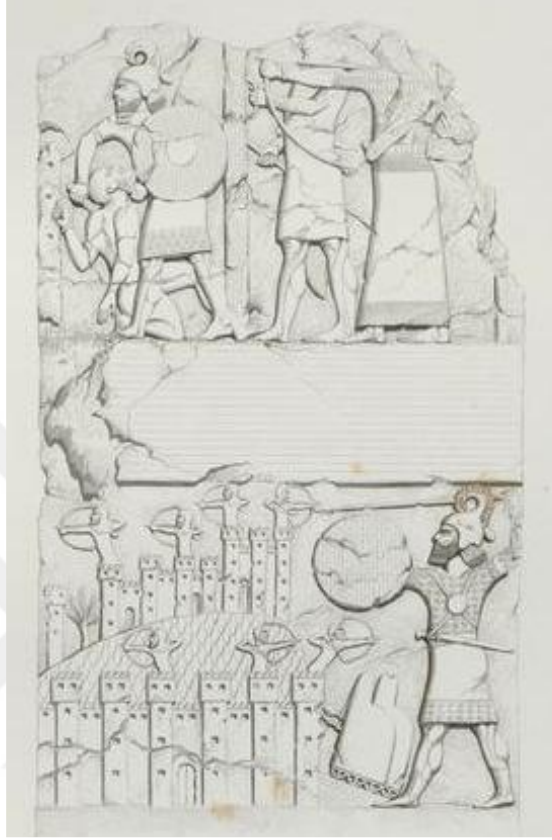

Resim 15
İsyancı Bir Beyin Kralın Huzuruna Çıkarılışı (Albenda,1986:pl.103)

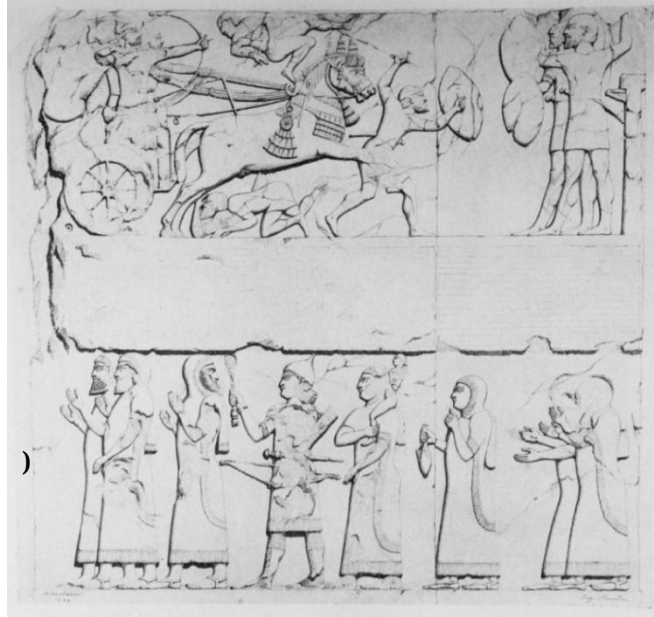
Resim 16

Samaria ve Aşdod Kuşatmaları (Botta, Flandin,1849:pl.90).

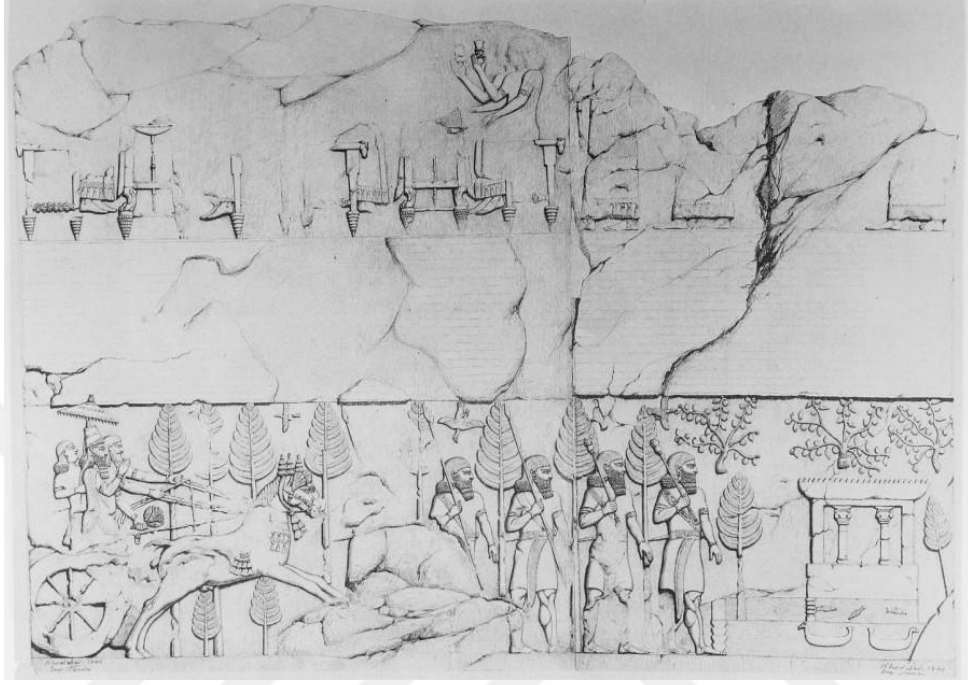

Resim 17

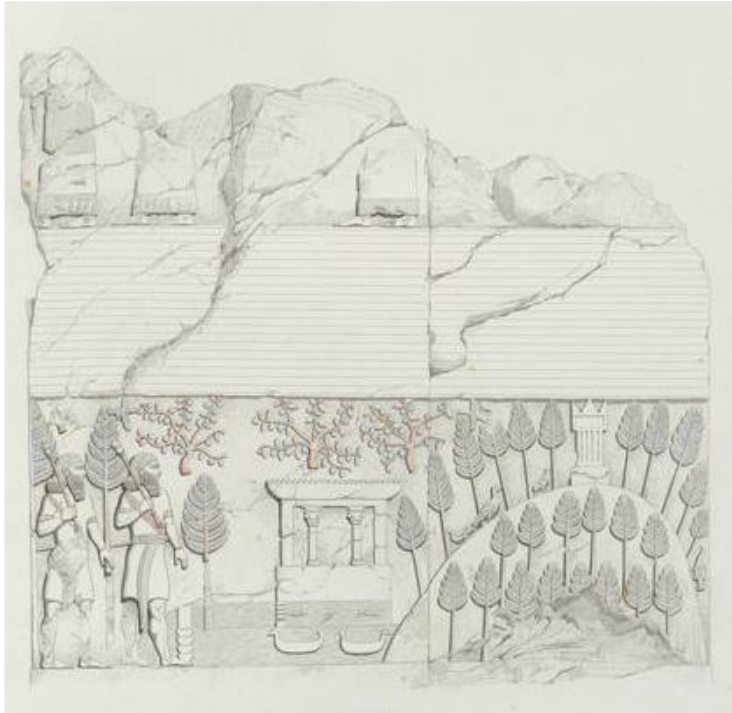
Samaria Savaşı ve Aşdodlu Tutsaklar (Albenda,1986:pl.97

Resim 18
Krali Park, Av Köşkü ve Ziyafet Sahnesi (Albenda,1986:pl.89).

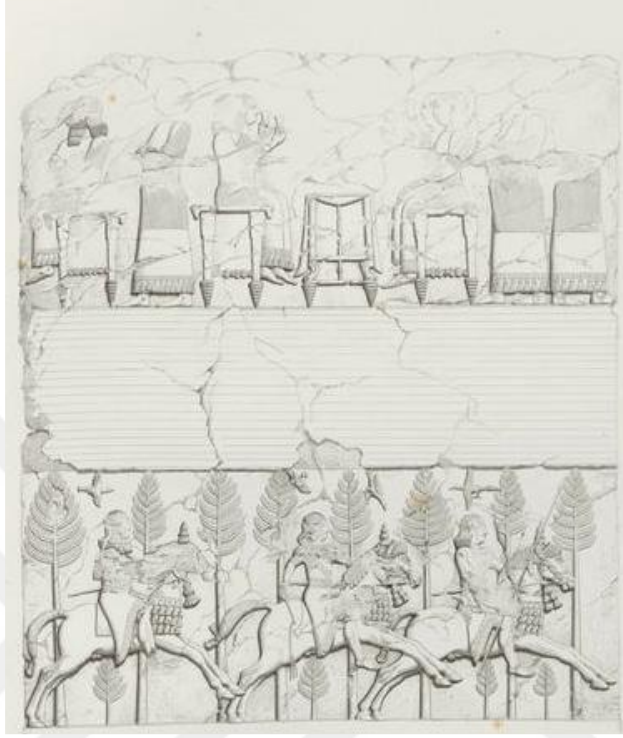

Resim 19
Krali Park, Av Köşkü ve Ziyafet Sahnesi (Botta, Flandin,1849: pl.115).

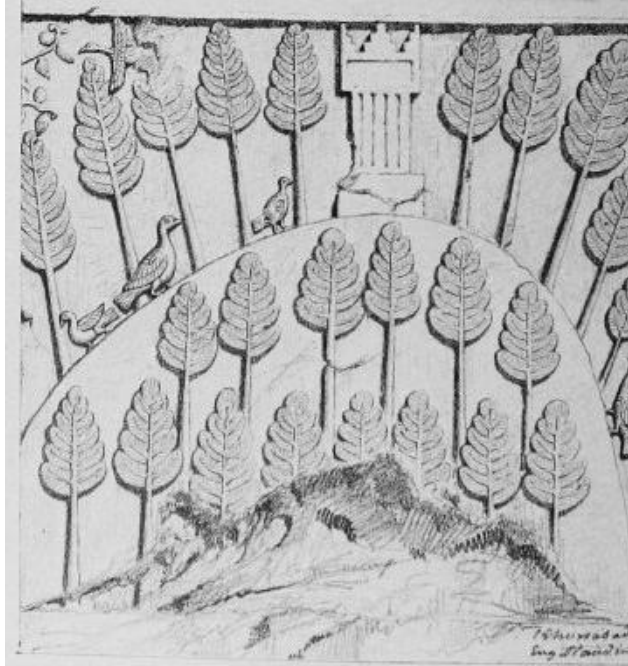
Resim 20

Krali Park, Av Köşkü ve Ziyafet Sahnesi (Botta, Flandin, 1849: pl.113)

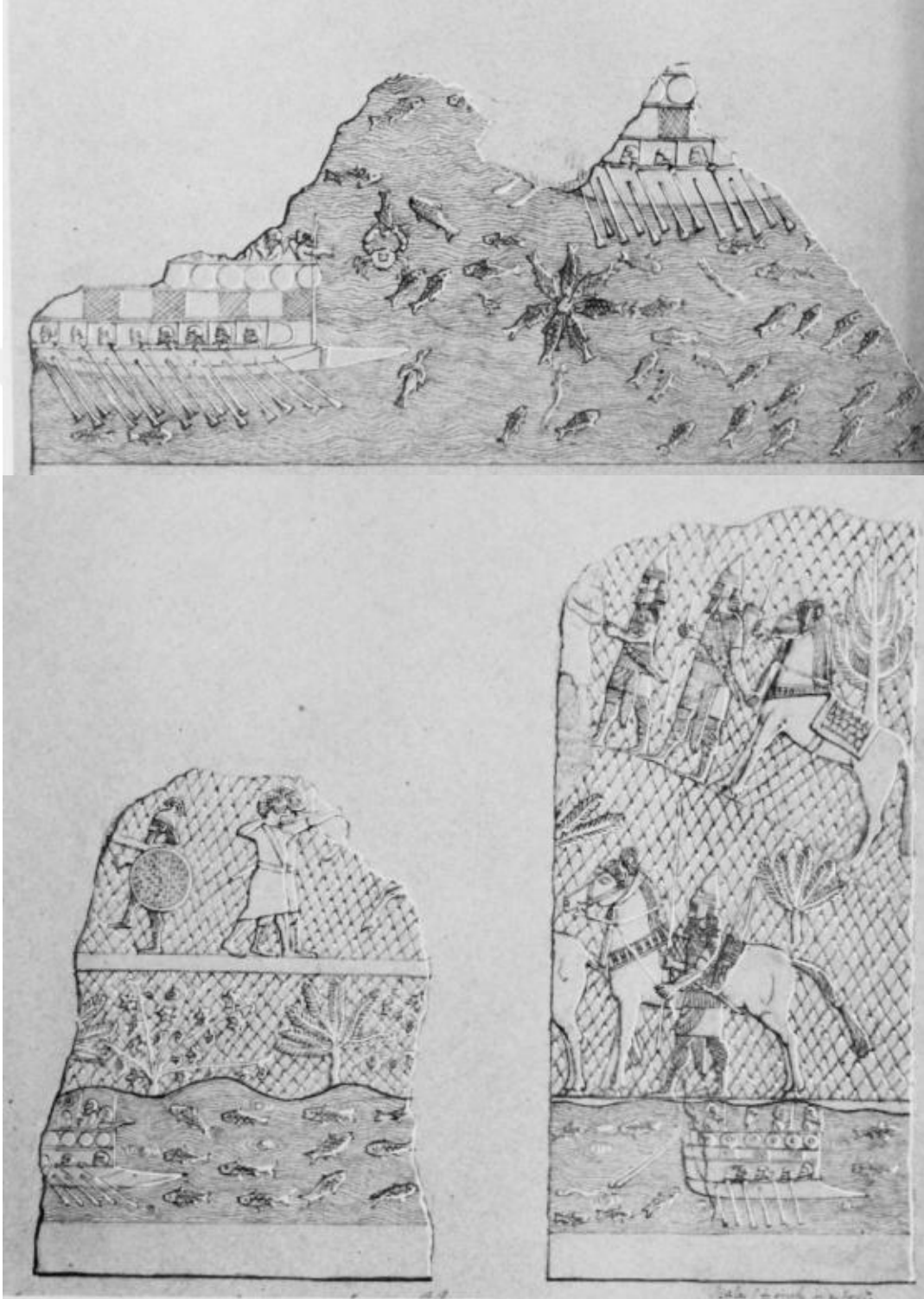
Resim 21

Krali Park, Av Köşkü ve Ziyafet Sahnesi (Albenda, 1986: pl.90)

Resim 22:

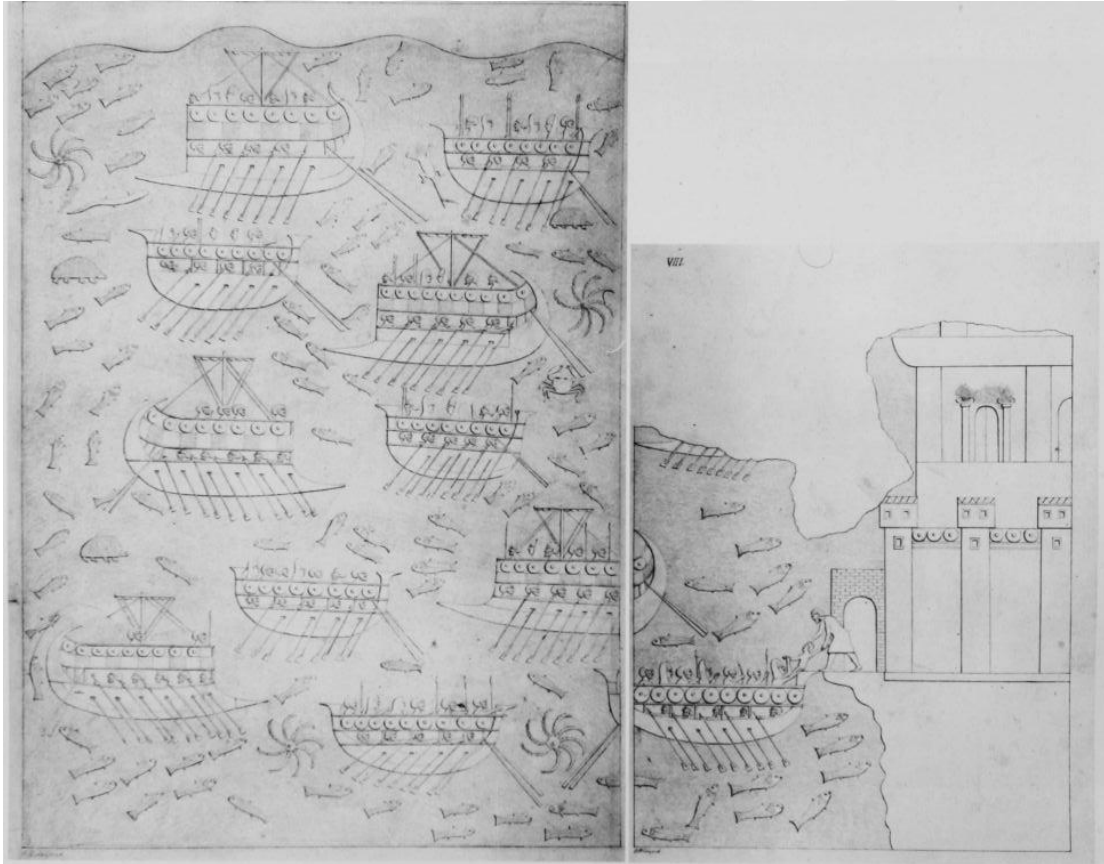
Deniz Kıyısındaki Halklara Karşı Düzenlenen Sefer (Russell,1991: fig.33)

Resim 23:
Batı Seferleri (Layard,1853:pl.18)

Resim 24:
Batı Seferleri (Barnet,1998:pl.30-31).

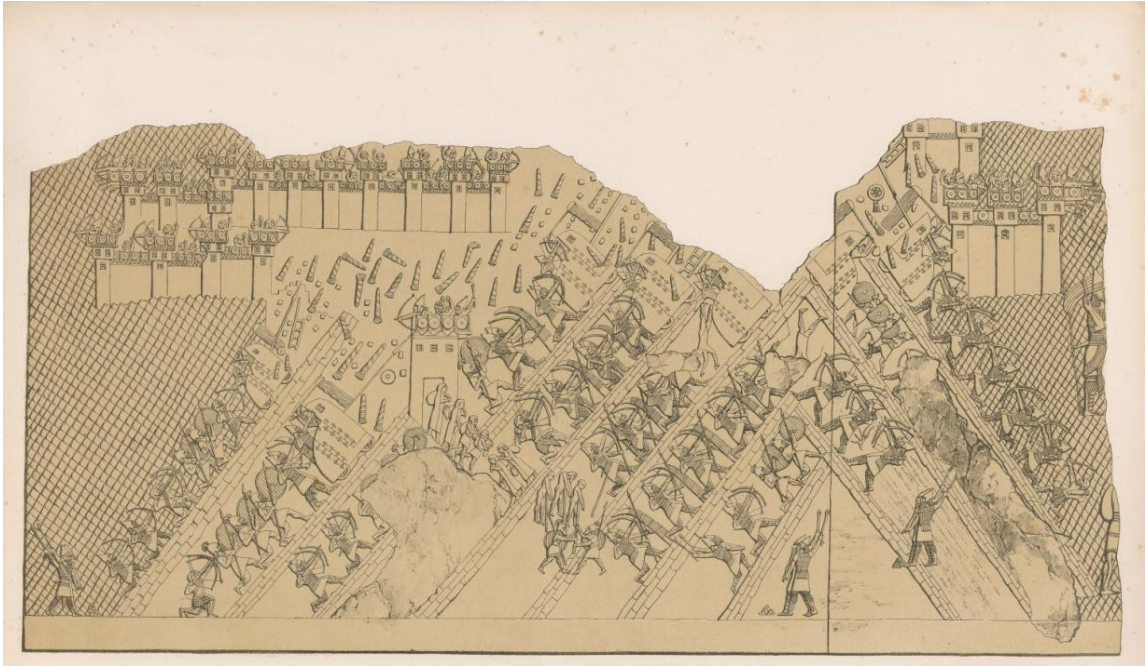
Resim 25

Lakiş Kenti Kuşatması (Layard, 1853b:pl.21)

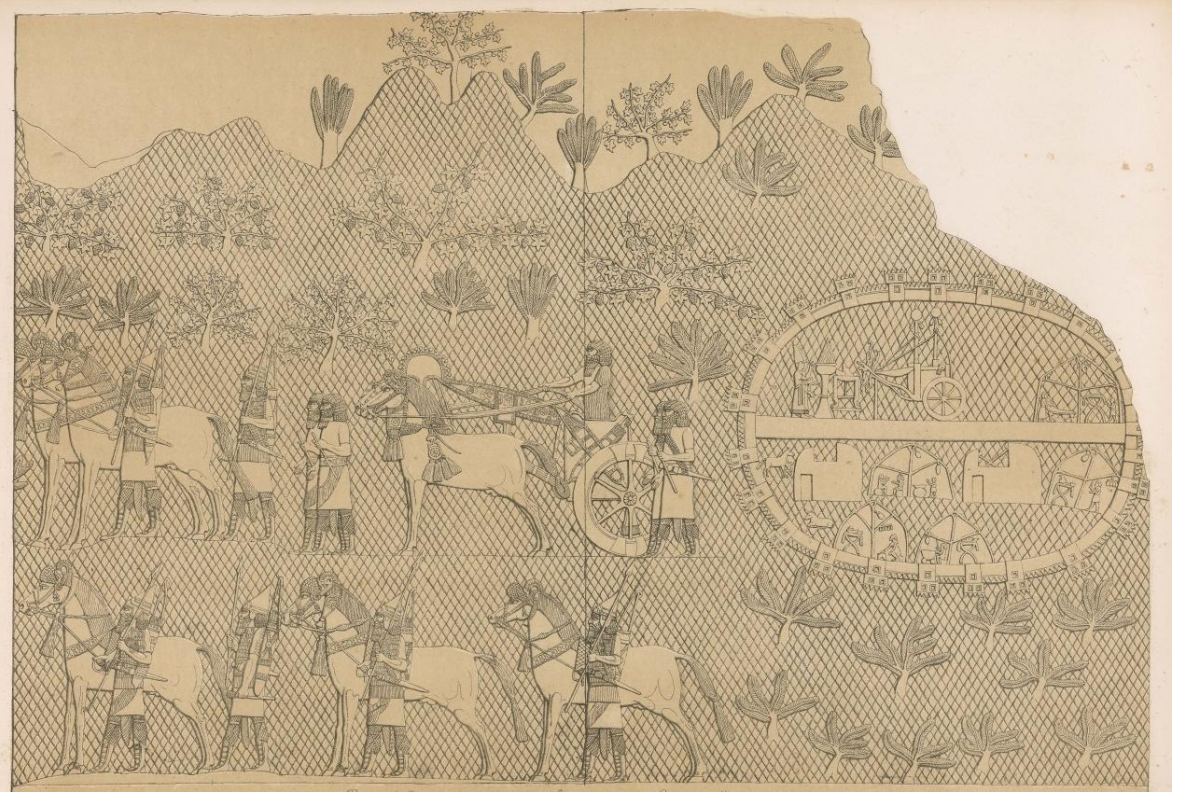
Resim 26

Lakiş Kenti Kuşatması (Layard, 1853b:pl.22)

Resim 27

Lakiş Kenti Kuşatması (Layard, 1853b:pl.23)

Resim 28

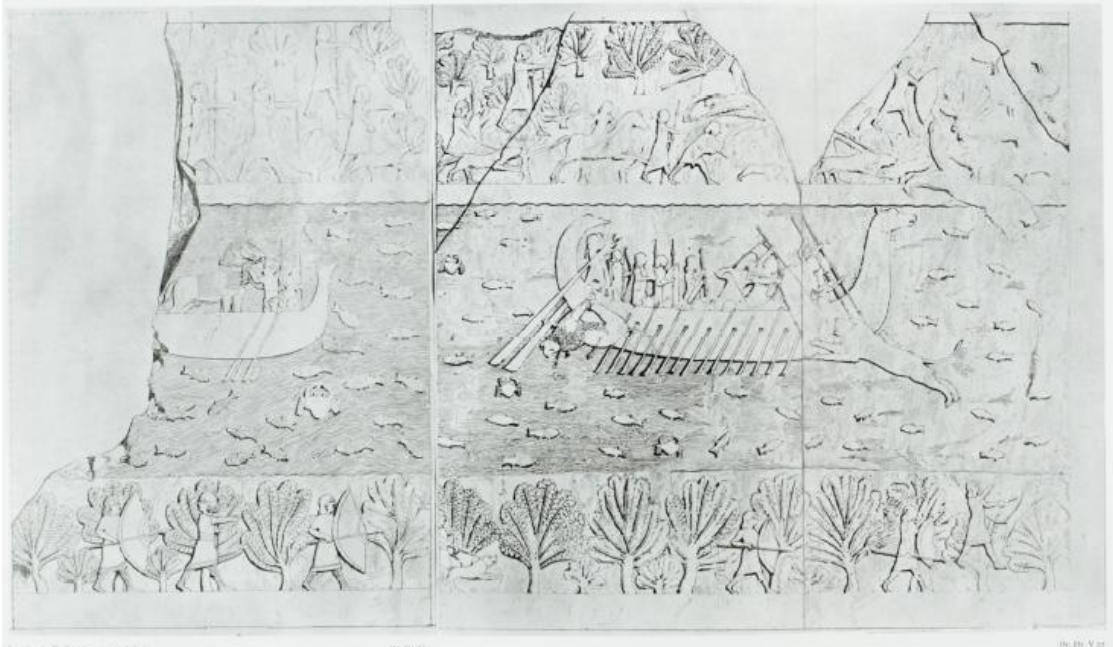
Lakiş Kenti Kuşatması (Layard, 1853b:pl.24)

Resim 29
Mısır Seferi (Novotny, 2018: levh.223)

Resim 30
Fenike Tipi At Başlı Tekneile Dicle'de Av Sahnesi (Barnett, 1976: pl. LIV)

Resim 31:

Bit Humria (İsrail) Kralı Yehu'nun aman Dilemesi ve Alınan Haraçlar (Siyah Obelisk)
(Tubb,2018:fig.123; Oates,2001:fig.7)

Resim 32

Bit Humria (İsrail) Kralı Yehu'nun Aman Dilemesi ve Alınan Haraçlar (detay)
(Siyah Obelisk) (Tubb,2018:fig.124) ,

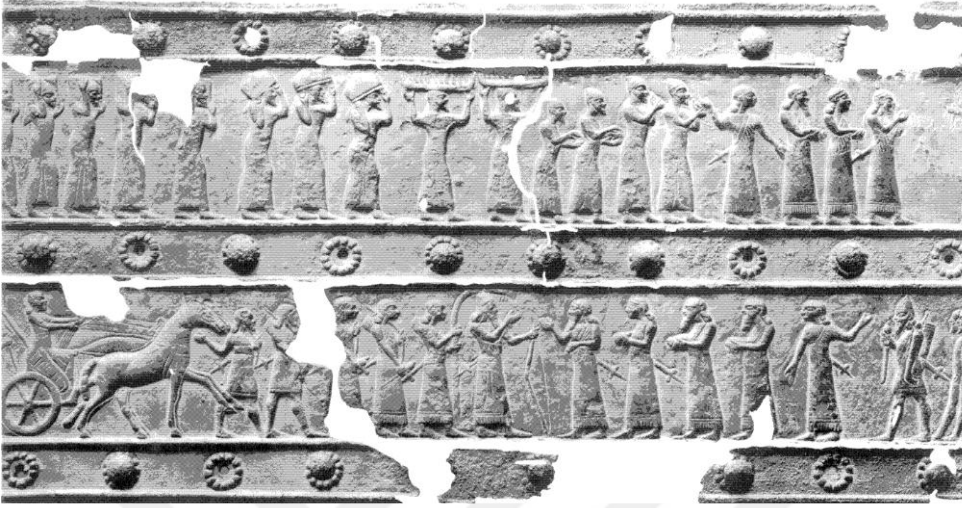
Resim 33

Aşşur-aha-iddin ve Esir Ettiği İki Kral (Sevin,2014:res.216)

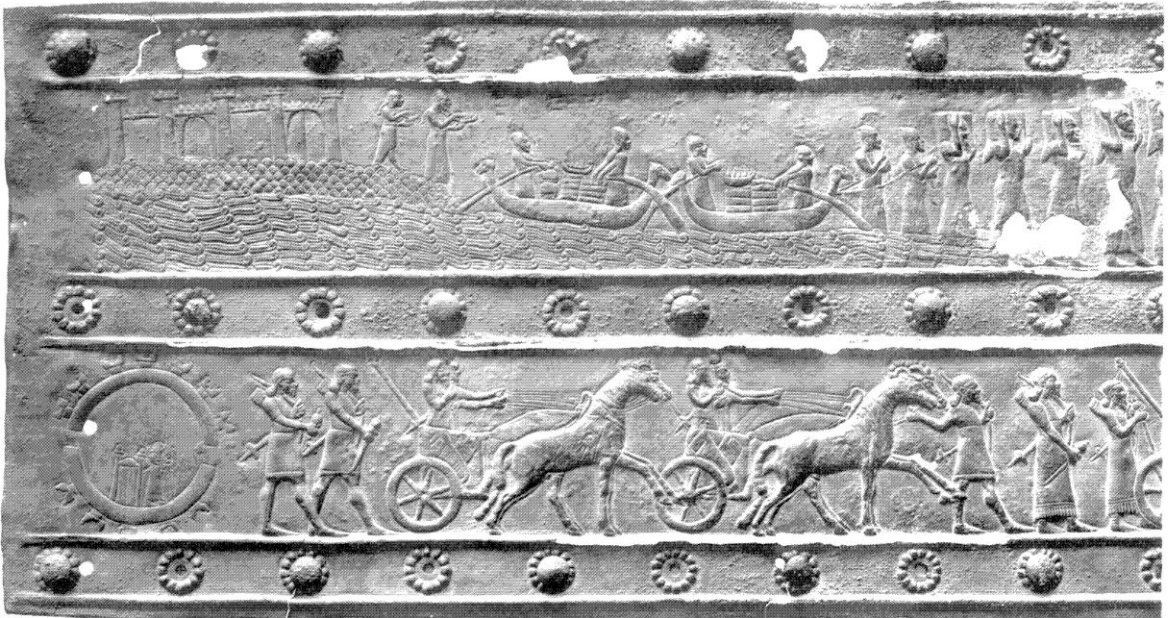
Resim 34

Fenike Seferleri (M.Ö 859)- Tyre'den Haraçların Taşınması (King,1915: pl. XIII)

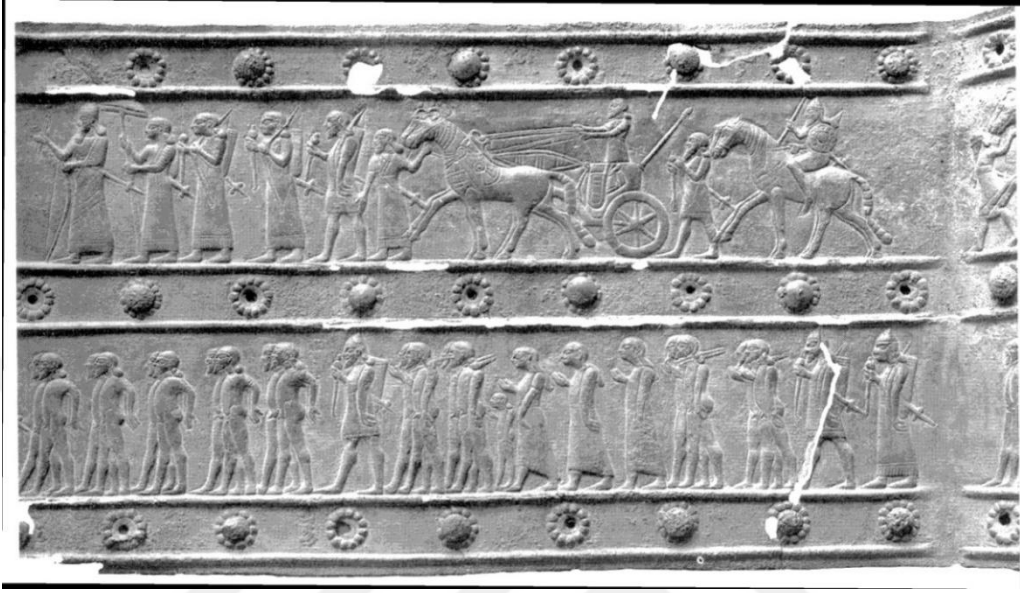
Resim 35

Fenike Seferleri (M.Ö 859)- Sidon ve Tyr'den Haraçlar ve Khazazu'dan Esirler (King,1915: pl. XIV)

Resim 36

Fenike Seferleri (M.Ö 859)- III. Salmanasser'in Tribütleri ve Khazazu'dan Alınan Esirleri Huzuruna Kabul Etmesi (King,1915: pl. XV)

Resim 37

Fenike Seferleri (M.Ö 858)- Khazazu'nun kuşatılması(King,1915: pl. XVI)

Resim 38

Fenike Seferleri (M.Ö 859)- Asur Savaş Arabaları ve Süvariler ile Khazazu'dan Erkeklerin Katledilmesi (King,1915: pl. XVII).

Resim 39

Fenike Seferleri (M.Ö 859)- Asur Savaş Arabaları ve Süvariler ile Khazazu'dan Erkeklerin Katledilmesi (King,1915: pl. XVIII)

Resim 40

Müziyenler ve Bir Kraliyet Görevlisi ile Birlikte Kozmetik Kutusu Parçaları
(<https://www.metmuseum.org>)

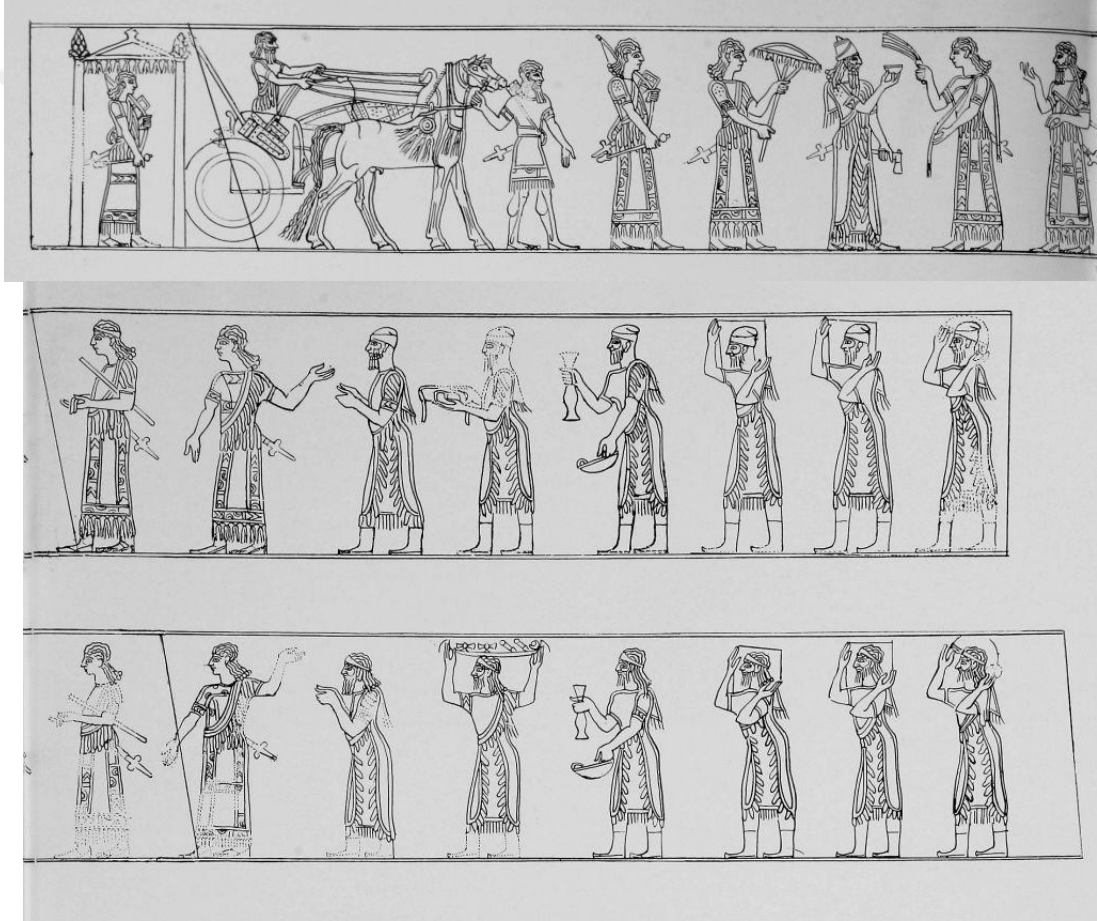
Resim 41

Karşı Karşıya Duran İki Figür (Barnet, 1975:pl. X)

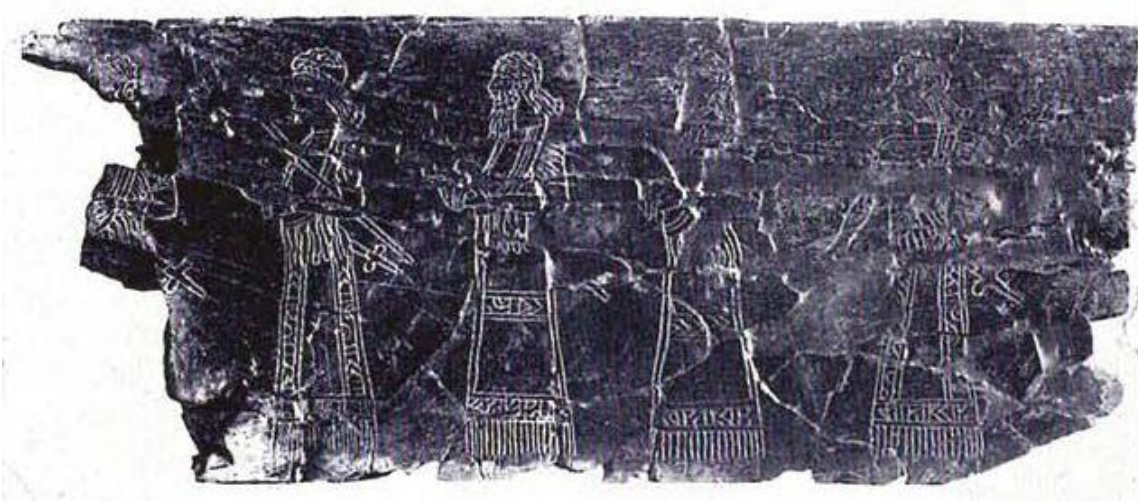
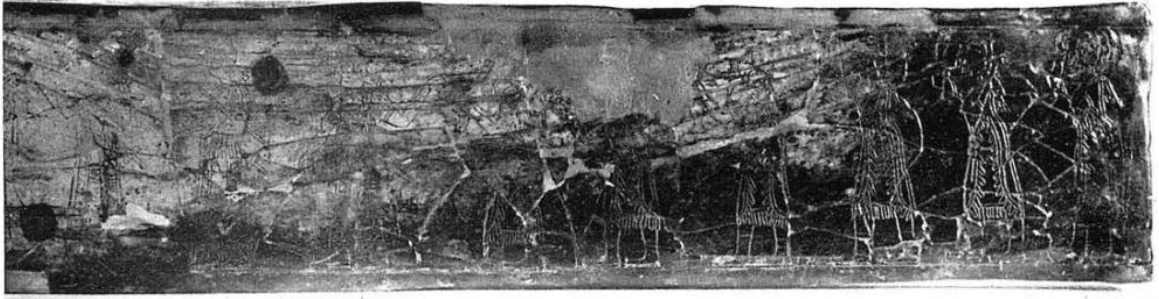
Resim 42

Assur Kralı ve Alayı ile Haraç Getirenler (Mallowan, 1966a:fig.209)

Resim 43

Solda Beş Assur Askeri ve Sağda Assur Kralı Tribütleri Kabul Ediyor
(Mallowan, 1966a:fig.210-11)

Resim 44
Yelpaze Görevlisi
1966a:fig.212)

Resim 45:
Dört Taraflı Çıplak Kadın Şekli Süslenmiş Bir Kol Mallowan,
(<https://www.metmuseum.org>)

Resim 46

Rozetli Diademi ile Bir Kadın Başı (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 47:

Hayvanlar Savaşı (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 48:

Ağaç Desenli Sandalye Arkalıklığı (Benzel, Graff, Rakic, Watts:fig.22)

Resim 49
Lotus tutan savaşçı taht arkaklığı
(<https://www.metmuseum.org>)

Resim 50
Lotus tutan savaşçı taht arkaklığı panel
(Malllowan, 1966b: fig.392)

Resim 53

Güneş Kurslu Ortada İki Savaşçı ve Altta Yatan Aslan ile Volütlü Palmetli Fildişi Levha
(Mallowan, 1966b: fig. 394.)

Resim 55
Lotus Tutan Savaşçı Taht Arkalıklığı
Panel (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 54: Lotus Tutan Savaşçı Taht Arkalıklığı Panel
(<https://www.metmuseum.org>)

Resim 56
Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Duran Tunik Giymiş Erkekler ile Kadınlar
(Mallowan, Herrmann, 1974: pl. LXXVI)

Resim 57
Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Duran Erkekler
ile Kadınlar (detay)
(Panel 1-2) (Mallowan, Herrmann, 1974: pl.
LXXVIII)

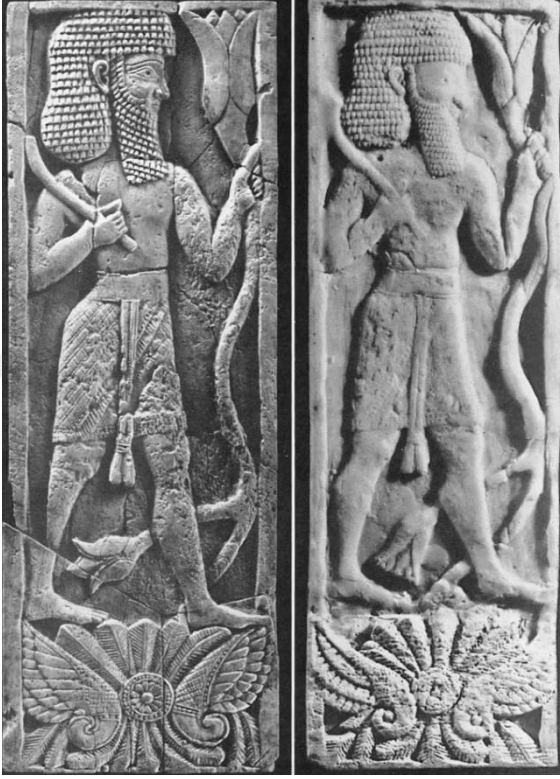

Resim 58: Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Duran Tunik
Giymiş Erkekler ile Kadınlar (detay)
(Panel 3-4) (Mallowan, Herrmann, 1974: pl. LXXVII)

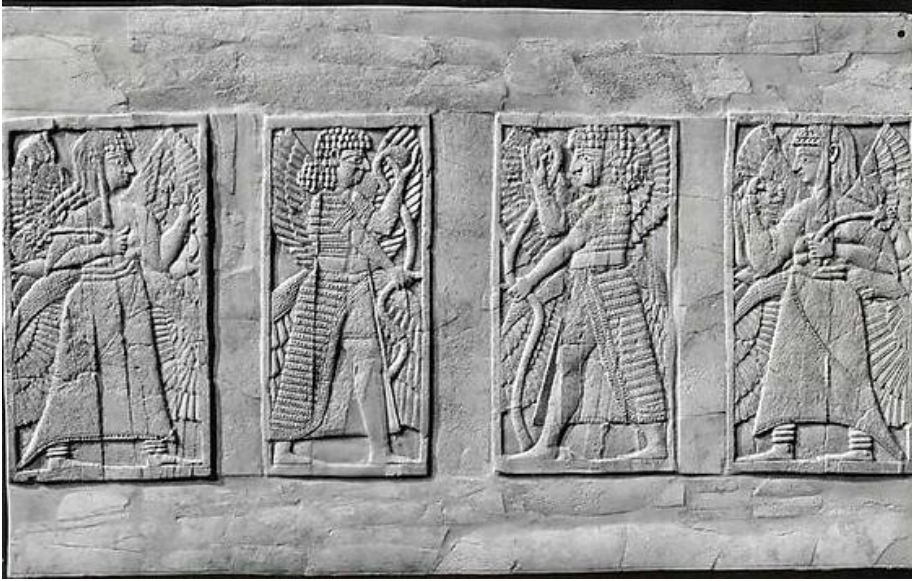
Resim 59

Kanatlı Güneş Diski Üzerinde Duran Tunik Giymiş Erkekler ile Kadınlar (detay) (Panel 5-6) (Mallowan, Herrmann, 1974: pl. LXXIX)

Resim 60

Erkek ve Dişi Kanatlı Periler Kutsal Ağaç ve Palmetlerin Meyvelerini Tutuyor (https://www.metmuseum.org)

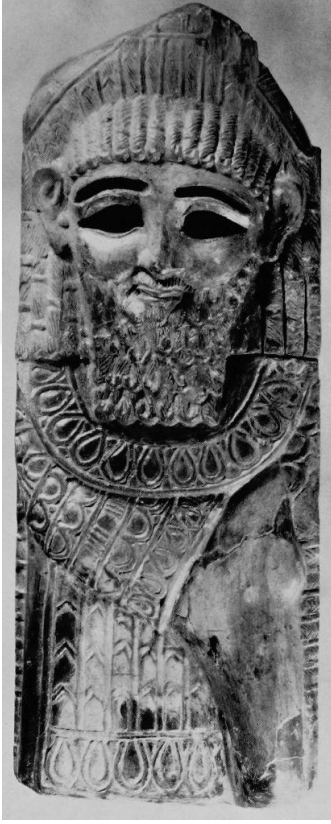
Resim 61
Griffon Öldüren Bir Figür (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 62
Sfenks <https://www.metmuseum.org>

Resim 63
Sakallı Bir Sfenks Başı ve Ön Kısım
(Mallowan,1966b:fig.538)

Resim 64
Koç ya da Kartal Başlı Kanatlı Sfenks
(<https://www.metmuseum.org>)

Resim 65
Düşen Asyalıları Ezen İki Kanatlı Sfenks (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 66
Penceredeki Kadın ((<https://www.metmuseum.org>))

Resim 67
Penceredeki Kadın (Herrmann, Laidlaw, Coffey, 2009:pl.H)

Resim 68

Lotuslu Zemin Üzerinde Sırt Sırta İki Griffon (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 69

Lotuslu Zemin Üzerinde Sırt Sırta İki Griffon Herrmann ve diğ.,2009:pl.F-G)

Resim 70

Kutsal Ağaç Çevresinde İki Firavunluk Figür (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 71

"Nimrud Mona Lisa" (Fildişi Kadın Başı) (Hermann and Laidlaw, Coffey, 2009: pl. U)

Resim 72

Nimrud Mona Lisa (Fildişi Kadın Başı) (Detay) (Mallowan, 1966a: fig.71)

Resim 73
Çirkin Kız Kardeş (<https://www.metmuseum.org>)

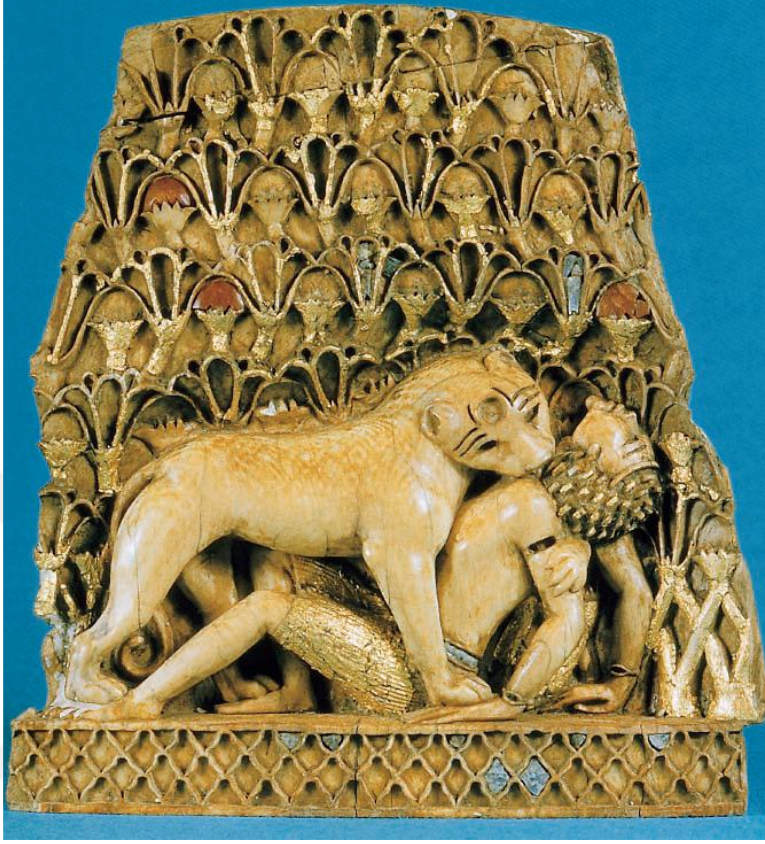

Resim 74:
Çirkin Kız Kardeş (Detay) (<https://www.metmuseum.org>)

Resim 75

Aslanın Saldırısına Uğrayan Bir Genç Figürlü Levha (Herrmann,2004:fig.1)

Resim 76

Aslanın Saldırısına Uğrayan Bir Genç Figürlü Levha (Aruz ve diğ.,2014:pl.50)

Resim 78
Lotus Üzerinde Oturmuş Çocuk Horus
(<https://www.metmuseum.org>)

Resim 77
Çıplak Tanrıçalı At Alınlığı
(<https://www.metmuseum.org>)

Resim 79

Kanatlı Sfenksli At Alınlığı (Orchard, 1967: pl. XXII/116)

Resim 80

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Herrmann, diğ., 2009: pl. J-K&44-47)

Resim 81

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ., 2009: pl. J-K & 44-47)

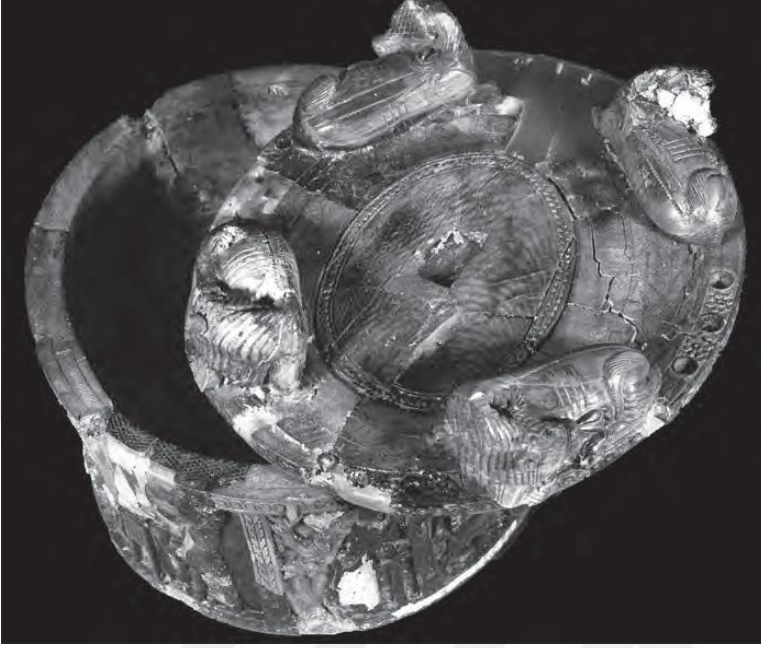
Resim 83

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ., 2009: pl. J-K & 44-47)

Resim 84

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ., 2009: pl. J-K & 44-47)

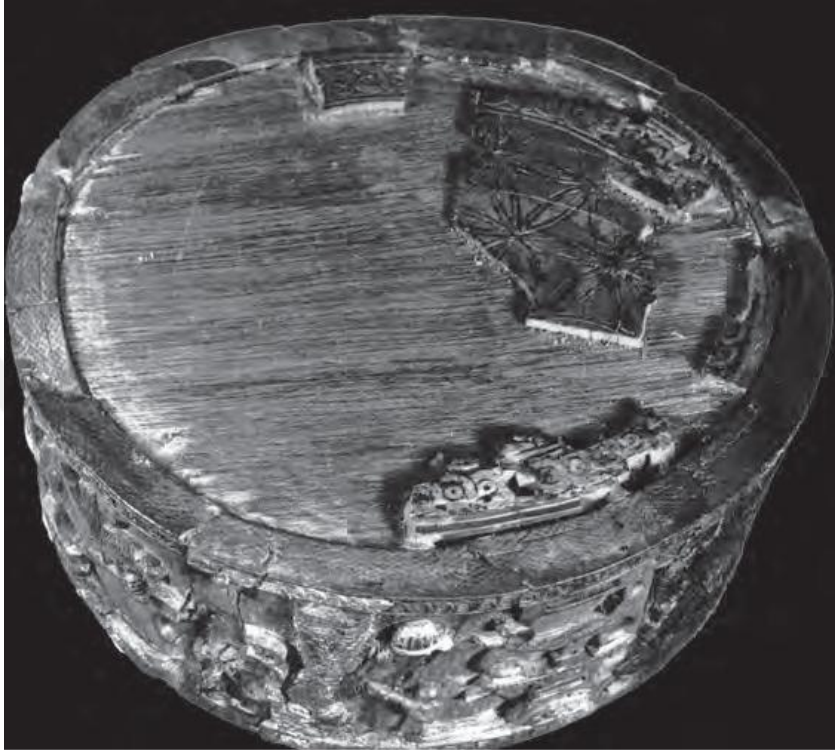
Resim 85

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ., 2009: pl. J-K & 44-47)

Resim 86

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 87

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 88

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 89

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 90

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 91

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 92

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 93

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 94

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

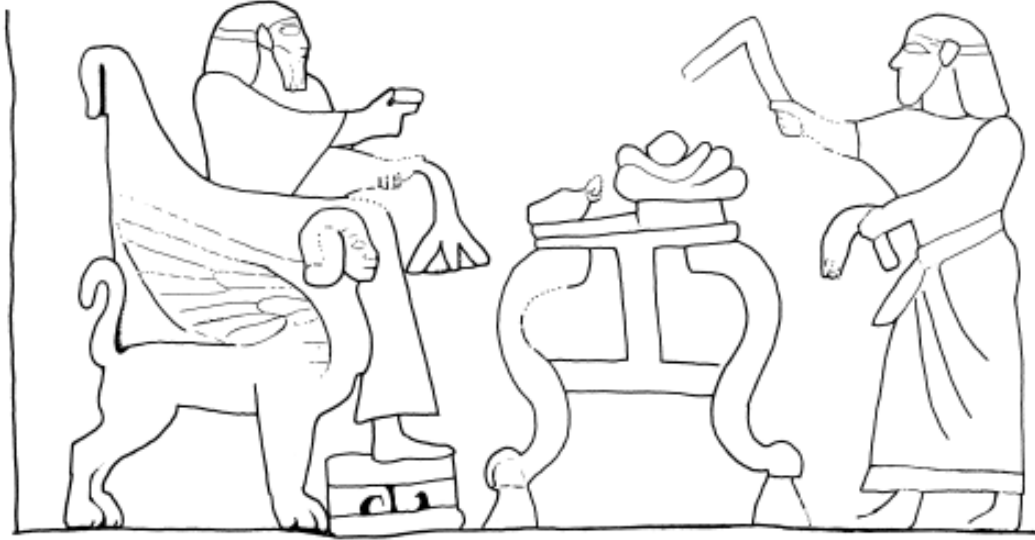
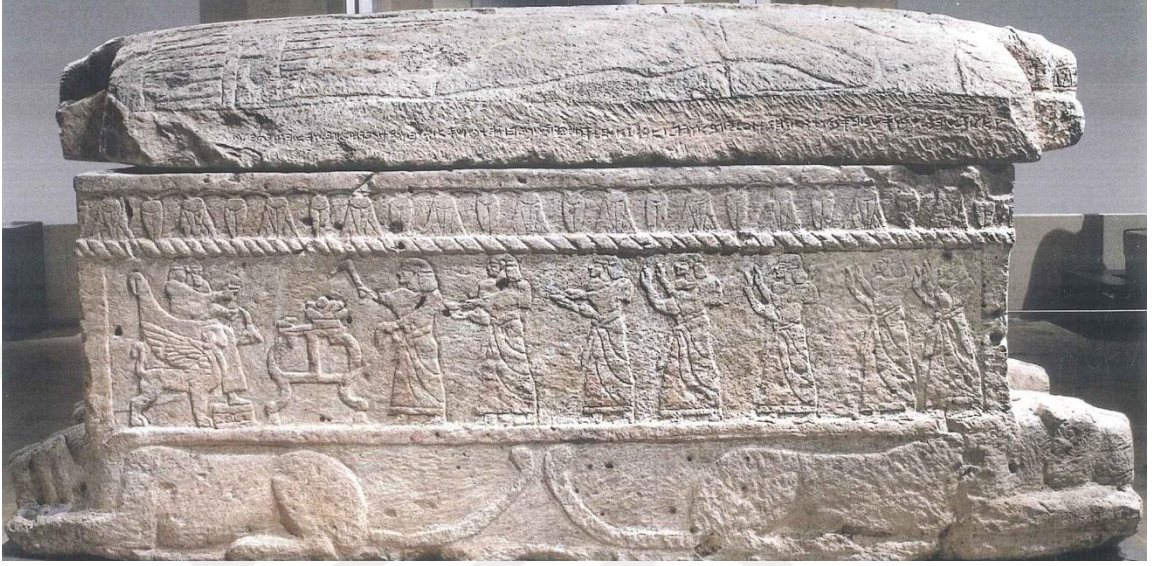
Resim 95

İşlemeli Süslü Kozmetik Kutusu (Detay) (Herrmann, diğ.,2009:pl.J-K&44-47)

Resim 96

Byblos Kralı Ahiiram'ın Lahitindeki Ziyafet Sahnesi (Herrmann,2004:fig.3-6)

HARİTALAR

Harita 1

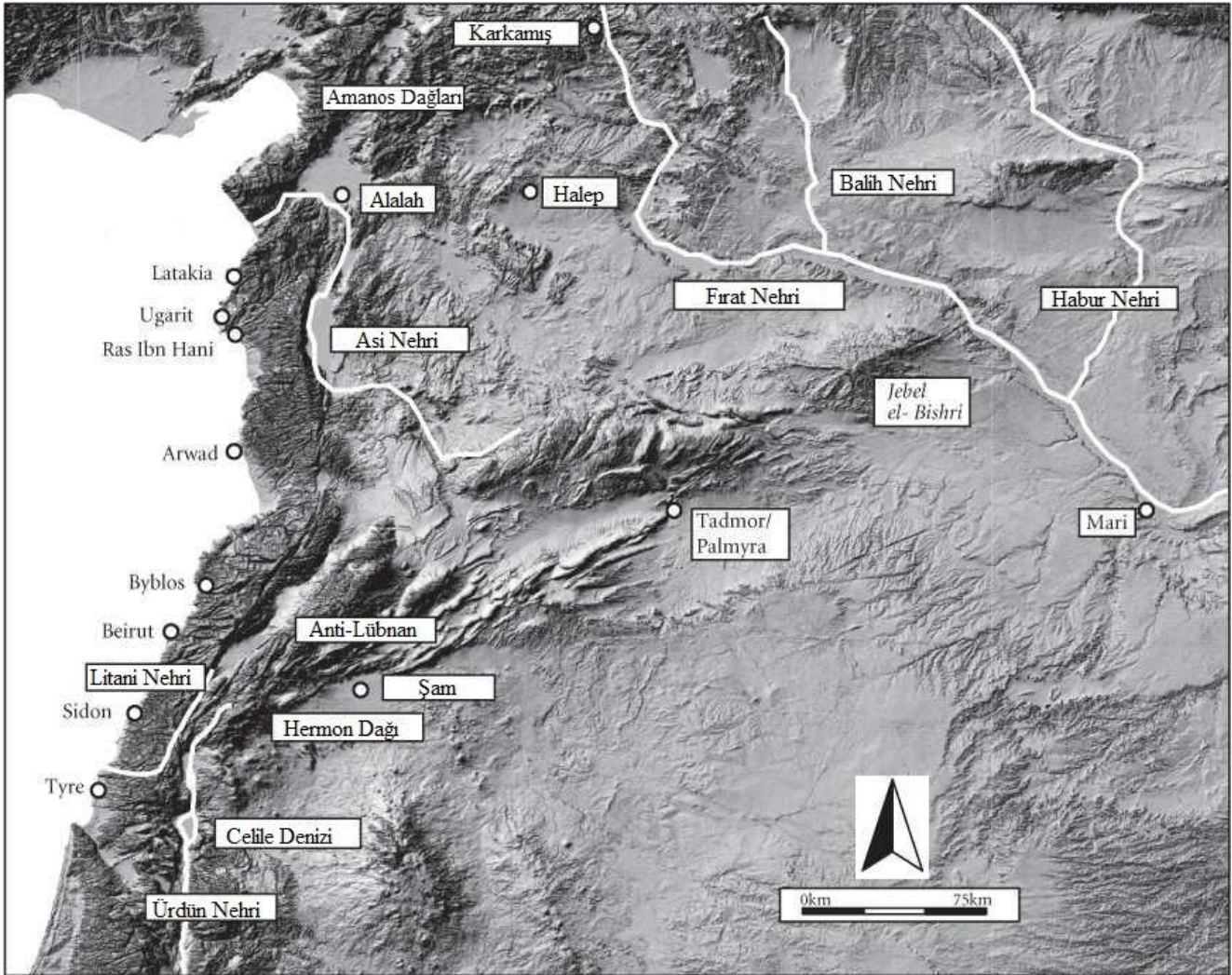
Levant, Kıbrıs ve Mısır (Tubb,2018:s.119).

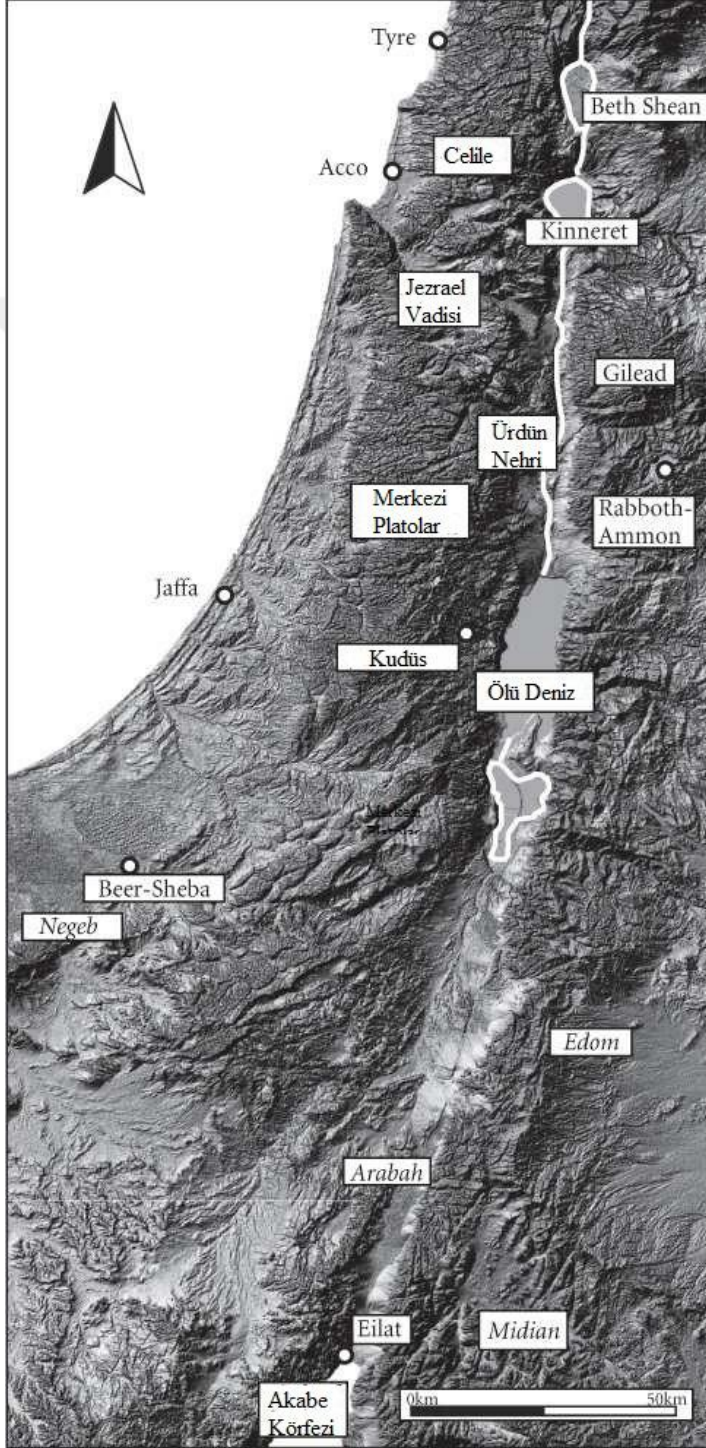
Harita 2
Levant, Kıbrıs ve Nil Deltası (Assyria to Iberia, s.xxiv.)

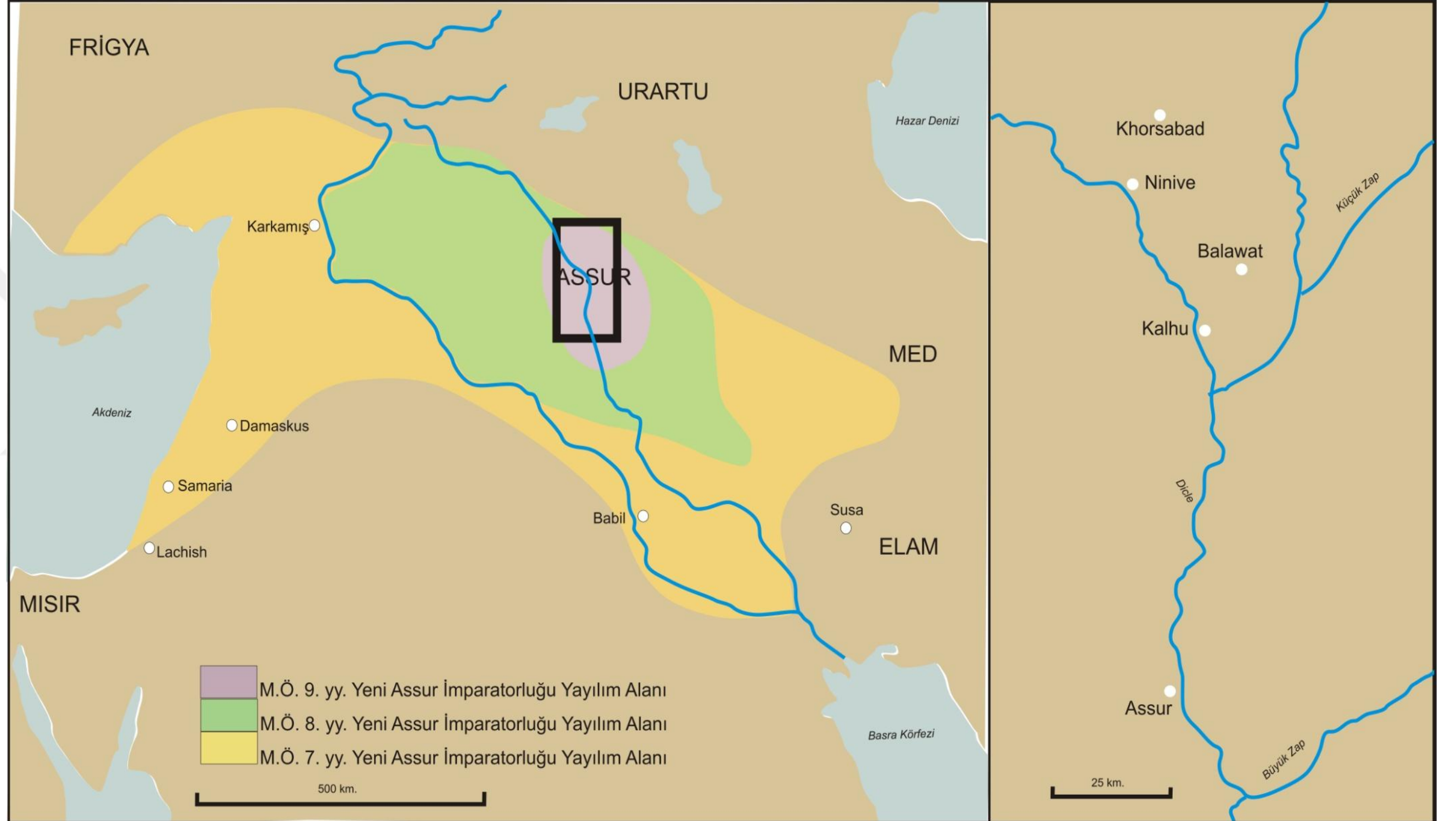
Harita 3
Kuzey Levant (Suriano, 2014: fig.1,1).

Harita 4
Güney Levant (Suriano, 2014: fig.1,1).

Harita 5
Assur İmparatorluğu'nun Çekirdek Bölgesi ve Yayılım Alanı (Roaf, 1996:S.164,179, 191)

Harita 6

Önasya M.Ö 9-8.yy Siyasi Görünümü (Witke, Ohlshauseni Szydlak,2007:fig.017a,014.)

Harita 7

Asurbanipal Dönemi Assur İmparatorluğu (Brereton,2018:fig.101.)

